

3.3.1 Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC care list during the year

3.3.1.1 Number of research papers in the Journals notified on UGC CARE during the year

Year	2020-2021
Number	25

- Title of Paper:** Role of Technology in Qualitative Teaching –Learning Process (p50-54)
Name of Author/s : Dr Dhanraj Shete-Principal **Dep. of Teacher:** English
Name of Journal: Studies in Indian Place Names
Year of Publication: 2020 **ISSN No. :** 2394-3114

Studies in Indian Place Names (UGC Care Journal)
ISSN: 2394-3114 Vol-40, Special Issue-07
NAAC sponsored Two Day National Seminar on Role of HEIs in Tapping Local Resources
for Quality Sustenance and Quality Enhancement
HELD on 14th & 15th February 2020.
Organized by: Bhiwapur Mahavidyalaya, Bhiwapur, Maharashtra 441201, India

ROLE OF TECHNOLOGY IN QUALITATIVE TEACHING-LEARNING PROCESS

Dr. DHANRAJ SHETE

ABSTRACT:

Day in and day out with the rapid pace of the development in technology, almost all the aspects of life are unknowingly getting affected. The present generation has so much got attached to this technological changed that they need to time to adapt themselves to the newly introduced technological inventions. It is no wonder that even the same technology is contributing a lot in making our teaching learning process more and more effective and for the wider access of knowledge for the benefit of the students. But in spite of the availability of technology and our wider awareness of its use, we failed to evolve a strategic method as one program across the nation with respect to the use of technology in making the teaching learning process more effective. In addition, the method of e-learning is much talked about but we have not made it a part of our syllabus in the university as compulsory learning program. The use of technology varies in different institutions across India even though the same kinds of program are being run in the institution. Unless and until we identify techno-based teaching learning programs especially for effective teaching and getting proper learning outcomes as a part of e-learning curriculum, it may be assumed that we fail to make proper and effective use of the wider technological development.

Ever since the invention of the steam engine and its magnificent contribution in multiplicity in production process we have started acknowledging the true use of technology. But the magic of this word 'technology' did not remain limited to the production process but in no time it has touched almost all the aspects of life. In modern times, the abundant use of technology in making the teaching learning process more effective has made the access of knowledge easier for all. Previously informal learning was possible only in schools but now with the infusion of the technological devices it has become possible 24 X 7 just as knowledge at your finger tips. In the 21st century, due to the abundant use of technology there is a large increase in students' engagement and motivation. The modern digital learning tools such as computers and hand held devices has shown that the technology has the power to transform and upgrade teaching by ushering in a new model of effective teaching. Not only the rate of learning but the educational productivity has been accelerated due to the abundant use of these open educational resources and online learning opportunities.

Dual enrollment has become possible due to this Virtual learning. The fact is that once the student got enrolled in one full-time program, he finds it difficult to enroll in another such program till the completion of the previous program. Due to the availability of the virtual or

Studies in Indian Place Names (UGC Care Journal)

ISSN: 2394-3114 Vol-40, Special Issue-07

NAAC sponsored Two Day National Seminar on Role of HEIs in Tapping Local Resources
for Quality Sustenance and Quality Enhancement

HELD on 14th & 15th February 2020.

Organized by: Bhiwapur Mahavidyalaya, Bhiwapur, Maharashtra 441201, India

To conclude, the use of ICT and technology for making teaching-learning process more and more effective is an idea which is much talked about and given importance in the present scenario as the world is widely interconnected by the web of internet. But unless and until we perfectly identify and acknowledge the use of it for its specific purpose and have a proper strategic planning to be implemented as a part of our national educational system, we cannot reap its perfect fruits. In teaching learning process and for its effective implementation just running after the mirage of ICT and technology without identifying its limitations, the extent of use and the effectiveness it can bring to us may be a mistake. The fast pace of development can show vertical development where the foundation may not be strong, but we need horizontal development having a very strong foundation not avoiding the technological intervention in our day to day life through which to create a beautiful world for the happy and harmonious existence of all. The use of technology and educational policy should work in that direction.

References:

1. *Herold, Benjamin.* ["Technology in Education: An Overview"](#). *Education Week*.
2. *Dugger Jr., William E.; Naik, Nitin (September 2001).* ["Clarifying Misconceptions between Technology Education and Educational Technology"](#)
3. *Wakefield, Jane.* ["How technology is changing schools"](#). *BBC News*.
4. *Trucano, Michael.* ["Surveying ICT use in education in Asia"](#). *Edutech*

2. **Title of Paper:** Improving the Quality in Higher Education Institution for Effective and Process (p37-41)
Name of Author/s : Dr Dhanraj Shete-Principal **Dep. of Teacher:** English
Name of Journal: Our Heritage Journal
Year of Publication: 2020 **ISSN No. :** 0474-9030

Our Heritage

ISSN: 0474-9030

Vol-68-Issue-60-January-2020

CONTENTS

Role of Assessment And Accreditation Towards Improving the quality Education Dr. Promod. N Pabrekar	1-6
Use Of Ict Tools To Improve Quality Education Dr. Ashish B. Sasankar, Dr. Nitin Mathankar	7-11
Challenges, Responsibilities And Creditability Of 21st Century Teacher In Higher Education Dr. Yogesh M. Sarode & Dr. Devendra S. Bhongade	12-17
Role Of Ict In Language Learning Dr. Sawan Giridhar Dharmपुरiwar	18-21
Decisive Role Of Innovative Steps In Teaching And Learning Prof. Dr. Virendra B. Turkar	22-26
Effective Strategies For Teaching Language Through Literature Arjun N. Khobragade	27-31
Improving The Quality In Higher Education Institution For Effective & Process Dr. Dhanraj Shete	32-36
Information And Communication Technology: An Effective Tool In Modern Teaching Learning Process Dr. Anil G. Dodewar	37-41
ICT Is A Radical Changer In Higher Education Dr. Narendra L. Gadge	42-46

IMPROVING THE QUALITY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTION FOR EFFECTIVE & A PROCESS

Dr. Dhanraj Shete

Principal, Yashoda Girls' Arts & Commerce College, Nagpur

ABSTRACT

Responding to the ever emerging challenges owing to the rapid development and changes in each fields with the vast use of technology, the National Assessment and Accreditation Council has also brought in new changes in its assessment process of the HEIs for making it more quality oriented, robust, transparent, objective and scalable. To fulfil the demand proposed by newly introduced Quality Indicator Framework, the strategy of planning in advance, mobilization of the resources, involvement of all the stakeholders in the form of participative management and implementation and revision of the initiatives undertaken for outcomes based on the effective feedback system is required entirely for the assessment period of five years. The robust and high performing quality ecosystem under the umbrella of the Internal Quality Assurance Cell only can produce the desired outcomes. The metrics under each criterion of all the seven criteria must be studied in detailed not only for proper implementation of the activities and programs but for reaping the fruits of quality education and quality assessment by the nationally acknowledged and seriously functioning agency for quality education.

Keywords: Ecosystem, e-governance, benchmarking, proactive,

It must be acknowledged that the National Assessment and Accreditation Council have really brought in new spirit in the entire Indian scenario of higher education with the recent step taken by the council of making the assessment process ICT enabled in addition to making it more robust, transparent, objective and scalable. The introduction of the Standard Operating procedure (SOP) for online assessment during the data verification and validation process has made the assessment process more users friendly. What is more interesting that the process of revision of the quality indicator framework (QIF) by NAAC taking constant feedback from the experts, stakeholders and the eminent academicians representing the Universities and Colleges in India has proved the concern of NAAC in taking into consideration the views and doubts of all the stakeholders across the nation in the process of assessment of the higher education institutions. The chief concern of the A & A process is the quality benchmarking in higher education as per the local, regional and global changes in higher education system. The entire credit goes to NAAC for the fact that almost all the higher education institutions in India are thinking in terms of quality education and achieving higher grades by NAAC. For the purpose of compiling with the parameters under seven criteria the Internal Quality Assurance Cell must remain proactive and functioning. NAAC has made the higher education institutions aware that without maintaining quality it is not possible to face the ever emerging challenges of the ever changing scenario at national, international and global level. It must be noted that the close study of all the metrics under seven criteria and the

Our Heritage

ISSN: 0474-9030

Vol-68-Issue-60-January-2020

and access the data of the entire functioning of the institution. While maintaining the data and the records the members should keep complete knowledge of the required documents under each metrics as per the guidelines of the SOP. Only the alert and active IQAC can be termed as functioning if it is giving primary importance to implementing everything on the parameters of quality. Making planning well in advance as per the development plan of the institution and its implementation and the effective system of taking follow up with corrective measures can surely help the institution to bring a qualitative change in the institution.

Every institution has its own ethics and values. The entire functioning of the institution should reflect the efforts of the HEI towards attainment of the vision and the mission. For the purpose of gaining desired outcomes and also to inculcate moral and ethical values among the stakeholders, the Institution implements some regular programs and practices known as the Best Practices. The utmost care need to be taken at the time of introducing the best practices in the institution. For this purpose NAAC has given a format through which the effectiveness of the best practices introduced by the institution can be measured on the quality parameters. The best practices of the institution really reflects the values and ethics of the institution and also has a potential to project the true image of the institution working for the social and national development with the established standards. In addition to it, the institution while functioning for number of years in public domain leaves its positive imprints and earns name and fame in the society. There may be many areas in which the institutional has its distinctiveness, but for the purpose of assessment the HEI must identify one such area of institutional distinctiveness and maintain its proofs for the purpose of assessment by NAAC.

In conclusion, it can be said that the effective process of assessment and accreditation by NAAC as per the new quality framework indicator in which nearly seventy percent assessment is online become possible only when the HEI makes its proper planning in advance and implement it with the involvement of all the stakeholders in the form of participative management system entirely for the assessment period of five years. The awakened and time bound management of the institution, the dynamic Principal and the outcome based functioning IQAC are some of the basic requirements for reaping the desirable fruits in the form of good accreditation.

References:

1. Raghuram R.K., *Kothari Commission*, Crescent Publishing Corporation, New Delhi, 2009.
2. *Revised Manual for Self-Study Report Affiliated/Constituent Colleges*, NAAC, Banagalore, 2020.
3. Kumar, Anuj & Ambrish, *Higher Education: Growth, Challenges And Opportunities*, International
4. *Journal of Arts, Humanities and Management Studies*, Volume 01, No.2, Feb 2015.
3. Balachander K.K. "Higher Education in India: Quest for Equality and Equity" *Mainstream*, 1986.
4. https://en.wikipedia.org/wiki/All_India_Survey_of_Higher_Education

3. **Title of Paper:** Sthanik Swarajya Sanstha Maharashtra Rajkaran (p206-208)
Name of Author/s : Dr Sharad Sambare **Department of Teacher:** Political Science
Name of Journal: Aayushi International Interdisciplinary Research Journal
Year of Publication: 2020 **ISSN No. :** 2349-638X

Impact Factor
6.293

ISSN 2349-638X

Peer Reviewed And Indexed

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly e-Journal

VOL-VII > ISSUE-X > OCT. > 2020

Address
· Devgiri Nagar, Ambajogai Road, Latur.
· Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
· (+91) 9922455749, (+91) 8999250451

Email
· aiirjpramod@gmail.com
· aayushijournal@gmail.com

Website
· www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ)

Vol - VII Issue-X OCTOBER 2020 ISSN 2349-638x Impact Factor 6.293

Sr.No.	Author Name	Research Paper / Article Name	Page No.
33	डॉ. ओमप्रकाश बंसीलाल इंदर	महिला और मानवाधिकार	148 To 150
34	डॉ. विवेक पाण्डेय	बृहदारण्यकोपनिषद् में तत्त्वज्ञान	151 To 156
35	पंकज कुमार पाण्डेय	रीवा जिले के प्रमुख व्यवसाय की फसल के उत्पादन एवं विपणन का अध्ययन	157 To 162
36	डॉ. एन. जी. एमेकर	कबीर और महात्मा बसवेंद्र के सामाजिक विचारों की तुलना	163 To 166
37	शारदा	जम्भवानी समाज कल्याण का शास्त्र एक अध्ययन	167 To 169
38	डॉ.मा. ना. गायकवाड	भारतीय साहित्य की समस्याएं	170 To 173
39	डॉ. रत्नाकर बाबुराव लक्षटे धीरजकुमार दिगंबरराव कांबळे	लोकशाहीतील प्रशासकीय अधिकाऱ्यांची भूमिका	174 To 177
40	सौ प्रतिभा खंडेराव कोतवाल	स्थलांतर समस्या ग्रामीण विकासातील अडसर	178 To 183
41	डॉ. रामानंद बापूराव व्यवहारे	ऑनलाइन शिक्षणाचा विद्यार्थ्यांवरील परिणामांचा अभ्यास	184 To 188
42	डॉ. सुरेखा अ. शर्मा	मुलांच्या अंतर्मुखी व बहिर्मुखी व्यक्तिमत्त्व गुणांच्या अभ्यासाची शिक्षकांना आवश्यकता	189 To 192
43	डॉ. एस.के. खडसे	भारतातील नक्षलवादी चळवळीचा चिकित्सक अभ्यास	193 To 201
44	डॉ. जयदेवी माणिकराव पवार	राष्ट्रसंतांचा वैज्ञानिक दृष्टिकोन	202 To 205
45	डॉ. शरद सांबारे	स्थानिक स्वराज्य संस्था महाराष्ट्र राजकारण	206 To 208

स्थानिक स्वराज्य संस्था-महाराष्ट्र राजकारण

डॉ. शरद सांबारे

राज्यशास्त्र विभाग

यशोदा गर्ल्स आर्ट अँड कामर्स कॉलेज, नागपूर

महाराष्ट्रातील स्थानिक निवडणूक प्रक्रिया व त्यांचे राज्याच्या राजकारणावर झालेले परिणाम यावर फार चर्चा होत नाही कारण स्थानिक शासनाकडे आपण एक विकासाची बाजू म्हणूनच पाहतो. स्थानिक पातळी वरिल प्रक्रियांचा विचार आपण करीत नाही या निबंधात तो शोध घेण्याचा प्रयत्न केला आहे.

स्थानिक शासनाच्या निवडणुका:

स्थानिक शासनाच्या निवडणुका घेण्यासाठी पूर्वी महाराष्ट्रात स्वतंत्र व्यवस्था नव्हती. 730 व्या घटनादुरुस्तीने ती जबाबदारी राज्यनिवडणुक आयोगावर टाकली आहे. महाराष्ट्रात 1972 साली पंचायत राज्याची मुहुर्तमेढ शेवल्यानंतर पहिली 10 वर्ष नियंत्रित पद्धतीने निवडणुका झाल्या नंतर त्या आणीबाणीत झाल्या नाहीत. 1979 मध्ये शरद पवार मुख्यमंत्री असतांना निवडणुका घेतल्या त्यानंतर 1972 मध्ये जिल्हा परिषदेच्या निवडणुका झाल्या.

७३वी व ७४वी घटनादुरुस्ती-रचनात्मक बदल:

वेळेवर निवडणुका घेणे हे बंधन आले. तसेच विविध आरक्षणे, आर्थिक उत्पन्नाची निश्चीती, वित्त आयोग, निवडणुक आयोग या बाबी आल्या. ७४व्या घटनादुरुस्तीनुसार त्रिस्तरीय शहरी पंचायत राज्याची रचना निर्माण केली. ४२ टक्के लोक शहरी भागात राहतात. नगरपंचायत, नगरपालिका, महानगरपालिका अशी त्रिस्तरीय रचना निर्माण झाली. राज्यात शिर्डी आणि दापोली या ठिकाणी नगरपंचायती स्थापन झाल्या. ७३ व्या घटनादुरुस्तीनंतर जिल्हा परिषदेला जादा अधिकार मिळतील असे वाटत होते परंतु जादा विकेंद्रीकरण करण्याच्या घोषणा देउनही प्रत्यक्षात जिल्हा परिषदेला अधिकार मिळालेले दिसले नाहीत.

राखीव जागा धोरणामुळे महाराष्ट्रातील स्थानिक शासनाचा चेहरामोहरा जादा विविधपूर्ण झाला. मराठा जातीचे वर्चस्व कमी झाले. चिड्डया टाकुण

आरक्षण ठरवल्यामुळे आरक्षणाच्या मर्यादा पुढे झाल्या. नागरी शासन व्यवस्थेत पॅनल पद्धती लागू केली. ३-४ वार्ड एकत्र करून ३ उमेदवारांचे पॅनल तयार पेटले. मतदाराना त्यामुळे ३ नगरसेवक निवडण्याची जबाबदारी आली. यात उमेदवारांची दमछाक हावू लागली. ते राजकीय पक्षांचा पाठिंबा शोधू लागले. त्याबरोबर अपक्षसुद्धा ज्यादा निवडणूक येवू लागले. तसेच महिला आरक्षणाचे वार्ड बदलले की स्त्रियांची पंचायत झालेली आढळते.

महाराष्ट्रात नगरपालीकेचा कारभार 1965 च्या कायदयाने चालतो. २००० साली सुधारीत नगरपालिका विधीमंडळ ठरावानुसार नगराध्यक्ष पदाची थेट निवडणुक घ्यायला सुरुवात झाली. आमदाराची चाचपणी सुरु झाली. परंतु नगराध्यक्ष एका पक्षाचा आणि नगरसेवक दुसऱ्या पक्षाचे असे चित्र निर्माण होवून काही नगरपालीकेत विकासकामे ठप्प झालेली आढळतात.

स्थानिक निवडणुकांचे निकाल-निरिक्षणे:

- १) राष्ट्रवादी काँग्रेस, काँग्रेस, सेना-भाजप अशा तिरंगी लढती झाल्या. सेना भाजपाला फारसे यश मिळाले नाही.
- २) जिल्हा परिषद व पंचायत समिती निवडणुकीत ७० टक्के पेक्षा जास्त मतदान झाले.
- ३) त्याउलट महानगरपालिका क्षेत्रात कमी मतदान झाले. मुंबई ठाणे, उल्हास नगर या महापालिकेत ४० टक्के इतकेच मतदान झाले तर इतर महानगरपालिकेत ५५ ते ६० टक्के मतदान झाले. महानगरपालिका क्षेत्रात काही प्रमाणात सेना-भाजपा प्रभावी आढळली. निवडणुकीपूर्वी मुंबईच्या महापालिकेत दोन्ही काँग्रेसची युती झाली असती तर जास्त जागा मिळाल्या असत्या असे टाईम्स ऑफ इंडिया या वृत्तपत्रातून लक्षात आले. पुण्याची तीच परिस्थिती होती दोन्ही

कोंटोस पक्षाची युती नसल्याने सुमारे ५ महानगरपालिकेत कोणत्याच पक्षाला बहुमत मिळाले नाही. अकोला महानगरपालिकेत मुस्लीमलीगला यश मिळाले तर अहमदनगर महापालिकेत मात्र दोन्ही कोंटोस एकत्र येवूनसुद्धा यश मिळाले नाही. कोंटोसचे स्थान दुबळे झाल्यामुळे अहमदनगरला शिवसेनेची लोकप्रियता वाढली. भाजपाच्या मदतीने तेथे युती सत्तेवर आली.

४) महाराष्ट्राच्या ठामीण भागात शिवसेनेचा शिरकाय झाल्याचे दिसून आले. कोकणात-शिवसेना, विदर्भात-कोंटोस, उत्तर महाराष्ट्रात-भाजपा, पश्चिम महाराष्ट्रात-राष्ट्रवादी कोंटोस असे पक्षांच्या प्रभावाचे चित्र असताना मराठवाड्यात या सर्व पक्षांचे बळ सारखे आढळले. राष्ट्रवादी कोंटोस सर्व विभागात संतुलित वाटला. शहरी भागामध्ये दोन्ही कोंटोस पक्षांनी सेना-भाजपाला धक्का दिला. तसेच ठामीण भागात सेना-भाजपाने दोन्ही कोंटोसला पर्याय उभा केला.

राष्ट्रवादी कोंटोसने 1999 ते 2001 या काळात आपला विस्तार केला. कोंटोसला संमिश्र यश मिळाले. शिवसेनेने मात्र आपली पकड कायम ठेवली (मुंबईत उद्धव ठाकरे याच्यामुळे यश मिळाले), भाजपाची मात्र पिछेहाट झाली (राज्यात ४थ्या क्रमांकावर फक्त १० ते १२ टक्के जागा मिळाल्या) अजुनाही भाजपाला महाराष्ट्रात भक्कम पाया निर्माण करता आला नाही. हे यावरून लक्षात येते.

५) अहमदनगर जिल्हात जिल्हा परिषदेच्या निवडणुकीमध्ये नविनच प्रकार पुढे आलेला दिसला तो म्हणजे 'निवडणुक फिक्सिंग'. प्रस्थापितांनी एकमेकांना सांभाळण्यासाठी १३ ठिकाणी फिक्सिंग केलेले आढळले.

महीलांचा सहभाग व सत्तेमुळे आलेले आत्मभान:

आज महाराष्ट्र पंचायत राज्य व्यवस्थेवर दृष्टीक्षेप टाकला तर पुढील चित्र दिसते. १ लाख ११ हजार स्त्रिया ठामपंचायत सभासद आहेत, ६ हजार १७ सरपंच आहेत, १२०० पंचायत समिती सदस्य आहेत, ५८७ जिल्हा परिषद सदस्य आहेत तर ६ ठिकाणी जिल्हापरिषद अध्यक्ष आहेत.

सत्तेमुळे आलेले आत्मभान:

सर्वात महत्वाची गोष्ट म्हणजे सत्तेमुळे स्त्रियांना आलेले आत्मभान. गेल्या काही वर्षात महाराष्ट्राच्या विविध भागांत दारुबंदी विरुद्ध आंदोलने उभी राहिली. बायकांनी मोर्चे काढले. दारुअड्डे उध्वस्त केले, दारु पिणाऱ्यांना दहशत बसावी अशी आंदोलने केली. त्यातील बहुतेक ठिकाणी आंदोलनांचे नेतृत्व तेथील स्त्री पंचाकडेच होते. म्हणजे स्त्रियांनी सत्तेत आल्यानंतर संसारात तापदायक ठरणाऱ्या दारुविरुद्ध प्राधान्याने उठाव केला. सरकारी यंत्रणा, पोलिस यंत्रणा आणि गावातील बहुतांश पुरुष मंडळी विरोधात असतांना स्त्रियांनी दारुविध्दची आंदोलने यशस्वी केली.

दुसरा महत्वाचा मुद्दा येतो. स्वच्छता आणि पाण्याचा गावोगावी स्वच्छतागृहे नसल्याने त्याचा सर्वाधिक त्रास स्त्रियांना होत होता. त्यांच्यात पोटाचे विकार वाढीला लागले होते. सत्तेत आलेल्या स्त्रियांच्या विषयपत्रीकेवर स्वच्छता उपलब्धही करून घेतल्या. पाण्यासाठी स्त्रियांना कुठे कुठे पायपीट करावी लागत होती. मात्र सत्तेत आलेल्या स्त्रियांनी गावात चाव्या बनविण्यास प्राधान्य दिले आणि आपल्या भगिनींचा दुःखभार हलका करण्याचा प्रयत्न केला.

खरेतर या बाबी अगदी प्राथमिक स्वरूपाच्या आहेत. या केल्या म्हणजे फार काही केले नाही, असे कुणी म्हणेल ते खरे हि आहे. पण स्त्रिया सत्तेत आल्यानंतर स्त्रियांच्या सोयीच्या छोट्या छोट्या गोष्टींना प्राधान्य मिळाले. ठामीण भागात संत गाडगेबाबा ठामस्वच्छता अभियान यशस्वी होण्यामध्ये स्त्रियांचा सहभाग फार महत्वाचा आहे.

सर्व सामान्य स्तरातून आलेल्या स्त्रिया अधिक प्रखरपणे काम करताना दिसतात. दलिन, इतर मागासवर्गीय स्त्रिया प्रतिकूल परिस्थितीतही हिमतीने काम करत आहेत. याउलट उच्चवर्गीय स्त्रियांच्या कामात त्यांच्या घरची पुरुष मंडळी मोठ्या प्रमाणात हस्तक्षेप करतात. अनेकठिकाणी स्त्रिया स्वतंत्रपणे कुणाच्याही सल्ल्याशिवाय उत्कृष्ट काम करीत आहेत.

स्त्रियांना आरक्षण देवून १० वर्षे झाली तरी सरकारने त्यांच्या प्रशिक्षणाची कोणतीही ठोस्त व्यवस्था केलेली नाही. खरे तर या सर्व प्रक्रियेतून स्त्रियांचे खरे नेतृत्व पुढे यायला पाहिजे होते. मात्र फीरल्या आरक्षणाच्या पद्धतीमुळे एका स्त्रिला दुसऱ्यांदा निवडणुकीला उभी राहण्याची संधी मिळत नाही.

गावपातळीवरील राजकारण गटातटाचे असते. अशावेळी स्त्रिया स्वतंत्र निवडणूक लढवण्याचा विचारही करित नाही. त्यामुळे यातून नेतृत्व विकसीत होवू शकत नाही. या त्रुटी दुर झाल्या पाहिजेत. आरक्षणानंतरच्या दुसऱ्या दशकात त्याला प्राधान्य दिले पाहिजे.

संदर्भ सूची :

- १) डॉ. सुहास पळशीकर, नितीन बिरमल, महाराष्ट्राचे राजकारण (राजकीय प्रक्रीयेचे स्थानिक संदर्भ) प्रतिमा प्रकाशन, पुणे, जानेवारी २००४
- २) डॉ. व्होरा आणि डॉ. पळशीकर, महाराष्ट्रातील सत्तावर, मुंबई, ठांथाली 1986
- ३) टाईम्स ऑफ इंडीया, पुणे १३ फब्रुवारी २००२
- ४) मुंबई प्रातिक महापालिका अधिनियम १९४८ (२००३ सुधारीत आवृत्ती)
- ५) डॉ. बाळ कांबळे, डॉ. गिरीश कुलकर्णी अहमदनगर जिल्हातील स्थानिक शासन निवडणुक २००२ (संशोधनपर लेख) महाराष्ट्राचे राजकारण, प्रतिमा प्रकाशन-पुणे, २००४
- ६) दैनिक सकाळ - लेख - स्त्री सत्तेची दशकपुर्ती २७ एप्रील २००३

4. **Title of Paper:** Koutumbik Hinsacharapasun Mahilanche Samrakshan Adhiniyam 2005 (p158-159)
Name of Author/s : Dr Sharad Sambare **Department of Teacher:** Political Science
Name of Journal: Aayushi International Interdisciplinary Research Journal
Year of Publication: 2020 **ISSN No. :** 2349-638X

The cover features a purple background with a green and blue grid on the left side. Text is presented in various colored boxes and arrows. The journal title is in large yellow letters. Contact information is provided in white boxes with green labels. The volume and issue information is shown in a sequence of four green arrows.

Impact Factor
6.293

ISSN 2349-638x

Peer Reviewed And Indexed

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly e-Journal

VOL-VII ISSUE-XI Nov. 2020

Address
· Devgiri Nagar, Ambajogai Road, Latur.
· Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
· (+91) 9922455749, (+91) 8999250451

Email
· aiirjpramod@gmail.com
· aayushijournal@gmail.com

Website
· www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

Sr.No.	Author Name	Research Paper / Article Name	Page No.
29	Dr.Akbar Mehdi Muzaffar & Dr.Aziz Raza	माखदूम : नज्म का अनोखा फनकार	121 To 126
30	डॉ. बालाजी श्रीपती भुरे	बेटों द्वारा होने वाली उपेक्षा ही माता-पिता को बना देती है 'निर्वासित'	127 To 132
31	डॉ.मा.ना.गायकवाड	भूमंडलीकरण और हिंदी उपन्यास (डॉ. प्रभा खेतान के संदर्भ में)	133 To 137
32	डॉ. प्रियनाथ सिंह	महाभारत का रचनाकाल	138 To 142
33	राज बहादुर गौतम	मंजूर एहतेशाम के कथा-साहित्य में परिवर्तनकारी नेतृत्व	143 To 147
34	अजय कुमार शर्मा	रामानन्द सम्प्रदाय में संगीत प्रवृत्ति	148 To 149
35	श्री. चंद्रशेखर उत्तमराव शिंदे डॉ. मधुकर अंबाजी पुंडगे	महिला सबलीकरण आणि उपाय योजना	150 To 153
36	दिग्विजय द. कुंभार	लॉकडाऊन पर्यावरणासाठी वरदान	154 To 157
37	डॉ. शरद सांबारे	कौटुंबिक हिंसाचारापासून महिलाचे संरक्षण अधिनियम २००५	158 To 159
38	डॉ. नितीन कारभारी जाधव	ग्रामीण विकासात स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या समस्या व प्रश्न	160 To 163
39	प्रा. प्रवीण कारभारी शिंदे	भारतातील ई-प्रशासना समोरील आव्हाने एक चिकित्सक अभ्यास	164 To 168
40	डॉ. के.एच. कुलकर्णी	नांदेड जिल्हयातील कायम विनाअनुदानित अध्यापक महाविद्यालयातील प्रशिक्षणार्थ्यांच्या वैश्विक समस्या एक चिकित्सक अभ्यास	169 To 171
41	प्रा. धोंडिराम उमाजी धुमाळे	विरोधी पक्षाची भूमिका	172 To 173
42	डॉ.रामानंद बापुराव व्यवहार	अभिनेता सुशांतसिंह राजपूत आत्महत्या प्रकरण : प्रसारमाध्यमांची कार्यक्षमता आणि हेतूबद्दलचे काही प्रश्न	174 To 178

कौटुंबिक हिंसाचारपासून महिलांचे संरक्षण अधिनियम 2005

डॉ. शरद सावंत

राज्यशास्त्र विभागप्रमुख

बरोदा वर्ल्ड आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, रनेहनगर, नागपूर

कौ

टुंबिक हिंसाचारपासून महिलांना संरक्षण देणारा कायदा 2005 अस्तित्वात येणे ही भारतीय स्त्रीवादी संघटनांची अनेक वर्षांपासूनची मागणी पूर्ण होण्यातील एक पायरी आहे. पुरुषप्रधान मानसिकतेच्या व्यवस्थेमध्ये या कायदाची नेट अंमलबजावणी ही खरी पथिा ठरणार आहे.

आम्हीच ळी प्रेरण व विषमता प्रधान धर्मसंकलन जोपासतांना स्त्री-पुरुष संबंध समानता मिळाली म्हणूनच या कायदाची जाणीव सर्वांनी ठेवली पाहिजे. मात्र स्थिाना त्यांच्या हक्कांनी मागणी करण्याचे एक चांगले व्यासपीठ या नविन कायद्याने दिले आहे.

हा कायदा पुरुष प्रधान कुटुंब रचनेला कायदेशीर मार्गाने धक्के देण्याची शक्ती असलेला आहे. पण पुरुषांनी हा कायदा त्यांच्या विरोधातील आहे असे समजू नये ता पुरुषांना स्वतःमध्ये सुधारण करण्याची सक्षी देणारा आहे असे समजणे कारण आचार्य दत्ता धर्मधीकारी म्हणतात ज्याप्रमाणे अध्याय पृथ्वीचे दोन भाग करू शकत नाही दोन वेगळ्या गोलांमधून विभाजून राहणे शक्य नाही. स्त्री-पुरुष सहजीवन हा त्यांनी मांडलेला विचार स्त्री-पुरुषांनी परस्पराना समजून घेवून पुुसंवादी जीवन जनण्यातील गाभा आहे. या कायदातील तरदुदीचा वापर कुटुंबातील नाते संबंधाने जबाबदारीची व सर्वांची प्रतिष्ठा राखण्याचे मान आणण्यासाठी केला जाऊ शकतो. कारण नातेसंबंधाचे मुक्तेगारीकरण करणारा हा कायदा नाही तर अन्वयातला बळी पडलेल्या स्त्रीय व मुली यांना उपयुक्त ठरेल.

संरक्षण अधिनियम:

- 1) कौटुंबिक हिंसाचारपासून महिलांचे संरक्षण करणारा कायदा 2005 अस्तित्वात येणे ही भारतीय स्त्रीवादी संघटनांची अनेक वर्षांपासूनची मागणी पूर्ण होण्यातील एक पायरी आहे. पुरुषप्रधान मानसिकतेच्या व्यवस्थेमध्ये या कायदाची नेट अंमलबजावणी ही खरी पथिा ठरणार आहे.
- 2) कौटुंबिक हिंसाचारपासून महिलांचे संरक्षण करणारा कायदा 2005 म्हणजेच दि प्रोटेक्शन ऑफ व्हेन फॉम डोमस्टीक व्हायोलेंस अॅक्ट 2005 असे या कायदाचे नाव राहिले.
- 3) पूर्ण भारतभर हा कायदा लागू असेल.
- 4) केंद्र सरकारने प्रसिध्द केलेल्या अधिकृत राजपत्रातील जाहीर सुवनेप्रमाणे हा कायदा अंमलात येईल.

कौटुंबिक हिंसाचार प्रतिबंध कायद्यामुळे संरक्षण :-

कौटुंबिक हिंसाचारास प्रतिबंध घालण्याच्या दृष्टीने केंद्र सरकारने कौटुंबिक हिंसाचार महिला संरक्षण अधिनियम 2005 कायदा संमत करून 26 ऑक्टोबर 2005 पासून लागू करण्यात आला आहे. या कायद्यानुसार कौटुंबिक हिंसाचारला बळी पडलेल्या कोणत्याही जाती धर्मातील महिला संरक्षक अधिकारी म्हणून नेमलेल्या अधिकार्याकडे किंवा पॉलिस स्टेशनला तक्रार करू शकतात.

निष्कर्ष:-

प्राचीन काळापासून स्त्रीला शिक्षणाच्या अभावामुळे ज्ञानाच्या क्षेत्रात योगदान देण्याची योग्यता मुख्यत विच्या शिक्षिकांनी जाणीवपूर्वक, संस्कृती नावाखाली पचडलेली होती. अधुनिक

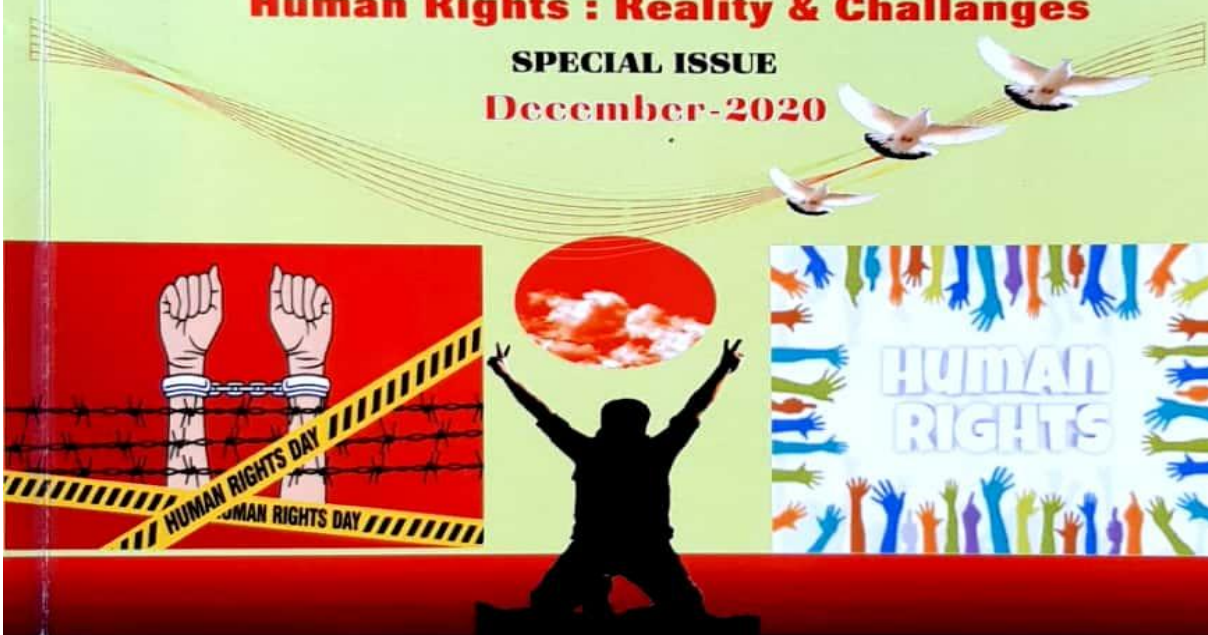
5. **Title of Paper:** Arogya Ani Manavi Hakka Samoril Jagatikanache Sankat (p1-9)
Name of Author/s : Dr S Tundurwar, & Dr Sharad Sambare **Dep. of Teacher:** Political Science
Name of Journal: B. Aadhar- Peer Reviewed & Refreed Indexed Multidisciplinary International Research Journal
Year of Publication: 2020 **ISSN No. :** 2278-9308

Impact Factor-7.675 (SJIF) ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

Human Rights : Reality & Challenges
SPECIAL ISSUE
December-2020

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr. Sandip B. Kale
Coordinator
HOD. Dept. Of Political Science
Yeshwant Mahavidyalaya Seloo
Dist. Wardha

Executive Editor:
Dr. Archana S. Dahane
Officiating Principal
Yeshwant Mahavidyalaya Seloo
Dist. Wardha

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com Aadhar PUBLICATIONS

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	आरोग्य आणि मानवी हक्का समोरील जागतिकीकरणाचे संकट संदीप तुंडूरवार / डॉ. शरद सांबारे		1
2	समकालीन नक्षलवादी चळवळ आणि मानवी हक्क	डॉ. रतन व्ही. राठोड	10
3	सुशासनाच्या संदर्भात माहितीचा अधिकार आणि मानवी हक्क	डॉ. संदीप बी. काळे	14
4	आरोग्य कंत्राटी कर्मचारी कोरोना योद्धा आणि मानवी हक्क	प्रा. विनोद को. गायकवाड	19
5	भारतातील शिक्षण विषयक अधिकारचा विकास	डॉ. बी. जी जोगदंड	23
6	महिला आणि मानवी हक्क	प्रा. डॉ. अरुण मुकुंदराव शेळके	27
7	मानवाधिकाराचा जागतिक जाहीरनामा आणि भारतीय संविधान	डॉ. नरेश कवाडे	31
8	मानवी हक्क आणि शिक्षण	डॉ. संजय गोरे	38
9	महिला शोषण आणि मानवाधिकार	प्रा.डॉ.संतोष गोपालकृष्ण कुळकर्णी	42
10	मानवाधिकार शिक्षण : आजची सामाजिक गरज	डॉ. प्रमोदकुमार नदेश्वर	45
11	मानवाधिकार आणि भारतीय संविधान	प्रा. नितिन माणिकराव बिहाडे	48
12	महिलांची स्थिती व मानवाधिकार	प्रा. नितेश आर. रामटेके	52
13	मानवी हक्क आणि शिक्षण	प्रा. डॉ. नंदाजी राघोबाजी सातपुते	55
14	मानवी हक्कांच्या संरक्षणात प्रसार माध्यमांची भूमिका	प्रा.डॉ. मुक्ता गोविंदराव सोमवंशी	59
15	लिंग समानता आणि मानवी हक्क	प्रा. विनोद मारोतराव मूडे	65
16	भारतीय राज्यघटना व मानवी हक्क	प्रा.डॉ. मनोज साताप्पा जाधव	72
17	मानवी हक्क व पर्यावरण संवर्धन	प्रा. बुध्दघोष मधुकरराव लोहकरे	76
18	बालकामगारासाठी मानवाधिकार: काळाची गरज	श्री. उमेश शंकरराव कुन्हाडे	80
19	मानवी हक्क आणि आदिवासी महिला लोकप्रतिनिधी	डॉ. राजेश उत्तमराव भटकर	84
20	महिला आणि मानवाधिकार	डॉ. योगेश म. वडतकर	87
21	भारतीय संविधान : आदिवासी व मानवाधिकार	प्रा. डॉ. हिराचंद चोखाजी वेस्कडे	91

**आरोग्य आणि मानवी हक्का समोरील जागतिकीकरणाचे संकट
संदीप तुंडूरवार**

राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख, श्री विज्ञानी नगर महाविद्यालय, नागपूर
डॉ. शरद सांबारे
यशोदा गर्ल्स आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, स्नेहनगर, नागपूर.

सारांश

मानव जातीच्या उत्क्रांतीचा समग्र इतिहास पाहू जाता त्याने प्राप्त केलेली स्थिरता त्यातून विकसित पावलेली राज्यव्यवस्था यामध्ये वर्तमान संदर्भात विचार होतो तो केवळ सिंधु घाटी, ग्रीक, मोसेपोटेनिया, रोम येथील मानवी सभ्यतेचा! जगाच्या म्हणूनच पटलाचा विचार करता केवळ तीनच खंडात मानवी समाज जीवन उदयाला येऊन विकास पावलेत असे म्हणता येऊ शकते. यामध्ये आशिया, युरोप व आफ्रिकाने सुध्दा इजिप्तला खेटून असणाऱ्या प्रदेशापर्यंत या काळात व्यापार, उदिम व्यवसाय यांना निश्चितच चालना मिळालेली असेल, त्याशिवाय वैभवशाली आणि दिपवून टाकणारी रजवाडे, नगरे यांची उभारणी झाली नसती. 'मार्क्सच्या भाषेत संपत्ती प्राप्तीचा तो व्यवहार होता.' याचा अर्थ देशांच्या सीमा उल्लंघून व्यापार व्यवसायाला प्रारंभ झाला म्हणजेच नव्या संदर्भात जे जागतिकीकरणाची परिभाषा वापरली जाते, तो त्यावेळी निश्चितच अस्तित्वात होती. अंद्रे गुडर फ्रॅन्क म्हणतो 'आजच्या प्रचलित भाषेप्रमाणे जरी नाही तरी ग्रीस, युरोप, अरब, इजिप्त, चीन, भारत असा व्यापार व्हायचा आजच्या काळात भांडवल, बौद्धिक संपदा यांचे दळणवळण ज्या मोठ्या प्रमाणात दिसून येते. तो भाग नसला तरी मसाले, रत्ने, मानके, सोने, रेशम यांच्या बाबतचा व्यापार मोठा होता. ख्रिश्चन व मुस्लिम धर्माच्या उदयानंतर यामध्ये मात्र व्यत्यय यायला सुरुवात झाली व दोन गोष्टींवर ज्या परिभाषेत नसल्या तरी मोठा परिणाम घडून आला. एक म्हणजे आदान-प्रदान (यामध्ये विद्या, सांस्कृतिकता, खान-पान, वेशभुषा, केशभुषा, सौंदर्य प्रसाधने, वस्त्रे-वत्कले, आरोग्य, उपचार पध्दती. यावर आणि दुसरे म्हणजे नागरिकत्वाच्या हक्कावर! तो पर्यंत हक्क ही परिभाषा नसली तरी प्रजा राजांची गरज होती. छोटी युद्ध वगळता दूरगामी परिणाम होतील अशा युद्ध व्यवस्था आकारास आलेल्या नव्हत्या. अपवाद कुरूक्षेत्रावरील युद्धाचा ज्यामध्ये ते जागतिक महायुद्धाप्रमाणे संहार घडून आला त्यामुळे मानवी हक्काचा शब्द आजच्या अनुषंगाने वापरता येत नाही. तरी तिची व्यापकता वगळल्यास मोठी क्रांती घडून आलेली नव्हती. युद्ध तंत्राचा एक मोठा परिणाम मानवी आरोग्यावर घडून आला तोपर्यंत शल्यचिकित्सा, अंगपत्यारोपन, विशेषतः भारतीय आस्थेचे प्रतिक गपतीवर जगातली पहिली प्लास्टिक सर्जरी झालेली म्हटल्या जात असेल तरी ते मिथक म्हणून लक्षात घ्यावे लागते. दुसरे म्हणजे अशा बाबी श्रेष्ठत्वाच्या अहंगडातून प्रकट होत असतात.) वेदनाशमन करणारी औषधी (अफु, गांजा, सोमरस अस्तित्वात असला तरी) लगेचच परिणाम करणारी औषधीमात्रा यांचा शोध लागलेला नव्हता. भारतीय आयुर्वेद विकसीत होते असे म्हटल्या जाते ज्यामध्ये धन्वंतरी, चरक, जीवक यांचा उल्लेख येतो तरी यातील आयुर्वेद विशारदांचा कालखंड अतिशय प्राप्य अशा स्थितीत नेता येत नाही. साधारणतः ज्या ज्या ठिकाणी सभ्यता अस्तित्वात येऊ लागल्या म्हणजेच स्थिर जीवन, राजा-प्रजा यांचे नाते त्यावेळी त्या-त्या ठिकाणच्या अनुभवी ज्ञानातून शरीर रचना योग्य हाताळण्याचे तंत्र विकसीत होऊ लागले. इ.स.पूर्व ४४० मधील ग्रीकातील हिप्पोक्रेटिस याचा उल्लेख त्याच अनुषंगाने घ्यावा लागतो. असे असले तरी त्यावेळच्या जागतिकीकरणाने आजच्यासारखे प्रश्न उद्भवले नव्हते. विकासाचा वेगळा चेहरा आणि नफेवादी अर्थव्यवस्थेचा उदय झालेला नव्हता त्यामुळे आरोग्य, मानवी हक्क यांचा प्रश्न उपस्थित व्हावा अशी स्थिती नव्हती मात्र युद्ध व्यवस्थेने अनेक

नव्हे तर विश्वासावर उभ्या असलेल्या समाजव्यवस्थेला धाराशाही करू पाहत आहे. ही कृती आरोग्याच्या निमित्ताने जागतिकीकरणाला मिळालेले बळ असले तरी आरोग्य आणि मानवी हक्कापुढे गंभीर संकट आहे व पुढच्या वाटचालीतील वैश्विक गुलामीकरणाच्या प्रक्रियेत पुढे टाकल्या गेलेले पाऊल आहे.

संदर्भग्रंथ

- १) आहुजा, राम,सामाजिक समस्याएं,रावत पब्लिकेशन,न्यु दिल्ली, २०१९, पृ. २७९.
- २) द गाइडन्स इंटरनेशनल,नवा करार, २०००, पृ. २
- ३) डॉ. सिन्हा मनोजकुमार, मुलभूत अधिकाराची अंमलबजावणी, मानक पब्लिकेशन्स, न्यु दिल्ली, २०१४, पृ. ६
- ४) पूर्वोक्त, पृ. २
- ५) लोहिया, राम मनोहर, भारत विभाजन के गुनहगार, लोकभारती पेपर बॅक्स, अलाहाबाद, २०१७, पृ. ४९
- ६) चौरसिया, राधेश्याम, संयुक्त राष्ट्रसंघ, अटलांटिक पब्लिशर्स अॅन्ड डिस्ट्रीब्युटर्स, २००२, दिल्ली, पृ. क्र. १
- ७) देवळणकर, शैलेंद्र, संयुक्त राष्ट्रे : आंतरराष्ट्रीय राजकारणातील बदलती समीकरणे आणि संयुक्त राष्ट्रांची भूमिका, प्रतिमा प्रकाशन, पुणे, २००८, पृ. ११६.
- ८) नितीन जाधव, २०१६, पृ. ११
- ९) UNO literature 2007, Pg. 3
- १०) डॉ. पंजवानी, करीब इब्राहीम, संयुक्त राष्ट्र व अशासकीय संघटना, अद्वैत प्रकाशन, अकोला, २००७, पृ. ७०.
- ११) फाडीया डॉ. कुलदीप, संयुक्त राष्ट्रसंघ एवं अन्य प्रमुख आंतरराष्ट्रीय संघटना, साहित्य भवन, आगरा, २०११, पृ. क्र. ४८.

6. **Title of Paper:** Maharashtra Rajkarnavar Pradeshawadacha Prabhav (p227-230)
Name of Author/s : Dr Sharad Sambare **Department of Teacher:** Political Science
Name of Journal: Aayushi International Interdisciplinary Research Journal
Year of Publication: 2020 **ISSN No. :** 2349-638X

Impact Factor 6.293

ISSN 2349-638X

Peer Reviewed And Indexed

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly e-Journal

VOL-VII ISSUE-XII Dec. 2020

Address · Devgiri Nagar, Ambajogai Road, Latur.
· Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
· (+91) 9922455749, (+91) 8999250451

Email · aiirjpramod@gmail.com
· aayushijournal@gmail.com

Website · www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

45	प्रा.डॉ.लोहकरे परमेश्वर माधवराव कदम नारायण भिमराव	चंद्रपूर जिल्ह्यातल्या जिवती तालुक्यातील अनुसूचित जमातींच्या लोकसंख्या (जनगणना- २०११) साक्षरतेचा भौगोलिक अभ्यास	191 To 194
46	डॉ. वेदप्रकाश अविनाश मलवाडे	मद्यपान : एक ज्वलंत सामाजिक समस्या	195 To 199
47	प्रा. रामराव चव्हाण	महात्मा फुले यांचे स्त्रीविषयक कार्य : एक समाजशास्त्रीय अध्यायन	200 To 203
48	श्री. श्रीकांत दत्तात्रय तनपुरे	प्रवीण बांदेकर यांची कविता	204 To 208
49	डॉ. सिंकु कुमार सिंह	नवीन कोरोनाव्हायरस -2019 रूग्णमध्ये योगाचे फायदे	209 To 218
50	प्रा. डॉ. मानसी जगदाळे	फकिरा : क्रांतिकारी नायकाची शौर्यगाथा	219 To 222
51	प्रा. डॉ. यु. टी. गायकवाड	भारतीय शेती पीकप्रारूपा पुढील अव्हाने	223 To 226
52	डॉ. शरद सांबारे	महाराष्ट्राच्या राजकारणावर प्रदेशवादाचा प्रभाव	227 To 230
53	डॉ. सुधाकर थुल	महाराजा सयाजीराव गायकवाड— एक विद्याप्रसारक	231 To 235
54	डॉ. सुर्यकांत महादेवराव कापशीकर	महार वतन विधेयकाच्या समर्थनार्थ आंबेडकरी चळवळीने केलेले कार्य	236 To 239
55	डॉ. श्रीकांत गायकवाड	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : संविधान निर्मितीमधील योगदान	240 To 244

महाराष्ट्राच्या राजकारणावर प्रदेशवादाचा प्रभाव

डॉ. शरद सांबारे

(राज्यशास्त्र विभागप्रमुख)

यशोदा गर्ल्स ऑर्ट अँड कॉमर्स कॉलेज
नागपूर

प्रस्तावना :

भा

रत हा लोकशाहीप्रधान देश असून धार्मिक विविधता हे या देशाचे प्रमुख वैशिष्ट्य आहे. भारतातील ही विविधता आणि समाजव्यवस्था लक्षात घेवून संविधानकारांनी संविधान निर्माण करण्याचे कार्य केले. भारतीय संविधानाने संघराज्य व्यवस्था रचीकारली असली तरी या विविधतेने तिला प्रभावित केले आहे. त्यामुळे भाषावार प्रांतरचना करणे संविधानकारांना भाग पडले. भारतीय संघातील घटक राज्याच्या प्रादेशिक वैशिष्ट्यांच्या आधारे काटेकोरपणे राज्याची निर्मिती न झाल्यामुळे भाषिक, धार्मिक, सांस्कृतिक आणि आर्थिक असमतोल यातून प्रदेशवाद जोपासण्याची प्रवृत्ती अनेक भागात निर्माण झाली. राष्ट्रीय दुर्बलता निर्माण करणारा एक दुदैवी घटक म्हणजे प्रदेशवाद होय. या प्रदेशवादामुळे केंद्र व घटक सरकाराच्या संबंधावर विपरीत परिणाम होत असतो. भारताच्या राष्ट्रीय एकात्मतेच्या मार्गातील मोठा अडथळा म्हणजे प्रदेशवाद होय.

अरिमतिला जेव्हा अनावश्यक महत्त्व दिल्या जाते तेव्हा त्याचे रूपांतर प्रदेशवादात होत असते. आपल्या देशापेक्षा देशाच्या विशिष्ट भागावर प्रेम करणे, देशहितापेक्षा विशिष्ट भागाचेच हित पाहणे याला प्रदेशवाद म्हणता येईल. परंतु निरनिराळ्या प्रदेशातील स्थानिक समस्यामुळे निरनिराळ्या प्रदेशातील लोकांना

स्थानिकतेची भावना निर्माण होते ही प्रवृत्ती पुढे वाढत जाऊन आपल्या प्रदेशाला आणि तिथल्या प्रश्नांना प्राधान्य देण्याचे प्रमाण वाढत जाते. याचा फायदा काही राजकीय पक्ष उचलतात. प्रदेशवादाच्या आधारावर अनेक राज्यातून प्रादेशिक पक्ष अस्तित्वात आले. त्यांनी आपल्या प्रदेशातील समस्यांना अग्रक्रम दिल्यामुळे लोकमताचे समर्थन अशा पक्षांना मोठ्या प्रमाणावर मिळू लागले. याचा परिणाम असा झाला की, राष्ट्रीय पक्षाचे महत्त्व कमी होऊन प्रादेशिक पक्षांना महत्त्व आले. उदा. महाराष्ट्रामध्ये शिवसेना, महाराष्ट्र नवनिर्माण सेना इ. मेघालय, नागालँड, मणिपूर, मिझोरम, त्रिपुरा, अरुणाचल प्रदेश ही राज्ये आसामच्या डोंगरी प्रदेशातील जनतेची प्रादेशिक निष्ठा वेळोवेळी प्रगट झाल्यामुळे निर्माण करावी लागली. या डोंगरी प्रदेशातील लोकांची प्रादेशिक निष्ठा जबरदस्त होती. त्यामुळे केंद्र सरकारला त्यांना स्वतंत्र घटक राज्याच्या दर्जा देणे भाग पडले. महाराष्ट्रातील विदर्भ भागावर अन्याय झाला आहे या समजुतीने महाविदर्भ संघर्ष समिती अधूनमधून आंदोलन करताना दिसते. आंध्रात तेलंगणावाद्यांची प्रदेश निष्ठा जागृत झालेली असून स्वतंत्र तेलंगणाची मागणी होत आहे व ती २९ वे घटक राज्य म्हणून पूर्णत्वास आली. पंजाबची खलिरतान राज्याची मागणी पुन्हा केव्हा डोके वर काढेल सांगता येत नाही.

गुजरातमध्ये सौराष्ट्र असा संघर्ष चालू आहे. मध्य प्रदेशात महाकोशल, भोपाळ हे

- राजकारण — दशा आणि दिशा.
नागपूर: विजय प्रकाशन
- ३) पळशीकर, सुहास. (२००९). भारताचे प्रादेशिक पक्षाचे अंतरंग. पुणे: श्री प्रतिमा प्रकाश
- ४) भोळे, भा. ल. (२००३). भारतीय गणराज्याचे शासन आणि राजकारण. नागपूर: पिंपळापुरे अँड कंपनी पब्लिशर्स
- ५) सराटे, बाळासाहेब. (२००९). राजकीय पर्याय. परभणी: रेणुका प्रकाशन
- ६) Bhattacharyya, H. (2005). Federation and Regionalism.
- 7) Majumdar, A. K., & Sing, Bhanwar. (1999). Regionalism in Indian Politics. Delhi: Radha Prakshan
- 8) Sing, B., & Majumdar, A. (1999). Region Politics and Society. Delhi : Raj Books
- 9) Thakur, Ramesh. (1995). Government and Politics of India. Delhi: Palgrave Macmillan

7. **Title of Paper:** Provisions for Women in the Indian Penal Code (IPC): An Overview (p18-20)
Name of Author/s : Dr Sharad Sambare **Department of Teacher:** Political Science
Name of Journal: B. Aadhar- Peer Reviewed & Refreed Indexed Multidisciplinary International Research Journal
Year of Publication: 2021 **ISSN No. :** 2278-9308

Impact Factor-7.675 (SJIF) ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

March -2021
ISSUE No- (CCLXXVI) 276 - E

Women's Rights : Status & Goal

<p>Chief Editor Prof. Virag S. Gawande Director Aadhar Social Research & Development Training Institute Amravati</p>	<p>Executive Editor: Dr.Virendra K.Jumde Principal Dr.Haribhau Admane Arts & Commerce College Saoner Dist-Nagpur</p>	<p>Editor: Dr.Archana D.Patil Head, Dept. of Pol. Sci, Dr.Haribhau Admane Arts & Commerce College Saoner Dist-Nagpur</p>
---	---	--

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com **Aadhar PUBLICATIONS**

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Constitution of India and Women's Rights	Shaikh Kadar Samandar	1
2	Empowering Girls and Women through Physical Education and Sports	Ulhas V.Bramhe	9
3	Gender-Based Social Inequality and Gender in India	Pandit Manoranjan Sitaram.	15
4	Provisions for Women in the Indian Penal Code (IPC) : An Overview	Dr Sharad Sambare	18
5	Women's Empowerment And Government Scheme.	Dr. Mrunal R. Waliokar	21
6	Women and Political Representation	Dr. Pornima Supreshwar Wahane	24
7	Human Rights and Status of women in India	Dr. Santosh p. Mendhekar	29
8	The role of women in today's world	Dr.Sucheta Parkar	34
9	Indian Constitution and Women's Right	Prof. Rahul P.Ghugre	38
10	Women Empowerment through Education	Prof.Meghavee G.Meshram	41
11	Women's Socio-Educational Cultural Contribution to India's Development"	Pandit Manoranjan Sitaram	46
12	Gender Imbalance Ratio in boards of directors Of Indian NSE Listed companies	Pramod P. Nandardhane & Ravindra .T Borkar.	50
13	Contribution of NGO's in Women Empowerment.	Prof. Dr. Siddharth K. Gangale	57
14	Understanding the Social status and role of women in India	Asst.Prof.Ratndip Bhimrao Ganagle	61
15	Role of Human Rights in Women Development	Prof .Dr. Sanjay Madhukarrao Salwe	64
16	A Study On Women Empowerment In India Need And Ways	Dr.Shirin Sheikh	66
17	Women empowerment in digital age	Dr. Narendra Narayan Daware	70
18	Women Empowerment through Education	Prof.Meghavee G.Meshram	73
19	Beautiful Plants, Seeds And Women Entrepreneurship In India	Dr. Kulkarni Anuradha Vilas	77
20	The Role of Women's development Problems Discrimination	Dr. Prashant B. Mene	80
21	महिला अधिकार के संदर्भ में राष्ट्रीय महिला आयोग	डॉ.मीना जैन	83

x

Website – www.aadharsocial.com Email – aadharsocial@gmail.com.

Provisions for Women in the Indian Penal Code (IPC) : An Overview

Dr Sharad Sambare

Head of Political Science

Yashoda Girls Arts and Commerce College Nagpur

Abstract

The Indian women empowered by the Dowry Prohibition Act, the (anti)Sati Act and the Protection of Women from Domestic Violence Act which are enacted for protection of women. Women's rights are violated in the family, in the workplace, in the households and in the public places. According to Article 15 of the Indian constitution, discrimination cannot be made among citizens on the grounds of religion, caste, sex or race.

Dowry Death

"Dowry" as defined under Section 2 of the Dowry Prohibition Act, 1961 means any property or valuable security given or agreed to be given either directly or indirectly by one party to the at or before or at any time after marriage. cash, car, gold, or any other kind of property demand is dowry. Demanding or giving taking or even advertising for dowry is an offence. Section-174 of the Code of Criminal Procedure, 1973 is amended to secure. There is postmortem in death of woman or case of suicide within seven years of her marriage. Section 113A has been introduced in the Evidence Act, 1872. An offence called 'dowry death' has been created by introducing section 304B in the IPC.

Obscenity and Indecent Representation

In section 67 (Information Technology Act 2000, it lays down the law that obscenity is an offence when it is published or transmitted or caused to be published in any electronic form. In section 292(IPC) (Sale, etc., of obscene books, etc), a book, pamphlet, paper, writing, drawing, painting, representation, figure or any other object, shall be deemed to be obscene. Under section 293(IPC), whoever sells, lets to hire, distributes, exhibits or circulates to any person under the age of twenty years any such obscene object as is referred to in the last preceding section, or offers or attempts so to do, shall be punished. In Section 29 (Obscene acts and songs), Whoever to the annoyance of others does any obscene act in public place, sings, recites or utters any obscene song, ballad or words in or near any public place, shall be punished.

Acid Attacks

Section 326 of the Indian Penal Code was amended on 2nd April, 2013 with the passing of the Criminal Law (amendment) Act, 2013. (The amendment resulted in insertion of sections 326A and 326B for specifically dealing with acid violence). In section 326A, whoever causes permanent or partial damage or deformity to, or burns or maims or disfigures or disables, any part or parts of the person of body by throwing acid on or by using any other means with the intention of causing or with the knowledge that he is likely to cause such injury or hurt, shall be punished with imprisonment of either description for a term which shall not be less than ten years. Under section 326B, whoever throws or attempts to throw acid on any person or attempts to administer acid to any person, or attempts to use any other means, with the intention of causing permanent or partial damage or deformity of burns or

object behind penalizing this act was to prevent torture to a women by her husband or her relatives in connection with the demand of dowry.

Domestic Violence

This act was implemented from October, 2006 (passed in 2005). The Act broadens the definition of Domestic Violence is under Section 3 of the Act cover the kinds of abuses such as physical abuse, sexual abuse, verbal and emotional abuse and economic abuse. Right granted to women under the domestic violence Act such as right to reside in a shared household, right to issuance of orders, protection orders, residence orders, monetary relief, custody orders, compensation orders, interim and ex-parte orders, right to obtain relief granted by other suits and legal proceedings.

Trafficking of Woman

Under section 366-A (IPC), procreation of minor girl- whoever, by any means whatsoever, induces any minor girl under the age of eighteen years to go from any place or knowing that it is likely that she will be, forced or seduced to illicit intercourse with another person shall be punishable with imprisonment which may extend to ten years, and shall also be liable to fine. Trafficking in women and children includes placing them in conditions of forced labour and forced sex. The traffickers and recruiters who force a child and women into sexually or economically oppressive and exploitative situation as well as other illegal activities such as false marriages, false adoption, domestic labour and all kinds of illegal employment.

Conclusion

In India, women's empowerment can be realized only when the traditional practices like dowry deaths, acid attacks, female infanticide, domestic violence, or sexual abuse is eliminated. The Indian Penal Code, 1860, lays down the provisions to penalize the culprit for the heinous offences against women. Sections under IPC as Acid Attack (Sections 326A and 326B), Rape (Sections 375, 376, 376A, 376B, 376C, 376D and 376E), Attempt to commit rape (Section 376/511), Kidnapping and abduction for different purposes (Sections 363-373), Murder, Dowry death, Abetment of Suicide, etc. (Sections 302, 304B and 306), Cruelty by husband or his relatives (Section 498A), Outraging the modesty of women (Section 354), Sexual harassment (Section 354A), Assault on women with intent to disrobe a woman (Section 354B), Voyeurism (Section 354C), Stalking (Section 354D), Importation of girls upto 21 years of age (Section 366B), Word, gesture or act intended to insult the modesty of a woman (Section 509)

References

1. Bhuiyan, R. (1999). Aspects of violence against women. Dhaka: Institute of Democratic Rights
2. Criminal Law and Women. Retrieved from <https://vikaspedia.in/social-welfare/women>
3. Human Rights. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/48520052?seq=1>
4. Human Rights. Retrieved from <https://www.refworld.org/docid/3ae6a8394.html>
5. Women Rights. Retrieved from <https://politicalyouthnetwork.org/womens-rights-why-are-womens-rights-important>

8. **Title of Paper:** Umand Vyaktimatv: Dr. Ratan Rathod (p24-25)
Name of Author/s: Dr S Tundurwar, Dr Sharad Sambare, & Dr V Sheikh **Dep. of Teacher:** Political Sc.
Name of Journal: B. Aadhar- Peer Reviewed & Refreed Indexed Multidisciplinary International Research Journal
Year of Publication: 2021 **ISSN No. :** 2278-9308

Impact Factor-7.675 (SJIF) ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

ISSUE No- (CCLXXXIII) 283 (A)
April -2021
Contemporary India's Foreign Policy

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Executive Editor
Dr. R. D. Sikchi
Principal
Sitabai Arts, Commerce &
Science College, Akola

Editor
Dr. Balasaheb G. Jogdand
Dept. of Political Science
Sitabai Arts, Commerce & Science
College, Akola

Co-Editor
Dr. Sandip B. Kale
Head, Dept. of Political Sci.
Yeshwant Mahavidyalaya, Seloo
Dist. Wardha

Guest-Editor
Dr. Dipali S. Ghogare
Head, Dept. of Political Sci.
Dr. H. N. Sinha College,
Patur, Dist. Akola

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com **Aadhar PUBLICATIONS**

INDEX - A

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	मोदीकालखंडातील परराष्ट्र व संरक्षण धोरण : उपलब्धी विपुल आणि आव्हाने बाकी डॉ. शैलेंद्र देवळानकर		1
2	डॉ. रतन व्ही. राठोड — एक स्थितप्रज्ञ व्यक्तिमत्व डॉ. संदीप भिमराव काळे		11
3	सहृदय व्यक्तिमत्व - डॉ. रतन राठोड	डॉ. अलका विनायक देशमुख	16
4	सच्चा जीवनसाथी : डॉ. रतन राठोड	सौ. सुनिता रतन राठोड	18
5	माझ्या जीवनातील दीपस्तंभ : डॉ. रतन व्ही. राठोड	डॉ. संदीप बी. काळे	20
6	उमदं व्यक्तिमत्व : डॉ. रतन राठोड डॉ. संदीप तुंडुवार, / डॉ. शरद सांबारे, /डॉ. वकील शेख,		24
7	आदरणीय गुरूवर्य : डॉ. रतन राठोड	डॉ. दिपाली श्रीराम घोगरे	26
8	कर्तव्यदक्ष आणि विद्यार्थीप्रिय शिक्षक : डॉ. रतन व्ही. राठोड प्रा. विजया नारायणराव शिरसाट		29
9	माझ्या जिजनाचे आधार स्तंभ	डॉ. अर्चना ज्ञा. पाटील	31
10	डॉ. राठोड सर - एक अजातशत्रु व्यक्तीमत्व	प्रा. गोपालकृष्ण श्री. राखोडे	33
11	प्रा.डॉ.रतन राठोड : ज्ञानदानाचा अखंड नंदादीप डॉ. अनंत मदन आवटी,		35
12	भारत आणि चीन राजनीती संबंधाचे बदलते स्वरुप प्रा.भागवत शंकर महाले		36
13	संयुक्त राष्ट्रातील भारताची भूमिका व स्थान आणि समकालीन जागतिक आव्हाने डॉ.प्रा. प्रतिभा टावरी		43
14	भारताचे परराष्ट्र धोरण निर्धारणात राजकीय पक्ष व त्यांच्या दबावगटांची भूमिका: एक अभ्यास प्रा. एन.ए.पाटील		47
15	भारताचे परराष्ट्र धोरण निर्धारणात पंडित जवाहरलाल नेहरू यांचे योगदान: एक अभ्यास प्रा.पाचंगे अंबादास नरसिंगराव		53
16	भारतीय विदेश नीति के निर्धारक तत्व	डॉ. कोनेरु बाबन्ना डुमलवाड	57
17	समकालीन भारताचे परराष्ट्रधोरण	प्रा.डॉ. प्रतिभा गडवे	60
18	भारतीय परराष्ट्र धोरण : स्वरुप आणि आव्हाने	प्रा. राधा मुरुमकार	63
19	श्रीलंकेतील वांशीक संघर्ष	प्रा.अरुण महादेव राख	65

उमदं व्यक्तिमत्त्व : डॉ. रतन राठोड**डॉ. संदीप तुंडुरवार,**
सचिव,**डॉ. शरद सांबारे,**
सचिव**डॉ. वकील शेख,**
कोषाध्यक्ष,डॉ. व्ही. एम. पेशवे सामाजिक
संशोधन संस्था, यवतमाळविदर्भ राज्यशास्त्र प्राध्यापक
परिषद (विदर्भ प्रांत), नागपूरविदर्भ राज्यशास्त्र प्राध्यापक
परिषद (विदर्भ प्रांत), नागपूर

आपल्या प्रदीर्घ वाटचालीत अनेकानेक व्यक्ती संपर्कात येतात. काही लक्षात राहतात, काही स्मृती चाळवत राहतात, तर खुपच कमी मनाचा ठाव घेणारे असतात. ज्यांच्या आठवणीने आपण मोहरून जातो. विशेषतः आपल्या वाटचालीतील मार्गदर्शक म्हणून हवेहवेसे वाटायला लागतात. अशा हव्याहव्याशा व्यक्तिमत्त्वात आमचे ज्येष्ठ मार्गदर्शक डॉ. रतन व्ही. राठोड यांचा अंतर्भाव आहे. मनाला अत्याधिक आनंद देणारे आणि स्नेहाची उधळण करणारे व्यक्तिमत्त्व अशी त्यांची आठवण आहे. एकूणच व्यक्तिमत्त्व मितभाषी, परंतु आपल्या गोड स्मितहास्याने समोरच्यांच्या काळजाला हात घालणारे, संयत-समंजसपणा असलेले, कुठल्याही ओळखीच्या वा अनोळखी गरजूंना नेहमीच मनस्वी सहकार्य करणारे, खुप सान्या चांगुलपणा जोपासणारे हे व्यक्तीत्व चिमटीत पकडून शब्दबद्ध करता येण्याजोगे नाही. खरं तर त्यांच्या नावातच रतन आहे ! अर्थात लाखोमोलाचे हे रत्न कुटुंबाकरिता महाविद्यालयाकरिता, आपलेष्ट-मित्रमंडळी आणि ज्यांचे ज्यांचे भावविश्व घडविलं त्यांच्याकरिता रत्नमाणका सम आहे. आपली प्रदीर्घ विनाखंड सेवा देत ते ३० एप्रिलला शासन नियमाप्रमाणे निवृत्त होत आहेत. मात्र त्यांच्या एकूणच ऊर्जावान प्रकृतिकडे पाहिले तर कुठल्याच पातळीवर ते निवृत्तीच्या उंबरठ्यावर आलेत असे वाटत नाही. त्यांच्यातील उत्साह आजही तितकाच चैतन्यशील आहे. जेवढा त्यांनी घडविलेल्या शिक्षकांमध्ये दिसून येतो. सरांच्या मुशीतून घडलेल्या डॉ. संदीप काळे आणि त्यांच्या स्नेहीजणांनी पुढाकार घेत सरांच्या कार्यकर्तृत्वाची स्मृती कायम जपण्याकरिता "परराष्ट्रीय धोरण" यावर संशोधन लेखकांचे पेपर बोलावून संदर्भग्रंथ प्रकाशित करण्याचा मनोदय प्रत्यक्षात अतिस्त्वात आणल्या जात आहे. तो सरांच्या संस्कारी कृतिशीलतेचा आम्हाला पदर वाटतोय. आपल्या गुरुवर्यांचा अवकाश त्यांच्याच काळात कष्टात आणून त्यांना पूर्णतः झोकाळून टाकण्याचा सोकावलेला काळ असताना आपल्या गुरुचे पांग फेडण्याच्या कृतार्थतेने टाकलेले पाऊल गुरुशिष्यांमधील प्राचीन नाते जिवंत राखणारी सहृदयी व्यक्तित्व अजुनही आहेत याचा आनंद वाटतोय. शिक्षण क्षेत्रातील चांगुलपणा कायम राखणारे वातावरण या अंगाने त्याकडे आपल्याला बघता येते.

डॉ. रतन व्ही. राठोड यांच्या गुरु संस्कारातून घडलेल्या डॉ. संदीप काळे विषयी आम्ही नेहमीच नोंदविताना म्हणत असतो, "अमरावती विद्यापीठाने नागपूर विद्यापीठाच्या राज्यशास्त्र विषयाला दिलेले हे अनमोल रत्न होय" सरांची उर्जिता, संयम, खळखळत स्मित, चैतन्य, सर्वांना मदत करण्याची त्यांची तत्परता, आपल्या अध्ययनात रममाण होतानाच विविध मंचावरून ज्ञानाला विस्तारणे, उपक्रमाचे आयोजन हे सर्व पाहू जाता डॉ. रतन व्ही. राठोड यांचा आठव होत राहतो. आपल्या हाताखाली किती विद्यार्थी अध्ययन, संशोधन करून गेलेत यापेक्षा त्यातील किती जणांनी सुयोग्य ज्ञानामृत घेतले हे अधिक महत्त्वाचे. या निकषात डॉ. संदीप काळे बसतात आणि आम्हाला डॉ. रतन व्ही. राठोड यांच्या ज्ञानाचा तो विस्तार वाटतोय. भरून पावलो, कृतार्थ झालो ही बाब यातूनच मग आविष्कृत होते.

उमद्या व्यक्तिमत्त्वाशी माझा व्यक्तीगत संबंध अमरावती विद्यापीठात असताना, अभ्यास मंडळाच्या निमित्ताने आला. त्यावेळी तो औपचारिक पातळीवर होता. आमच्यातील अनुबंध विस्तारत अधिक अनौपचारिक बनलेत ते नागपूर विद्यापीठात आल्यानंतर. त्यांची आचार्य पदवी आमच्या गुरुमाऊली डॉ. अलका देशमुख यांच्या मार्गदर्शनात साकार झाल्याने वेगवेगळ्या निमित्ताने का होईना कधी जवळ आलोत या जवळीकीतील दोन घटक अधिक महत्त्वाचे राहिले. एक म्हणजे डॉ. संदीप काळे आणि डॉ. बाळासाहेब जोगदंड यांच्याशी सातत्याने संवाद आणि दुसरा घटक डॉ. व्ही. एम. पेशवे सामाजिक संशोधन संस्था, यवतमाळ द्वारा आयोजित परिषदा. या संस्थांनी आयोजिलेल्या परिषदा कुठेही असोत डॉ. रतन राठोड यांची उपस्थिती नाही हे कधी घडले नाही. दोन प्रसंग फारच आठवणीतील आणि सरांच्या स्वभावाचे दर्शन घडविणारे आहेत. पहिला म्हणजे विदर्भाच्या एका टोकावर अकोला शहर तर दुसऱ्या टोकाला तेलंगणाला खेटून असणारे राजुरा. राजुरा येथे प्रसारमाध्यमांवर परिषद होती. आम्ही नागपूरातून परिषदेच्या वेळच्या एक तास अगोदर पोचलो मात्र सर सकाळी आठ वाजता हजर ! दिलेला शब्द, वेळ पाळण्याचे त्यांचे तंत्र त्यादिवशी लक्षात आले. पहटेच्या वेळी निघून परिषदस्थळी पोहोचणे आणि शेवटच्या सत्रापर्यंत त्याच उर्जेने बसणे अशी ऊर्जा व्यक्तित्व भेटणे

9. **Title of Paper:** Bharatiy Videshnitiche Badalate Swarup (p26-28)
Name of Author/s: Dr S Tundurwar, & Dr Sharad Sambare **Dep. of Teacher:** Political Science
Name of Journal: B. Aadhar- Peer Reviewed & Refreed Indexed Multidisciplinary International Research Journal
Year of Publication: 2021 **ISSN No. :** 2278-9308

Impact Factor-7.675 (SJIF) ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

ISSUE No- (CCLXXXIII) 283 (A)
April -2021
Contemporary India's Foreign Policy

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
 Director
 Aadhar Social
 Research & Development
 Training Institute Amravati

Executive Editor
Dr. R. D. Sikchi
 Principal
 Sitabai Arts, Commerce &
 Science College, Akola

Editor
Dr. Balasaheb G. Jogdand
 Dept.of Political Science
 Sitabai Arts, Commerce & Science
 College, Akola

Co-Editor
Dr. Sandip B. Kale
 Head, Dept. of Political Sci.
 Yeshwant Mahavidyalaya, Seloo
 Dist. Wardha

Guest-Editor
Dr. Dipali S. Ghogare
 Head, Dept. of Political Sci.
 Dr. H. N. Sinha College,
 Patur, Dist. Akola

 This Journal is indexed in :
 - Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
 - Cosmos Impact Factor (CIF)
 - International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com **Aadhar PUBLICATIONS**

20	क्वाड आणि भारताचे परराष्ट्र धोरण	प्रा.डॉ.ज्योती प्रमोद राखुडे	69
21	भारतीय परराष्ट्र धोरणाचे बदलते संदर्भ :- विश्लेषणात्मक अभ्यास	प्रा.डॉ.जे.जे. जाधव	71
22	भारत आणि चीन संघर्षात्मक संबंध	डॉ. रूपराव उकंडराव गायकवाड	75
23	सार्क चे चशापयश	प्रा. सचिन जयस्वाल	79
24	सार्क राष्ट्रे : सुरक्षितता आणि दहशतवाद	डॉ. संजय गोरे	82
25	भारताच्या परराष्ट्र धोरणाची तत्कालीन उद्दिष्टे	प्रा.विजया नारायणराव शिरसाट	85
26	भारत आणि परराष्ट्रीय धोरण	डॉ. अरविंद सोमनाथे	89
27	भारत व चीन संबंध	प्रा.डी.टी. स्वर्ण	94
28	भारताचे आण्विक धोरण (Indias Nuclear Policy)	प्रा. डॉ. संभाजी शामराव तनपुरे	97
29	भारत आणि चीन संबंध	डॉ. अनंत मदन आवटी	103
30	भारतीय विदेशनीतिचे बदलते स्वरूप	संदीप तुंडूरवार / डॉ.शरद सांबारे	112
31	संयुक्त राष्ट्र संघटनेत भारताची भूमिका	डॉ.वसंत रामसिंग पवार	120
32	भारत- चीन सीमाविवाद	डॉ. विनोद को. गायकवाड	123
33	समकालीन भारत-चिन संबंध	प्रा. विनोद म. पुनवटकर	126
34	भारत आणि चीन संबंधातील परिवर्तन	डॉ. अर्चना ज्ञा. पाटील	130
35	सार्क आणि भारत यांचे समकालीन संबंध	डॉ. दिपाली श्रीराम घोगरे	134
36	भारतीय परराष्ट्र धोरण -एक निरिक्षण	प्रा. गोपालकृष्ण श्री राखोडे	138
37	भारताच्या परराष्ट्र धोरणाच्या विकासाचे विश्लेषणात्मक अध्ययन. (विशेष संदर्भ - सार्क आणि बिमस्टेक क्षेत्रिय संघटना)	डॉ. ममता विजयराव पाथ्रीकर	141
38	समकालीन भारत कि परमाणू नीती	प्रा.डॉ.प्रमिला डी.भोयर	146
39	भारत का मेक्सिको एवं वेनेजुएला के साथ सम-सामयिक संबंध की पड़ताल	डॉ. रवी कुमार	150
40	समकालीन भारत की विदेश नीति के उद्देश्य	डॉ. किशोर बी. वासनिक	154
41	भारत-पाकिस्तान संबंध : 2000 ते 2010	डॉ. संजय गव्हाणे	157

भारतीय विदेशनीतिचे बदलते स्वरूप
संदीप तुंडरवार
राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख, श्री विज्ञानी नगर महाविद्यालय, नागपुर.
डॉ.शरद सांबारे
राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख, यशोदा गर्ल्स आर्ट्स अंड कॉमर्स
कॉलेज,स्नेहनगर,नागपूर

प्रस्तावना

सार्वभौम राज्याची अनिवार्य आवश्यकता जी मानले जाते ती त्या देशाची विदेशनीती अथवा परराष्ट्र धोरण होय. एका महत्त्वाच्या संदर्भाचा उदाहरण करताना जी बाब लक्षात घ्यावी लागते ती म्हणजे राज्य जर सार्वभौम नसेल तर तिला विदेशनीति असू शकत नाही काय? उदाहरणादाखल तिबेटचा वर्तमान संदर्भ तपासता येतो. दलाईलामा चे भारतातील धर्मशाला येथील सरकार जगभरातील लोकशाहीवादी देशांना स्वतंत्र तिबेटची भूमिका पटवून देताना तिच्या परराष्ट्र धोरणाला एकाच वेळी स्वीकारून तीला मान्यता घावी या बाबत आग्रही दिसते, सोबतच तिला गतीमान राखण्याचा प्रयत्न करते हे लक्षात येते. दुसरे म्हणजे वसाहती काळात गुलाम राष्ट्रांना आपली विदेश नीती आखण्याचा आणि तिला जागतिक मंचावर आणण्याचा अधिकार नव्हता का? या प्रश्नाचे उत्तरही नकारार्थी स्वरूपात देता येत नाही. भारताच्या स्वातंत्र्यलढ्याच्या आंदोलन काळात 1920 नंतर सातत्याने राष्ट्रीय काँग्रेसच्या वार्षिक अधिवेशनाप्रसंगी स्वतंत्र भारताचे जागतिक धोरण काय असेल याची चर्चा झाली. मुख्यत्वे जवाहरलाल नेहरू आणि डॉ. राममनोहर लोहिया यांच्या कडे विदेशात समित्यांचा कार्यभार सोपवला गेला होता व त्याबाबतचे निर्णय घेण्याचे अधिकार दिले होते. याचा अर्थ सार्वभौम देशाच्या अनिवार्यतेचा विदेशनीती जसा भाग आहे त्याचप्रमाणे स्वतःचे सार्वभौम राज्य प्रस्थापित करू इच्छिणारे, आक्रमणात दबलेले व त्यामुळे परागंदा व्हावे लागले सरकार, स्वातंत्र्य हिरावून घेतलेला समूह, सक्तीने नियंत्रणात असलेल्या भूभागातील लोक यांनाही धोरणात्मक निर्णय घेण्याचा अधिकार आहे. परिणामतः विदेशनीतीच्या प्रारंभी आणि नंतरच्या धोरणात बदल होऊ शकतो. म्यानमारमधील सुरुवातीच्या कालखंडातील (1935 ते 1965) या दरम्यान तेथील परराष्ट्र धोरण आणि त्यानंतरचे जागतिक संबंध यामध्ये मोठे अंतर पडलेले पाहायला मिळते. पूर्व जर्मनी आणि पश्चिम जर्मनीच्या 1990 मधल्या एकत्रीकरणानंतर स्वतंत्र परराष्ट्र धोरण तयार करून युरोपियन युनियनच्या सदस्यत्वाबाबत घेतलेला निर्णय पाहू जाता यातील परिवर्तन आणि स्थित्यंतर अनैसर्गिक आहे असे म्हणता येत नाही.

जागतिक संबंधांच्या बाबतीत येणारी प्रवाहितता मुख्यत्वे दोन संदर्भावर आधारलेली आहे. एक, त्या त्या देशांचे जागतिक संदर्भ लक्षात घेऊन घेतलेले निर्णय, विशेषता 1991 नंतरच्या जागतिकीकरणाच्या लाटेत भांडवलवादी देशांना भारत व्यावसायिक दृष्ट्या महत्त्वाची बाजारपेठ वाढ लागल्याने भारताबद्दलचा पूर्वीचा दृष्टिकोन बदलून एक मित्र व व्यावसायिक सहोदर म्हणून वाढ लागलेली आस्था तसेच भारताला अडचणीत आलेली अर्थव्यवस्था सुधारण्याच्या दृष्टीने भांडवली जगाविषयी हवे असलेले हितसंबंध यामधून भारताचे परराष्ट्र धोरण नव्वदीच्या दशकानंतर बदलू लागले.

10. **Title of Paper:** Mahila Kheladunna Prashikshan wa Krida Spardha Darmyan Sahitya wa Suvindhanchya Sansyache Adhyayan (p180-181)

Name of Author/s: Dr V Ingle, & Dr Lalita Punnya **Dep. of Teacher:** Physical Education

Name of Journal: RESEARCH JOURNEY - Multidisciplinary International E-research Journal

Year of Publication: 2020

ISSN No. : 2348-7143

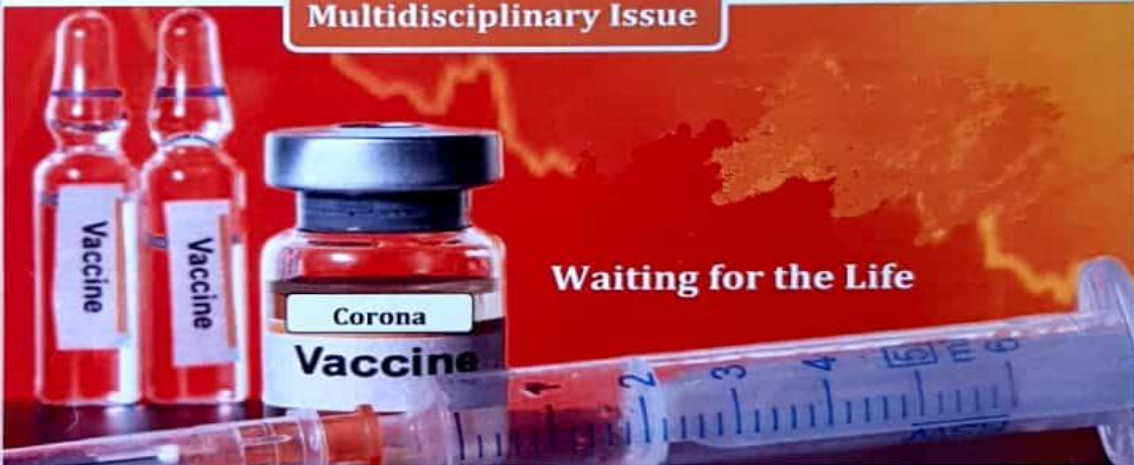
INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

Impact Factor – 6.625 E-ISSN – 2348-7143

RESEARCH JOURNEY
International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL
August 2020
Special Issue 252

Multidisciplinary Issue

Waiting for the Life

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

Chief Editor -
Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts, Science & Commerce College,
Harsul, Dist – Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :
Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

This Journal is indexed in :
- University Grants Commission (UGC)
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

29	वाल्मीकि रामायण में न्याय एवं दण्ड - व्यवस्था	पंकज देवी	144
30	सावधान ! नीचे आग है' उपन्यास में जीवन मूल्य संक्रमण	डॉ. अशोक तायडे	148
31	संत तुकाराम के अभंगों की प्रासंगिकता	डॉ. बलीराम भुक्ते	150
32	आदिवासींच्या अस्तित्वाचा संघर्ष	डॉ. अंजली मस्करेन्हस	154
33	बांबूरांझी चरातून पर्यावरण संवर्धनात्मक शाश्वत विकास	डॉ. कुंदन दुफारे, डॉ. वीणा जंबेवार	158
34	नागरिकत्व सुधारणा (दुरुस्ती) कायद्याचे राजकीयीकरण राष्ट्रनिर्मितीच्या प्रक्रियेतील अडथळा	प्रा. एकनाथ खरात	161
35	मराठी राजकीय कादंबरीचे संकल्पनात्मक स्वरूप	श्री. गिरीधर काचोळे	172
36	महिला खेळाडूना प्रशिक्षण व क्रीडा स्पर्धा दरम्यान साहित्य व सुविधांच्या समस्यांचे अध्ययन	डॉ. वंदना इंगळे, डॉ. ललिता पुत्रय्या	180
37	आद्य आदिवासी सेवक : ठक्कर बाप्पा	डॉ. भास्कर शेळके	182
38	पोवारी बोली - एक गौरव	डॉ. रामलाल चौधरी	185
39	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक क्षेत्रातील योगदान	डॉ. माधुरी देवतळे	190
40	शारीरिक व मानसिक आरोग्यासाठी योग	प्रा. भाऊसाहेब थोरात	193
41	शाहीर परशुराम यांच्या काव्याचा जनमानसावरील प्रभाव	डॉ. संदीप सांगळे	197
42	ऑनलाईन शिक्षण	डॉ. सुनंदा देशपांडे	203
43	लोकहितवादी यांचा स्त्री सुधारणा विषयक विचार	प्रा. गणपती मोरे	207
44	लोकसाहित्यातील समाजदर्शन	प्रा. संदीप कोरडे	209
45	ज्ञानेश्वरीतील 'प्रकाश' प्रतिमा	डॉ. सौ. अलका इंदापवार	213
46	प्राथमिक शाळेतील विद्यार्थ्यांच्या वर्तनविषयक समस्यांचे अध्ययन (लाखनी तालुका)	डॉ. सौ. अनिता दाणी	218
47	माध्यम निर्मित समाज बदलासाठी बुद्ध तत्वज्ञानाची गरज : एक विश्लेषणात्मक अध्ययन	डॉ. विनोद निताळे, डॉ. सुधीर भटकर	221
48	जळगांव जिल्ह्यातील घटते स्त्री-पुरुष प्रमाण - रावेर तालुक्याचा क्षेत्रीय अभ्यास	डॉ. सुरेश डाके	229
49	'लोकसंस्कृती' संकल्पना	डॉ. संतोष चतुर	234
50	आदिवासींच्या आर्थिक समस्या	डॉ. बी. व्ही. गव्हाळे	238
51	मंगेश पाडगावकर यांचे काव्यलेखन	डॉ. उज्वला देवरे	246
52	हिंदी कलात्मक चित्रपट : एक आकलन	डॉ. सुहास पाठक	251
53	काश्मीर प्रश्न व पाकिस्तानची वास्तविकता	डॉ. माधुरी देवतळे	257
54	लालन सारंग यांच्या 'जगले जशी' या आत्मचरित्रातून व्यक्त होणारा स्त्रीवाद	प्रा. अमृता डोरलीकर	261
55	सावित्रीबाई फुले : एक तेजस्वी तारा	डॉ. प्रेमा लेकुरवाळे	268
56	मारुती चितमपल्ली यांच्या साहित्यातील निसर्ग	डॉ. शकुंतला भारंवे	272
57	प्रसार माध्यमांची भाषाशैली : एक अभ्यास	डॉ. सुहास पाठक	275
58	पालक - बालक संबंधात भावना व्यवस्थापनाचे महत्त्व	डॉ. सौ. अनिता दाणी	280
59	भारतीय शेती : समस्या आणि उपाययोजना	डॉ. मेघा सावरकर	283
60	महिला लोकप्रतिनिधीचा राजकीय सभामधील सहभाग (कर्जत तालुका) : एक विशेष अभ्यास	डॉ. चंद्रकांत गोंधळी	288
61	माहिती तंत्रज्ञान : मराठी अध्यापनामध्ये वापर	डॉ. ज्योती माने	293
62	वहुआयामी व्यक्तिमत्त्व : डॉ. वसंतराव नाईक	डॉ. गायत्री गाडेकर	297

महिला खेळाडूंना प्रशिक्षण व क्रीडा स्पर्धा दरम्यान साहित्य व सुविधांच्या समस्यांचे अध्ययन

डॉ. वंदना मेश्राम इंगळे
सहाय्यक प्राध्यापक
शारीरिक शिक्षण विभाग, धनवटे नॅशनल कॉलेज,
कोंग्रेस नगर, नागपूर

डॉ. ललीता ईश्वरन पुनय्या
सहयोगी प्राध्यापक
शारीरिक शिक्षण विभाग प्रमुख
यशोदा गर्ल्स आर्टस् अँड कॉमर्स कॉलेज, नागपूर.

प्रस्तावना

क्रीडामुळे व्यक्तित्तेचे जीवन सुखी व आनंदी बनते. समाजात उत्कृष्ट स्थान मिळते. संघप्रवृत्ती, बंधुत्वाची भावना, सहकार्य, सामाजिक गुणांचा विकास, आज्ञाधारकता, सहनशीलता, सत्यता, आदरभाव, नम्रता, तत्परता इ. गुणांचा विकास होऊन व्यक्ति उत्कृष्ट नागरीक बनण्यास पात्र ठरतो. खेळाच्या मैदानावर रंग, वंश असा भेदभाव कधीच दिसत नाही.

खेळाद्वारे व्यक्तिला रंगभेद, जातिभेद, वर्णभेद नष्ट करण्यास मदत मिळते. खेळाडूला खेळाताना आपल्या संघाच्या पूर्ण सदस्यांना सहकार्य करण्याची भावना ठेवावी लागते, त्यामुळे खेळाडूत सामाजिक विकसित होते.

कुठलाही खेळाडूला क्रीडांगणाचा अभाव, क्रीडा साहित्याचा अभाव, प्रमाणित उपकरणाचा अभाव, प्रशिक्षण तथा कुशल शिक्षक किंवा कमी स्पर्धा किंवा याप्रकारच्या अभावाचा सामना करावा लागू नये, चांगले खेळाडू तयार करण्याकरिता सोयी सुविधा असणे आवश्यक आहे.

स्पर्धा आणि प्रतियोगिताचा स्तर, जिल्हा, राज्य, राष्ट्र तसेच आंतरराष्ट्रीय स्तरावर पोहचला आहे. इथे व्यक्ति व्यक्तित्व नाही तर एक राष्ट्र दुसऱ्या राष्ट्रासोबत चुनौती (आव्हान) स्वीकारतो. म्हणूनच आजच्या स्पर्धात्मक युगात प्रासंगिक स्तरापासून जसे विद्यालय व महाविद्यालयातच सर्व खेळाडूंच्या समस्यांचा अभ्यास गंभीरतापूर्वक करून खेळाडूत आवड निर्माण करित शिक्षण व प्रशिक्षणाची व्यवस्था शिक्षणाच्या दोन्ही क्षेत्रात करायला पाहिजे. शारीरिक शिक्षण आणि खेळ व्यक्तीच्या सर्वांगिन, शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक, सामाजिक, नैतिक, आध्यात्मिक विकासाचे एक माध्यम आहे.

प्रस्तुत शोधनिबंधाचा विषय 'महिला खेळाडूंना प्रशिक्षण व क्रीडास्पर्धा दरम्यान साहित्य व सुविधांच्या समस्यांचे अध्ययन'

संशोधनाची उद्दिष्टे

- खेळाडूंना मिळणाऱ्या सोयी सुविधांचा अभ्यास.
- खेळ पदार्थनाचा अभ्यास

संशोधनाची मर्यादा

- नागपूर शहरातील १०० राज्यस्तरीय खेळाडूंची (महिला) निवड
- वयोगट २०-२५ वर्षे
- कबड्डी, कार्फबॉल, सॉफ्टबॉल, बेसबॉल, नेटबॉल खेळाची निवड

संबंधित साहित्याचे अध्ययन

हे शोधकार्य पूर्ण करण्याकरिता या संशोधनासंबंधी पूर्व संशोधित प्रबंध, लघुशोध प्रबंध अहवाल व मासिके, नियतकालिके, काही पुस्तके यातील संक्षिप्त विवरण.

संशोधन पध्दती

स्पर्धा व प्रशिक्षण दरम्यान खेळाच्या सोयी सुविधांची आवश्यक माहितीकरिता सर्वेक्षणात्मक पध्दतीचा वापर करण्यात आला असून माहिती मिळविण्याकरिता प्रश्नावली व प्रत्यक्ष संपर्क पध्दतीचा उपयोग केला गेला.

नागपूर शहरातील राज्यस्तरीय १०० महिला खेळाडूंची प्रत्यक्षात भेट घेवून विषयाला अनुरूप अशी माहिती मिळवली. माहितीचे विश्लेषण, तक्ते व आलेखाद्वारे सांख्यिकीय पध्दतीने प्रतिशत प्रमाण काढून करण्यात आले.

क्रीडा साहित्य सोयी सुविधांच्या समस्या दर्शविणारा तक्ता.

अ.क्र.	क्रीडा साहित्य व सुविधांचा समस्या	होय	टक्के
१.	संघटनेकडून सहाय्यता प्राप्तीचा अभाव	४०	४०:
२.	मैदानाचे उपलब्धतेची समस्या	४५	४५:
३.	क्रीडा साहित्य सिमीत स्वरूपात मिळण्याची समस्या	५०	५०:
४.	संघटनेद्वारा जुन्या साहित्याची प्राप्ती	५०	५०:
५.	योग्य प्रशिक्षक/प्रशिक्षणाची समस्या	५५	५५:

प्राप्त माहितीच्या आधारावर खालील निष्कर्ष काढण्यात आले.

- ४० टक्के महिला खेळाडूंना खेळ संघटनेकडून सहाय्यता मिळत नाही.
- ४५ टक्के महिला खेळाडूंना आपले कौशल्य विकसित करण्याकरिता मैदान उपलब्ध होत नाही.
- ५० टक्के महिला खेळाडूंना क्रीडा साहित्य सिमीत स्वरूपात प्राप्त होते.
- ५० टक्के महिला खेळाडूंना नवीन साहित्य मिळत नाही. जुन्याच साहित्याचा उपयोग करावा लागतो.
- ५५ टक्के महिला खेळाडूंना योग्य प्रशिक्षकाची समस्या आहे.

उपाययोजना

खेळाच्या सोयी सुविधांचा खेळ स्पर्धेत महत्वपूर्ण स्थान आहे. खेळाच्या सोयी सुविधांचा परिणाम खेळ प्रदर्शनावर होतो. जितक्या जास्त खेळ सुविधा तितके चांगले खेळ प्रदर्शन होते. तसेच खेळाच्या प्रदर्शनावर अन्य घटकांचाही समावेश होतो.

महिला खेळाडूंना योग्य साधनसामग्री, सुविधा, प्रशिक्षण योग्यरित्या देण्यात यावे. तसेच खेळाडूंना खेळात सहभाग घेण्यास प्रोत्साहित करावे.

सर्व संघटनांनी खेळाडूंना योग्य साधन सामग्री उपलब्ध करून देण्यास मदत करावी.

संदर्भ ग्रंथ सूची -

- कवर, प्रा. आर. सी., "शारीरिक शिक्षा के सिध्दांत एवं इतिहास", अमित ब्रदर्स पब्लिकेशन, नागपूर, १९९३.
- तिवारी, शर्मा, करमरकर, "शारीरिक शिक्षा प्रबंध आणि प्रशासन", अमरावती, शक्ति प्रकाशन, १९७९.
- मुळे, उमाटे ग. स. "शैक्षणिक संशोधनाची मुलतत्वे" नागपूर महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथ निर्मितो मंडळ, १९७७.
- आलेगांवकर, डॉ. प. म., "मानसशास्त्र शिक्षण, शारीरिक शिक्षण, खेळ आणि क्रीडा मानसशास्त्र", रघुवंशी प्रकाशन, पुणे, १९८९.
- जडे, श्रीपाळ, "शारीरिक शिक्षणाची तत्वे भाग-२", चंद्रमा प्रकाशन, कोल्हापूर, १९९५.

11. **Title of Paper:** Marathi Ambedkarwadi Kavya (p58-63)

Name of Author/s: Dr Govind Rawlekar

Dep. of Teacher: Marathi

Name of Journal: RESEARCH JOURNEY - Multidisciplinary International E-research Journal

Year of Publication: 2020

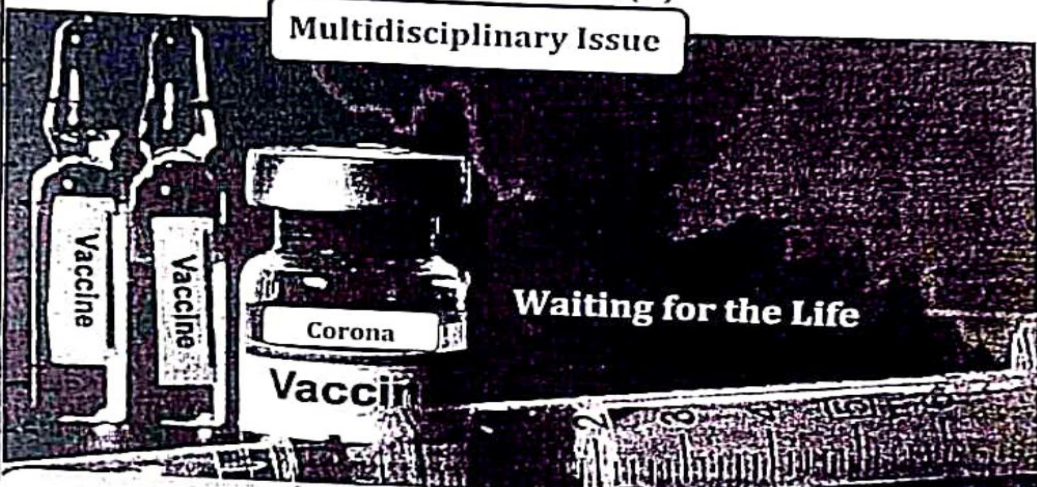
ISSN No. : 2348-7143

E-ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY
International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL
October - 2020
Special Issue - 253 (B)

Multidisciplinary Issue

Waiting for the Life

Chief Editor -
Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts, Science & Commerce College,
Harsul, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :
Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)
Dr. Munaf Shalkh, Jalgaon (Urdu)

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	शीर्षक	लेखक/लेखिका	पृष्ठ क्र.
	मराठी प्रतिगाथा		05
1	आदिवासी संस्कृती	डॉ.मास्तर शेळके	06
2	गूर्जर बोलीतील लोकावभा व आशय अभिव्यक्ती	डॉ.सुधाकर चौधरी	10
3	नावणीतील स्त्रीगोदर्य वर्णन	डॉ. अंजली पांडे	13
4	दखनी भाषा व मराठी भाषा एक अनुबंध	डॉ.रामकिशन दहिपळे	17
5	महानुभाव साहित्य व मराठी भाषा	डॉ.नरसिंग कदम	20
6	संत साहित्यामधील नृपिंगंस्कृती	डॉ. एन.व्ही.शिंदे	24
7	संत तुकाराम यांच्या अहंगातील समाजदर्शन व समाजप्रबोधन	डॉ.सुनील निगडे	27
8	शाहीरी काव्य : एक सामाजिक प्रतिबिंब	डॉ.विनोद भालेराव	33
9	हृमानातील (कोडी) अर्धबोध	डॉ.आर.टी.शिंदे	38
10	अण्णा भाऊंच्या साहित्यातून प्रतीत होणारा डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचा विचार	डॉ.सुरेश बर्से	42
11	वांडगळ आख्यान : बदलत्या ग्रामजीवनाचा चिकित्साक आलेख	डॉ.दया भोर- जेठे	45
12	साहित्यिकाची प्रभाव स्वीकारण्याची पद्धत	रा.ज. चाटे	50
13	महेंकरांच्या कविनेतील काव्यमंकेतांचे अर्थान्वयन	डॉ.अंजली पांडे	54
14	मराठी आंबेडकरवादी काव्य	डॉ.गोविंद रावळेकर	58
15	ग्रामीण कादंबरीतील विपमता आणि संघर्ष (निबडक,कादंब-यांच्या च्या अनुपंगाने)	डॉ.आर.टी.शिंदे	65
16	'पुत्र मानवाचा' : गांधी जीवनावरील फसलेली कादंबरी	डॉ.अजय कुलकर्णी	70
17	बडार समाजाचे दुःख, दारिद्र्य, अज्ञान व वेदना यांचे प्रत्यक्षकारी चित्रण करणारी कादंबरी : 'बडार वेदना'	बाबासाहेब जाधव	75
18	मराठवाड्यातील नंदीवाने उपासक	डॉ.शंकर मुंढे	80
19	छानदेशातील टेंवारी समाजाची आरोग्याची स्थिती	डॉ.विलास पाटील	83
20	पद्मार्थी अनुयायी वाघ यांच्या बालगीतांचा अभ्यास	डॉ.अंजली मस्करेन्हुस	86
21	मराठी साहित्यातील ग्रामीण विनोदी कथा	डॉ.कल्पना बोरकर	91
22	मराठी भाषेची उपयोगिता व संवर्धन	प्रा.पद्माकर वानखेडे	97
23	त्रिगुण आणि व्यसनाधिनता	डॉ.सोपान बोराटे	102
24	छत्रपती राजाराम काळातील सत्यशोधक समाजाचे कार्य	डॉ.विकास सरनाईक	105
25	समकालीन प्रवागवर्णनातील सामाजिकता	मनीषा औटी	108
26	मराठी कथेतील (निबडक) नृद्वंदर्शन व समाजदर्शन	डॉ.सुनील निगडे	115
27	राजर्षी शाहू महाराज आणि सत्यशोधक समाज चळवळ	डॉ.चंद्रशेखर पाटील	119
28	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे संवदीय लोकशाही संघर्षी विचार	डॉ.अरुण शेळके	124
29	सोशल मीडिया : २१ व्या शतकातील आव्हान की संधी?	डॉ. जेहेल राजहंस	129
30	भारतीय समाजात स्त्रियांचे स्थान	दीप्ती मंगलकर	135
31	चांदबड तालुक्याची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी : एक अभ्यास	प्रा.विलास पवार	143
32	शाणी म्हणजे जीवन, पण..?	डॉ.बी.व्ही.गव्हाळे	148

मराठी आवेडकरवादी काव्य

डॉ. गोविंद नामदेव खळेकर
मराठी विभाग प्रमुख
यशवंत ग्लॉबल आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, मंगलूर,
कर्णाटक, नागपुर-१५
मोबा. - ९४२३६७२६९६
Email : govind2022@rediffmail.com

प्रस्ताविक -

आजचे युग हे वैज्ञानिक तंत्रज्ञानाचे युग असल्याने आजची पिढी छान्या अर्थाने भौतिकवादाचे पुरस्कर्ते असल्याने या पिढीला डॉ. आवेडकरांच्या वैचारिकतेची खरी गरज असल्याने वर्ण व्यवस्थेच्या गुलामांपीतून समाजाला परिपूर्ण वाटेर काढून मानवी जीवनातील आंतरिक व बाह्यगत स्वरूपाचा बदल घडवून आणण्याचा आधुनिक मानवी जीवनाला डॉ. बाबासाहेब आवेडकरांच्या विचारांची बैठक तरुण पिढीला अंगिकारल्याशिवाय नसणेपाय नाही. आवेडकरवादी साहित्यातूनच समकालीन, यतमानादी समाजप्रगती घडवून आणण्याचे कार्य सहजगत्या होऊ शकते. या मागिल इतिहास डॉ. बाबासाहेब आवेडकरांच्या समृद्ध वर्णपद्धती नष्ट करून मानवाला स्वातंत्र्य, समता, बहुत्व, न्याय, आरोग्य व शिक्षा या मूलभूत गोष्टी प्रदान करून विश्वमानव जातिला एक नवीन विचारधारा दिली. सत्य व अहिंसा या गुणांनी धर्मनिरपेक्षता साधात स्वतःच्या आचरणात उतरवून सर्व जगातील मानव्य जातीला मानवी कल्याणाची, मानवी हिताची जाणिव करून देवून विज्ञानवादी यौद्ध धर्माशी डॉ. बाबासाहेब आवेडकरांनी १४ ऑक्टोबर १९५६ ला नागपुरच्या दीक्षाभूमीवर सहा लाख अनुयायांसह धम्मदीक्षा सांढव्य घेवून यौद्ध धम्म आचरणात आणला. म्हणूनच मराठी आवेडकरवादी काव्य परंपरेत डॉ. बाबासाहेब आवेडकरांच्या कार्य-कर्तृत्वाची, त्यांच्या वैचारिकदृष्टीची, त्यांच्या वैज्ञानिक दृष्टीची, देखिल प्रामुख्याने घेवूनच मराठी आवेडकरवादी काव्य साकारतांना दिसत आहे.

आवेडकरवाद - १९९० ते २०१० हा आवेडकरवादी साहित्य संकल्पनेचा भरभराटीचा काळ होता. १९९१ मध्ये डॉ. यशवंत मनोहर डॉ. आवेडकर : एक शक्तीबंध हा ग्रंथ प्रकाशित करून त्या ग्रंथात 'आवेडकरवादी साहित्य' हा त्याचा स्वतंत्र विचार प्रणालीचा लेख लिहिला आणि त्यांनी या लेखातून 'दलित' शब्दाला नाकारून 'आवेडकरवादी साहित्य' नावाने साहित्य संकल्पनेत नावारूपाला आणले. ५ ऑक्टोबर १९९४ च्या 'लोकमत' या दैनिकात 'दलित' हा शब्द जिथे जिथे असेल तिथून तो काढून टाकवा. असा त्यांनी लेख लिहिला. १९९६ साली संकल्पना हा विशेषांक प्रकाशित झाला. त्यात त्यांनी 'आवेडकरवादी साहित्य' विचारधारा पूर्णत्वास नेणारा लेख लिहिला. त्यांनी 'आवेडकरवादी साहित्य' ही संकल्पना १९८५ पासूनच आखणी केली दिसते. १९८२ मध्ये त्यांनी 'आवेडकर चिंतन काव्य' लिहिला तेव्हापासूनच आवेडकरवादाची मांडणी करायला त्यांनी प्रारंभ केला. आज जास्वीतजारत नवीन लेखक डॉ. यशवंत मनोहरांना प्रेरणास्थान मानून 'दलित' शब्दापेक्षा 'आवेडकरवादी' हाच शब्द लेखास्वरूपात वापरून साहित्य निर्मिती करतांना दिसतात.

आवेडकरवादातील समाजवादाचा, बहुत्वाचा, समतेचा आणि सामाजिक न्यायाचा आशय प्रामुख्याने वाहतांना दिसतो. म्हणूनच नव्या प्रज्ञावंत भारताचे, वर्णावरीत व वर्णविरहीत बदलशाली भारताचे एक जिवंत मानव्य आवेडकरवादाच्या अखंड भूतले आहे. आवेडकरवादी साहित्यिकांनी डॉ. बाबासाहेब आवेडकरांच्याच भूमि रचिल्या आहे. म्हणजे महास्वप्नाचा माणसाचा माणुसकीचे मोल व अल्पसंख्याकांचा

12. **Title of Paper:** Ambedkarwadi Marathi Katha (p187-190)

Name of Author/s: Dr Govind Rawlekar

Department of Teacher: Marathi

Name of Journal: Aayushi International Interdisciplinary Research Journal

Year of Publication: 2020

ISSN No. : 2349-638X

Impact Factor
6.293

ISSN 2349-638x

Peer Reviewed And Indexed

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly e-Journal

VOL-VII ISSUE-XII Dec. 2020

Address
· Devgiri Nagar, Ambajogai Road, Latur.
· Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
· (+91) 9922455749, (+91) 8999250451

Email
· aiirjpramod@gmail.com
· aayushijournal@gmail.com

Website
· www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

31	डॉ. मालाजी श्रीपती भुगे	‘भोरी का पटना’ काली में न्यून मुमाई का लक्ष्या के प्रति आद्वैतीय प्रेम	119 To 123
32	भूपेन्द्र कुमार मोन्द्रा	राजस्थान में पर्यटन उद्योग : समस्याएँ एवं सुझाव	124 To 128
33	डॉ. रचना विगल	इक्कीसवीं सदी में भी राम . . . !	129 To 136
34	डॉ. ज्ञानेश्वर भाऊसाहेब जाधव	बीसवीं सदी के अंतिम दशक के हिंदी उपन्यासों में परिलक्षित धार्मिक पांथेज का चित्रण	137 To 140
35	डॉ. मा. ना. गायकवाड	लौटे हुए मुसाफिर – एक विवेचन	141 To 147
36	जैन कुमार पंचेश्वर	मवासी जनजातियों का पारिवारिक एवं वैवाहिक जीवन (मध्यप्रदेश के छिन्दवाड़ा जिले के विशेष संदर्भ में)	148 To 153
37	डॉ. मा. ना. गायकवाड	काली आंधी एक अवलोकन	154 To 158
38	जैन कुमार पंचेश्वर	छिन्दवाड़ा जिले में शासन द्वारा मवासी जनजाति विकास के लिए संचालित विभिन्न विकास की योजनाएँ—एक अध्ययन	159 To 164
39	प्रा. विजय सिंह ठाकुर	स्त्री विमर्श की कहानिया	165 To 166
40	उमेश कुमार दिशोदिया	पं. झावरमल्ल शर्मा व उनके वैचारिक दृष्टिकोण	167 To 171
41	प्रा. राजेंद्र विधनाथ पवार	कामाओवादी चळवळीच्या विस्ताराने भारताच्या राष्ट्रीय सुरक्षेला धो	172 To 178
42	सौ. शशीकला कावरे	घान गिरणी कामगारांना आहरातुन प्राप्त होणाऱ्या प्रमुख पोषक घटकांची पर्याप्ततेचा चिकित्सक अभ्यास	179 To 182
43	प्रा. डॉ. श्री. अनिल किसन करवर	समावेशक शिक्षण	183 To 186
44	प्रा. डॉ. गोविंद नामदेव रावळेकर	आंबेडकरवादी मराठी कथा	187 To 190

आंबेडकरवादी मराठी कथा

प्रा.डॉ. गोविंद नामदेय रायळेकर
मराठी विभाग प्रमुख

गशादा गव्य आर्टस अन्ड क्रायम कॉलेज, मंडळगाव,
कर्ण गेट, नागपूर-२१

प्रस्ताविक —

१९६० ते १९६५ भागून आंबेडकरवादी साहित्याला भरभराटीचे स्वरूप प्राप्त झाले. कारण डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या मार्गनिर्वाणानंतर डॉ. बाबासाहेबांचे विचार 'शिका, र्पाटित व्हा आणि सर्प कर' या विचाराणे आंबेडकरवादी तरूण वर्ग डोळसपणे सामाजिक भान ठेवून कथा, कादंबरी, नाटक, कविता, आत्मकथा, लिहू लागला आणि मराठी साहित्यात एक मेल्याचे दगड ठरले अशी सामाजिकता आपल्या साहित्यातून तो प्रस्थापित कलावादी साहित्यकांना तोंड देत तो आपले सामाजिक भान आपल्या साहित्यातून मांडत गहिलेला — दिसतो. १९६५-७० या काळखंडातील आंबेडकरवादी पिढी उच्च शिक्षण घेऊन सामाजिक व राजकीय क्षेत्रात उतरून वायुग्य वागुलाच्या विद्रोही कथेतून प्रेरणा घेऊन कथा लिहू लागले.

आंबेडकरवादी कथा —

आंबेडकरवादी तरूण हा शहरातील शोधपट्टीतील भयंकर जीवन जगत असल्याने सुशिक्षित आंबेडकरवादी तरूण मनावर विंबला आणि या आंबेडकरवादी तरूणांच्या पाठीशी असलेला ग्रामीण जीवनातला अनुभव, अस्पृश्यतेचा आपमानकारक अनुभव, वर्णभेदातून निर्माण झालेल्या जागीभेद हा प्रकर्णित नष्ट करणे हे मत्तमानय डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना जगभर आणि त्यांच्या विनागण्या वाग्या फुडे नेणे हे आजच्या सुशिक्षित तरूण पिढीला चारू लागले. कारण वर्णभेदाची विषमता र्पाविण्याने

कार्यन डॉ. बाबासाहेबांच्या विनागणून गिळाल्याने या प्रेगणेचे बळ साहित्यात माडले. कथाकारांना गर्जेचेच वाटापला लागले व त्या अनुपंगाने हजारो वर्षे उकरडयावर पडलेले जीवन आज शिक्षणाने साहित्याकडे वळणे, नव जागृती करण्याकडे आंबेडकराे तरूण साहित्यिक मंडळी वळू लागलेली हांती. वर्तमानातील आंबेडकरवादी जीवनाचे समिप्र आणि विदारक जीवन आजचे आंबेडकरवादी साहित्यिकांनी अनुभवले असल्याने त्यांची कथा नवनवीन विषय निर्माण करते आणि अंतमुख गुद्धा हांते.

कथाकार — आंबेडकरवादी कथाकारांनी कथा निर्मिती केली त्यातील महत्वाचे कथाकार योगिराज वाघमारे, केशव मेश्राम, अमिताभ, वामन होवाळ, अर्जुन डांगळे, योगेंद्र मेश्राम यांचा प्रामुख्याने उल्लेख करावा लागेल.

१) योगीराज वाघमारे — आंबेडकरवादी या कथासंग्रहातून कथाकारांने आपले कथासंग्रह उद्रेक, वेगड, गुडदाणी आंबेडकराे वर्तमानातील जीवन वास्तावाचे दर्शन घडविले आहे. जसे 'मला जायला पाहिजे', 'माझ चुकल' त्याचप्रमाणे 'वेगड' या कथा संग्रहातून आजची सुशिक्षित पिढी आपल्या स्वजनापारून कशी दूर जाते आहे. त्याचप्रमाणे जुन्या पिढीच्या समजुतदारीचे चित्रण येथे येते. 'परागंदा' या कथेत भारतागंतराने ही बहिष्काराचे जीणे या कथेत माडले आहे. 'होरपळ' या कथेतून ग्रामीण भागातून रचणा, निष्ठावंत राजकीय नेतृत्वांनी आजच्या स्वार्धी, ढोंगी प्रवृत्तीच्या

13. **Title of Paper:** Marathi Ambedkarwadi Kavita (p105-109)

Name of Author/s: Dr Govind Rawlekar

Dep. of Teacher: Marathi

Name of Journal: RESEARCH JOURNEY - Multidisciplinary International E-research Journal

Year of Publication: 2021

ISSN No. : 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY
International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL
January 2021
Special Issue 258 (B)

Multidisciplinary Issue

काले काजून
वापस लो

Chief Editor:
Dr. Dhondra Yed (Marathi)
Asstt. Prof. (Marathi)
MGVSA Arts & Commerce College,
Yeola, Dist. Nashik (MS) INDIA

Executive Editors:
Prof. Telesh Beldar, Nashik (English)
Dr. Gulam Wankhede, Shivajinagar (Marathi)
Mrs. Bharati Sunawane, Dhysawal (Marathi)
Dr. Raju Pawar, Goa (Konkani)

RESEARCH JOURNEY

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To www.researchjourney.net

SWATIPIAN PUBLICATIONS

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	शीर्षक	लेखक/लेखिका	पृष्ठसं.
1	लोकसाहित्याचे स्वरूप व संकल्पना	डा. सुवर्णा जाधव	05
2	लोकसाहित्य अभ्यासाची आवश्यकता	डा. राजेंद्र पाटील	09
3	आदिवासी बागरी लोककला : दोगूनृत्य	प्रा. संदीप कदम	13
4	भक्ताने नाट्यशास्त्र आणि भरतनाट्यम	डा. अंजली मस्करेन्हा	18
5	आदिवासी कविता	डा. प्रकाश गांगरे	23
6	मत तानेभरगचे सादायीन काथे	डा. पुढपोत्तम जुध्रे	28
7	मध्ययुगीन मत कवयित्री	डा. संतोष देशमुख	32
8	भक्तियोगाने स्वरूप आणि मराठी संताचा भक्तियोग	डा. प्रवीण कारंजकर	36
9	तत काव्यातीत उपदेश	डा. गजानन जाधव	40
10	अरुण साधू यांच्या 'सिद्धासन' मधील निवेदन व भाषाशैली	श्री. गिरीधर काचोळे	46
11	शरदपुत्र मुक्तिबोध यांच्या साहित्यविचारातील कला, जीवन आणि समाजविषयक विचार	डा. विजय रैवतकर	52
12	राजन गवस यांच्या कादंबरीतील समाजचित्रण	प्रा. प्राची जोशी	58
13	लडिवाळ व प्रेमळ भापेतील कवयित्री भाया धुप्पड यांचा आविष्कार - 'वाल्याची घोंडी'	तुपार वटगावकर, डा. वासुदेव बने	65
14	'ऐले कणवी भूपाळ' या कादंबरीतील सत्ता संपर्क	डा. किशोर पाठक	72
15	कविता या साद्वय प्रकाराला वाहिलेली निश्चितकालिक स्वरूप व कावे	डा. श्रीकृष्ण पद्मणे	75
16	निमग्न आणि माणसातील संपर्काची कहाणी - रारंगुदांग	डा. भाऊसाहेब गमे	79
17	मॉरिशममधील मराठी संस्कृती, भाषा आणि साहित्य	डा. मधुमती कुंजल	85
18	'गावकळा' काव्यसंग्रहातील आशावाद	डा. माणिक वागले	90
19	उत्तरआधुनिकता आणि मराठी साहित्य	डा. पुरुपोत्तम जुध्रे	96
20	अनुवाद प्रक्रिया आणि मराठी साहित्य	डा. वाल्मिक आढावे	101
21	मराठी अवेडकरवादी कविता	डा. गोविंद रावळेकर	105
22	तौलनिक साहित्य आणि अंतरविद्याशाखीय अभ्यास	डा. प्रकाश जाधव	110
23	छानदेशातील टेलारी समाजातील विवाह : एक धार्मिक सोहळा	डा. विलास पाटील	113
24	ओतारी समाजाचे आर्थिक जीवन	प्रा. विक्रम ओतारी	116
25	म्यातत्र्योत्तरकालीन मराठवाड्यातील कादंबरीचा विकास व वाटचाल	रा. ज. चाटे	122
26	उत्तर महागट्ट : अहिराणी बोलीभाषिक लोकजीवनदर्शन	डा. राजेंद्र पाटील	126
27	छत्रपती शिवाजी महाराजांचा स्त्रीविषयक दृष्टिकोन	प्रा. आर. के. सूर्यवंशी	129
28	छत्रपती संभाजी राजे भोमने : आदर्श राजा	डा. प्रवीण चव्हाण	132
29	शहीद भगतसिंग यांची विविध क्षेत्रातील कामगिरी	डा. राजेंद्र रासकर	136
30	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचे स्वरूप व उद्देश	डा. अंकुश जाधव	140
31	महात्मा गांधींची मल्याळमाची संकल्पना : एक अभ्यास	डा. राजू सावंत	145
32	मराठवाड्याच्या मुक्तिसंग्रामात युगप्रवर्तक स्वामी रामानंद तीर्थ यांची भूमिका व योगदान	डा. चंदना राजेश शिंदे	153

मराठी आवेडकरवादी कविता

डॉ. गोविंद नामदेव रावळेकर
घशांदा गलर्स आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, मंगळगूर,
कर्ण रोड, नागपूर-२५
मोबा. - ९४२३६७१६९६
Email : govind2022@rediffmail.com

प्रस्ताविक -

१४ ऑक्टोबर १९५६ साली डॉ. बाबासाहेब आवेडकरांनी भमांगर नागपूरच्या दौशाभूमीवर ६ लाख अनुयायांसह युद्ध धम्माचा दौशा स्वोकारला, हे भारतीयच नाही तर जागतिक पातळीवरील विशाल क्रांती होती. ती अहिंसक आणि शांतीच्या मार्गाने पार पाडली. आज योद्धे धम्म म्हणून या एकाविसाव्या शतकात विचार करताना आवेडकरवादी साहित्यकार एका नव्या जाणिवेने, एका नव्या उमेदीने वेदना, विद्रोह, नकार या जाणिवेने लिहायला लागली आणि डॉ. बाबासाहेब आवेडकरांच्या मूल मंत्राने 'शिका, स्पर्ध कर आणि संघटीत व्हा' या जाणिवेने आवेडकरवादी कवी आपल्या काव्यात स्वतःवर व समाजातील विषम परिस्थितीवर यारकाडेने लक्ष केंद्रित करून हजार वर्षांच्या वर्णव्यवस्थेने दिले गेलेले अतोनात वेदना, गुलामगिरी, अज्ञानपणा यांनी वेढलेल्या आपला अस्मर्य समाज परिपूर्णपणे चाहेर निपून मिथा गोष्टींना नाकारून डॉ. बाबासाहेब आवेडकरांनी दिलेले वैज्ञानिक दृष्टिकोन, मानवतावादी दृष्टिकोन, अहिंसक दृष्टिकोन, शांती दृष्टिकोन, शोषण विरहीत दृष्टिकोन ही शिकवण प्रकर्षाने आवेडकरवादी कवी नामदेवरावळे व त्या पुतार यांच्या व इतरही कवींच्या काव्यातून विद्रोह करीत प्रगटू लागलेली होती.

आवेडकरवादी कवी नामदेव रावळे :

नामदेव रावळेच्या काव्यामध्ये विद्रोह प्रकटताना दिसते. ते आपल्या 'गोलपिटा' या संग्रहात मुरुवातीलाच 'यांची सनातन दया' या कवितेत ते म्हणतात,

"त्यांची सनातन दया फॉकलड रोडच्या भडव्यातून उंच नाही
खरंच त्यांनी आपल्यासाठी आभाळात मांडव घातला नाही
बोलून चालून ते सामंतशाहा त्यांनी तिरंगीत लांक फेलेला प्रकाश
लादलेल्या षडीवाज आयुष्यात फुटपाथेखोल आपली नाही
माणूसपणाची किटस इतके त्यांनी बनविले आहे लाचार
करपून गेलेल्या आतड्यात साथी माती भरायला मिळत नाही
उपवणारा न्यायी दिवस लाच खातल्यागत त्यांचाच हातो पाठीराखा
आपली कतल पडताना त्याच्या सढळ हातातून निःश्वासही ढळत नाही."

कवीने भोगलेले जे आयुष्य आहे ते साक्षात या कवितेतून मांडताना ते दिसतात. त्यांना या समाजातील वर्णपद्धतीतील धमने दिलेली किडसवणी अमानुषतेला त्यांनी नाकारले आहे. गुलामगिरी ही नाकारले आहे. उपद्रवावर पडलेल्या जीवनालाही नाकारलेला आहे व या नकारातूनच कवी एक नवी वाट डॉ. बाबासाहेबांच्या विचारातून निर्माण झालेल्या योद्धे धम्माकडे जिथे श्वासाला मनाव लागा नाही को श्वास घेवू नको, आणि माणसाच्या माणुसकीला मनाव लागत नाही को मानवता नको या सर्व मानवतांच्या गावात माणूस जगतो त्याला

14. **Title of Paper:** Marathi Ambedkarwadi Kavitetil Pratima (p180-183)

Name of Author/s: Dr Govind Rawlekar

Department of Teacher: Marathi

Name of Journal: B. Aadhar- Peer Reviewed & Refreed Indexed Multidisciplinary International Research Journal

Year of Publication: 2021

ISSN No. : 2278-9308

Impact Factor-7.675 (SJIF) ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

February -2021
ISSUE No- (CCLXXI) 271

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr.Dinesh W.Nichit
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm, Sel Collage,
Walgaon, Dist. Amravatl.

Executive Editor:
Dr.Sanjay J. Kothari
Head, Deptt. of Economics,
G.S.Tompe Arts Comm, Sel Colla
Chandur Bazar Dist. Amravat

 This Journal Is Indexed In :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To: www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

34	“प्रतिभावंत साहित्यिक अण्णा भाऊ साठे” प्रा. डॉ. विजयकुमार सुरेंद्र विनोदकर	143
35	किन्नरों का समाजशास्त्रीय विश्लेषणात्मक अध्ययन डॉ. प्रमिला हरीदास मुजाडे	147
36	लोकसत्ताक भारताची गरज : भगवान बुद्ध आणि त्यांचा धम्म डॉ. प्रतिभा गौ. ताकसांडे	154
37	बहुराष्ट्रीय कंपन्यांची भूमिका : एक अभ्यास डॉ. सुधाकर सोनोने	163
38	पश्चिम विदर्भातील स्वदेशी आंदोलन डॉ. गजानन बापूराव ठाकरे	167
39	सत्यशोधक जगदेवराव भालेराव डॉ. किशोर मारोती वानखडे.	172
40	चतुष्कोन एक आकलन डॉ.सी.एस.राणे	177
41	मराठी आंबेडकरवादी कवितेतील प्रतिमा प्रा.डॉ. गोविंद नामदेव रावळेकर	180
42	Study of Psychological Capital and Emotional Competence among Divorcees Mrs. Chitra Nimbalkar. / Dr. Subodh Bansod	184

मराठी आंबेडकरवादी कवितेतील प्रतिमा

प्रा.डॉ. गोविंद नामदेव रावळेकर

मराठी विभाग प्रमुख

यशोदा गर्ल आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, स्नेहनगर, गर्गा रोड, नागपूर-२५

प्रस्ताविक -

आजच्या २१ व्या शतकात मराठी आंबेडकरवादी कविता ही जागतिक पातळीवर जावून पोहचली आहे. याने खरे कारण शोधण्याकरिता आंबेडकरवादी कविता आणि प्रतिमांच्या साह्याने पुणेगामी विचारधारेची जागतिक पातळीवर व्हायला गेली आहे. पाहणे आजच्या काळाची गरज झालेली आहे. त्या अनुषंगाने 'इहलोकनिष्ठ' या तत्वाच्या अनुषंगाने आंबेडकरवादी काव्याला जागतिक दर्जा प्राप्त झालेला आहे किंवा नाही याची पडताळणी करणे आजच्या काळाची गरज मगू लागलेली आहे. त्या अनुषंगाने मराठी आंबेडकरवादी कविता आणि प्रतिमा यांनी सुरंगत मांडणी आंबेडकरवादी कवितेने करी केली आहे. त्याचबरोबर मराठी आंबेडकरवादी काव्यावर जागतिक पातळीवर आपल्या काव्याला जो दर्जा प्राप्त करून दिला आहे तो खऱ्या अर्थाने पुणेगामी विचारधारेचा आहे. त्यामुळे मराठी काव्यामध्ये आंबेडकरवादी काव्याला जागतिक पातळीवर मानाचे स्थान मिळाले आहे. म्हणून आपणास या अनुषंगाने मराठी आंबेडकरवादी कवितेतील प्रतिमा याचा शोध घेणे हे आजच्या काळाची गरज काव्यधरात महत्त्वाचे असल्याने हा विषय डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारधारेला किती जवळचा आहे हे पाहणे अत्यंत गरजेचे असल्याने मराठी आंबेडकरवादी कवितेतील प्रतिमाचा शोध ह्या अनुषंगाने घेण्याचा प्रयत्न या संशोधनातून करण्याचा प्रयत्न करणार आहोत.

मराठी आंबेडकरवादी काव्यातील प्रतिमा :

मराठी आंबेडकरवादी काव्याचा विचार केला तर आंबेडकरवादी साहित्याचे बाज किंवा प्रेरणास्थान डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार व चळवळ प्रामुख्याने घेतांना दिसते. या अनुषंगाने मराठी आंबेडकरवादी काव्याचा शोध घेतला असता चळवळीच्या अनुषंगाने जो काही अभिव्यक्ती झाली त्यातूनच प्रतिमा निर्माण होत असतात. यावर दत्ता भगत म्हणतात "दलित कवितेने डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या समग्र चळवळीचा इतिहास शब्दबद्ध झाला आहे. काव्यातून सत्याग्रह, चवदार तळ्याचा सत्याग्रह, गोलमेज परिषदेतील डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे कार्य, पुणे कचर, पर्वतीचा सत्याग्रह, धर्मांतर इ. सर्व घटनांचे संदर्भ दलित कवितेने प्रकट होतात पण ही कविता केवळ घटनांचे चित्रण करणारी नाही. दलित कवी साहित्यप्रमाणे पद्यरचनांचे पोवाडे सांगणारे कवयित्री नाहीत. ते आंबेडकरांच्या लढा पुढे नेणारे भीम सैनिकही आहेत. त्यामुळे घटनांपेक्षा घटना मागच्या वैचारिक भूमिका अतिशय प्रभावीपणे आणि प्रथमकारी स्वरूपात वाचकांच्या मनावर बिंबविण्याचा तो प्रयत्न करतात." यावरून असे लक्षात येते की, आंबेडकरवादी काव्यात ज्या अभिव्यक्तीच्या माध्यमातून विचार व चळवळीचे उगमस्थान असते ती अभिव्यक्ती प्रतिमांच्या साह्याने काव्यात प्रगट होतांना दिसते. जसे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी चवदार तळ्याचा जो सत्याग्रह केला, या चळवळीला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे तो 'सुरंग' या कवितेतून घेतांना दिसतो.

'महाडच्या चवदार तळ्याचे पाणी

गावकुसाबाहेरील कोठारात पडले आणि सुरंगाचा स्फोट झाला

शिडी नसलेली, विरेबंद उन्मत्त गढी दासळू लागली."

(सुरंग, पृ. ५)

ही आंबेडकरांची ऐतिहासिक चळवळ अगून या चळवळीला खूप मोठा जनाधार लाभला होता. या कवितेमध्ये पाणी, कोठार, सुरंग, गढी या प्रतिमा घेतांना दिसतात. पाणी हे महाडच्या चवदार तळ्याच्या सत्याग्रहाशी संबंधित आहे. त्यावेळी अस्मूरय बांधवांना सार्वजनिक ठिकाणी पाणी भरण्याचे किंवा पाणी पिण्याचे स्वातंत्र्य नव्हते. पाणी ही नैसर्गिक बाब असतांना मुद्दा या अस्मूरयांना तो न मिळणे ही बाब अतिशय अमानुष प्रवृत्तीची होती. ही सर्वसामान्य माणसाची हक्काची बाब यामाठी जातो व्यवस्थेवर, चातुर्वर्ण्य व्यवस्थेवर, अस्मूरयतेवर केला हा पहिला प्रहार असल्याने गावकुसाबाहेरील

15. **Title of Paper:** Marathi Ambedkarwadi Kavyakar (p129-131)

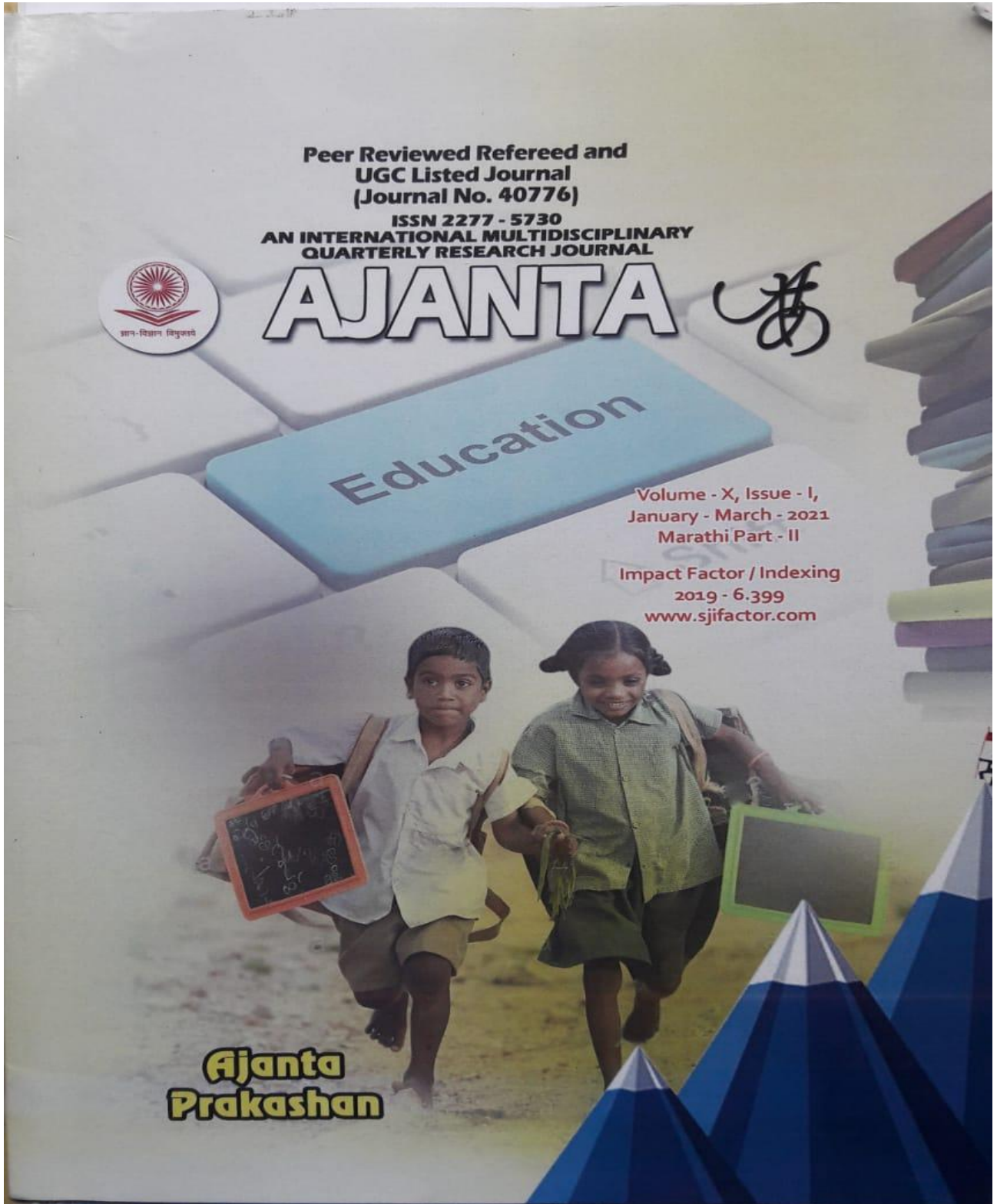
Name of Author/s: Dr Govind Rawlekar

Department of Teacher: Marathi

Name of Journal: AJANTA- An International Multidisciplinary Quarterly Research Journal

Year of Publication: 2021

ISSN No. : 2277-5730

CONTENTS OF MARATHI PART - II

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१४	जगद्गुरु संत तुकाराम महाराजांच्या साहित्यातील विद्रोही विचार डॉ. मोतीलाल रामचंद्र दयें	७२-७६
१५	संत साहित्यातील संत चोखामेळा यांचे विद्रोही विचार प्रा. डॉ. आनंदा बायुराव सोनयणे	७७-८१
१६	संत साहित्यातील सामाजिक विचार श्री. बापूराव भगवानराव पवार	८२-८६
१७	संत गाडगेबाबाचे धार्मिक विचार डॉ. श्रीहरी चव्हाण	८७-८९
१८	संत साहित्य : संत नामदेवांच्या अभंगातील समता, मानवता आणि भक्ती विषयक विचार डॉ. गजानन आनंता देवकर	९०-९३
१९	संत तुकारामांच्या अभंगातील सामाजिक विचार प्रा. सुधीर गरड	९४-१०
२०	संत साहित्य आणि समाज प्रबोधन डॉ. जयदेवी पवार	१०२-१
२१	संत सावता महाराजांचे कृषिचिंतन डॉ. शंकर हणमंतराव कल्याणो	१०६-१
२२	संत तुकारामांच्या अभंगवाणीतील वैविध्यता प्रा. डॉ. आर. डी कांबळे	११०-१
२३	संत साहित्यातील मानवता विचार प्रा. पसरकल्ले समाधान	११४-१
२४	श्री संत योगीराज निवृत्ती महाराज यांचे चरित्र आणि कार्य डॉ. मोरताटे आय. बी.	११७-१
२५	संत तुकाराम - संत तुकडोजी यांचे स्त्रीविषयक तुलनात्मक दर्शन प्रा. डॉ. शिवाजी परळे	१२३-१
२६	मराठी आंबेडकरवादी काव्यकार प्रा. डॉ. गोविंद नामदेव रावळेकर	१२९-१

२६. मराठी आंबेडकरवादी काव्यकार

प्रा. डॉ. गोविंद नामदेव रावळेकर

मराठी विभाग प्रमुख, यशोदा गर्ल्स आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, स्नेहनगर, वर्धा रोड, नागपूर-१५.

प्रस्ताविक

आपल्या देशाचा इतिहास पाहिला तर ऐहिक जीवन जाणिवेची सुंदर आणि समृद्ध परंपरा आहे. त्या परंपरेची पायाभरणी चार्वाक आणि बुद्धांनी केली आहे आणि तिचे संवर्धनही केले आहे. हीच परंपरा विसाव्या शतकात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी प्रकाशमय केलेली आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचाराने आणि चळवळीने जन्माला घातलेल्या विचार वैचारिकतेतून एक संपूर्ण जीवनदृष्टीतून एक संपूर्ण जीवन तत्त्वज्ञान साकार होऊन बुद्धीवादी जीवन दृष्टीकोनातून आंबेडकरवाद साकार होतो. हा आंबेडकरवाद 1970 ते 1980 या कालखंडातील कवी मनावर टप्पा उमटवला आहे. या आंबेडकरवादी कवींच्या कवितेतून विद्रोह आणि नकाराच्या मांडणी बरोबरच आत्मविरलेपणाकडे प्रवृत्त होऊ लागली. या कवितेने विषम समाजव्यवस्थेवर हल्ला करण्याचे सूत्र कायम ठेवले. 1980 ते 2000 या कालखंडातील कवितेतून समकालीन प्रश्नांची विद्रोही ज्वाला प्रकट झाली. हे समकालीन प्रश्न अनेकदपदरी आणि बहुव्यापी होते. मानवी मूल्यांची प्रतिष्ठापना हे सूत्र कधीही आंबेडकरवादी कवींच्या कवितेतून नजरेआड झाली नाही. आणि म्हणूनच आंबेडकरवादी कवितेने मानवी जीवनातील कुरूपता आणि वेदना आंबेडकरवादी कवितेने टिपले. त्यामुळे मराठी आंबेडकरवादी कवितेने वैशिष्टपूर्ण वळण घेतले आहे. आंबेडकरवादी कवींमध्ये यशवंत मनोहर, प्रल्हाद चंदवणकर व दामोदर गोरे यांच्या कविता ह्या दर्जेदार मराठी आंबेडकरवादी काव्याचा पातळीवरच्या नक्कीच आहेत, हे तपासणे गरजेचे आहे.

आंबेडकरवाद

एकूणच जीवनातील समजुतीची न्यायनिवाडा ठरविणारी नैतिकता म्हणजे वाद म्हणजेच समग्रच जीवनाच्या संपूर्ण हिताचे आणि त्याला अहितकारक ठरणान्या गोष्टींची तर्काधिष्ठित पद्धतीने, सुसंगत पद्धतीने कार्यकारणमीमांसा करणारी बुद्धी संबंधीची अशी विचार प्रणाली म्हणजे वाद. या वादाच्या व्याख्येवरून विसाव्या शतकाच्या मध्यंतरी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी जी विराट विचारप्रणाली जन्मास घातली अशी संपूर्ण जीवनदृष्टी असे एक संपूर्ण जीवन तत्त्वज्ञान साकार होऊन बुद्धीवादी जीवन दृष्टीलाच आंबेडकरवाद म्हणतात.

आंबेडकरवाद ही एक संपूर्ण जीवनशैली ओह. ही जीवनशैली डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या जीवनदृष्टीनेच नियंत्रीत झालेली असते. त्यामुळे मी आंबेडकरवादी आहे असे न सांगता व्यक्तीने आंबेडकरवादी जीवनदृष्टीने जगण्याचा नमुना सादर करणे गरजेचे असते.

16. **Title of Paper:** Marathi Ambedkarwadi Kavita (p132-137)

Name of Author/s: Dr Govind Rawlekar

Department of Teacher: Marathi

Name of Journal: Aayushi International Interdisciplinary Research Journal

Year of Publication: 2021

ISSN No. : 2349-638X

Impact Factor
7.149

ISSN 2349-638x

Peer Reviewed And Indexed

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly e-Journal

VOL-VIII ISSUE-III March 2021

Address
· Devgiri Nagar, Ambajogai Road, Latur.
· Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
· (+91) 9922455749, (+91) 8999250451

Email
· aiirjpramod@gmail.com
· aayushijournal@gmail.com

Website
· www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

Sr.No.	Author Name	Research Paper / Article Name	Page No.
31	गोविंद टोपाजी कुंहे	नांदेड विभागातील मुक्त विद्यापीठांतर्गत दिल्या जाणाऱ्या दुरस्थ शिक्षणातील बीए बीकॉम विद्यार्थ्यांना अध्ययनात येणाऱ्या अडचणीचा विशेषात्मक अभ्यास	119 To 121
32	सीमा किशोर तायडे डॉ. राजेंद्र बलबे	विविध वैद्यकीय महाविद्यालयातील पदवी स्तरावर शिकणाऱ्या पुरुष विद्यार्थ्यांच्या शारीरिक तंदुरुस्ती व मानसिक आरोग्याचा तुलनात्मक अभ्यास	122 To 128
33	प्रा.डॉ. गणेश नुहाते	मुस्लिम कविता आणि सांस्कृतिक संघर्ष	129 To 131
34	डॉ. गोविंद नामदेव रावळेकर	मराठी आंदेडकरवादी कविता	132 To 137
35	प्रा.डॉ. अतिलकुमार सु फेडर	विदर्भातील अभियांत्रिकी महाविद्यालयात शारीरिक शिक्षणाच्या साधनसामुग्री आणि सुविधांचा अभावामुळे शारीरिक शिक्षणाचा कार्यक्रम राबविता येणाऱ्या अडचणीचा अभ्यास	138 To 144
36	डॉ. लता पांडुरंग मोरे	तीळाचरित्रातील अन्नसंस्कृती	145 To 146
37	सीमा किशोर तायडे डॉ. राजेंद्र बलबे	विदर्भाच्या विविध वैद्यकीय महाविद्यालयातील पदवी स्तरावर शिकणाऱ्या महिला विद्यार्थ्यांची शारीरिक क्षमता व मानसिक आरोग्याचे तुलनात्मक अध्ययन	147 To 152

मराठी आंबेडकरवादी कविता

प्रा. डॉ. गोविंद नामदेव यवळेकर
मराठी विभाग प्रमुख
मराठी मंडळी आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज,
रानहणगर,
कर्म रोड, नागपूर-15

प्रस्ताविक -

आजच्या एकविसाव्या शतकात "कोरोना"

सारख्या महामारीने ग्रासलेल्या आणि गतजन्मात अस्पृश्य समाज 'जातीभेद आणि विटाळ' या महामारीने हतबल झाल्याने या दोन्ही परिस्थितीची जाणीव करून घेतले असता कोरोना काळात स्वताची माणसंघ दूर झालेली दिसतात. तिथे परकीय माणसांचे दायित्व काय? ह्या हिंदूधर्म परंपरेत चातुर्य वर्णातील मान देवून अस्पृश्यांना हजारों वर्षे इतर वर्णांपासून दूर ठेवून अज्ञानी टेंबल्या गेले त्या हजार वर्षांच्या गुलाम आणि अज्ञानी अस्पृश्यांना पूर्व पदावर आणण्यासाठी हजारों लाखों अजोतून एक महामानव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी 1935 च्या नाशिक येथील येवला या ठिकाणी म्हटले 'मी हिंदू धर्मात जन्मलो, तरी मी हिंदू धर्मात मरणार नाही' ही ऐतिहासिक वाणी खऱ्या अर्थाने 14 ऑक्टोबर 1956 ला नागपूरच्या दीक्षाभूमी येथे सहा लाख अनुयायांसह बौद्ध धम्माची दीक्षा स्वीकारली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या चळवळीने आणि विचाराने प्रेरित होऊन शिक्षित तरुण डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या शिक्षण, संघर्ष करा आणि संघटित व्हा या मूलमंत्राने जागृत होऊन वेदना, नकार आणि विद्रोह या बाबीतून हा शिक्षित तरुण मराठी आंबेडकरवादी कवितेला जवळ केला. बहुतांशी

मराठी आंबेडकरवादी कविता ही लढयातून निर्माण झालेली आहे. तेव लढयाचे साधन आहे. विध्वंस आणि नवनिर्मिती ही दोन्ही कार्ये करू शकणार प्रभावी आणि प्रखर शस्त्र आहे. बहुतांश मराठी आंबेडकरवादी कविता ही समूहाच्या स्वरुत प्रकट होत असतांना दिसते. या मराठी आंबेडकरवादी कविता या अनुपंगाने मीना गजाभिये, सुरेखा भगत, संध्या रंगारी, प्रज्ञा यडोले यांच्या कवितेचे संशोधन करणे महत्त्वाचे ठरते.

मराठी आंबेडकरवादी कवयित्रीची कविता :

समकालीन आंबेडकरवादी स्त्री कवयित्रीच्या कवितेत विद्रोह हे केंद्रवर्ती वैशिष्ट्य आहे. इथल्या वर्णभेदादिपयी लढा उभारून मराठी आंबेडकरवादी कवयित्रीने आपल्या कवितेतून समाज परिवर्तन आणि समताधिष्ठित नवा समाज निर्माण करण्याची गरज आहे. अशा आशावाद मराठी आंबेडकरवादी कवयित्रीने जाणवता आहे. दया, सहानुभूती, माणुसकी ही सार्या धर्मांची मूलतत्वे आहेत. पण हे मान्य करणारी माणसे इथे नाहीत. या माणसांच्या विशलेल्या प्रदंशात निखारे होऊन जगाचे, असे मराठी आंबेडकरवादी कवयित्रीला सामाजिक भानेतून ताकत निर्माण करण्याचे बळ आहे. कवयित्री मीना गजाभिये 'भूक' या कवितेत म्हणतात.

17. **Title of Paper:** Bahishkrut Bharat Ya Wruttapatrachya Jadanaghadanit Maharetaranche Yogadan (p132-136)

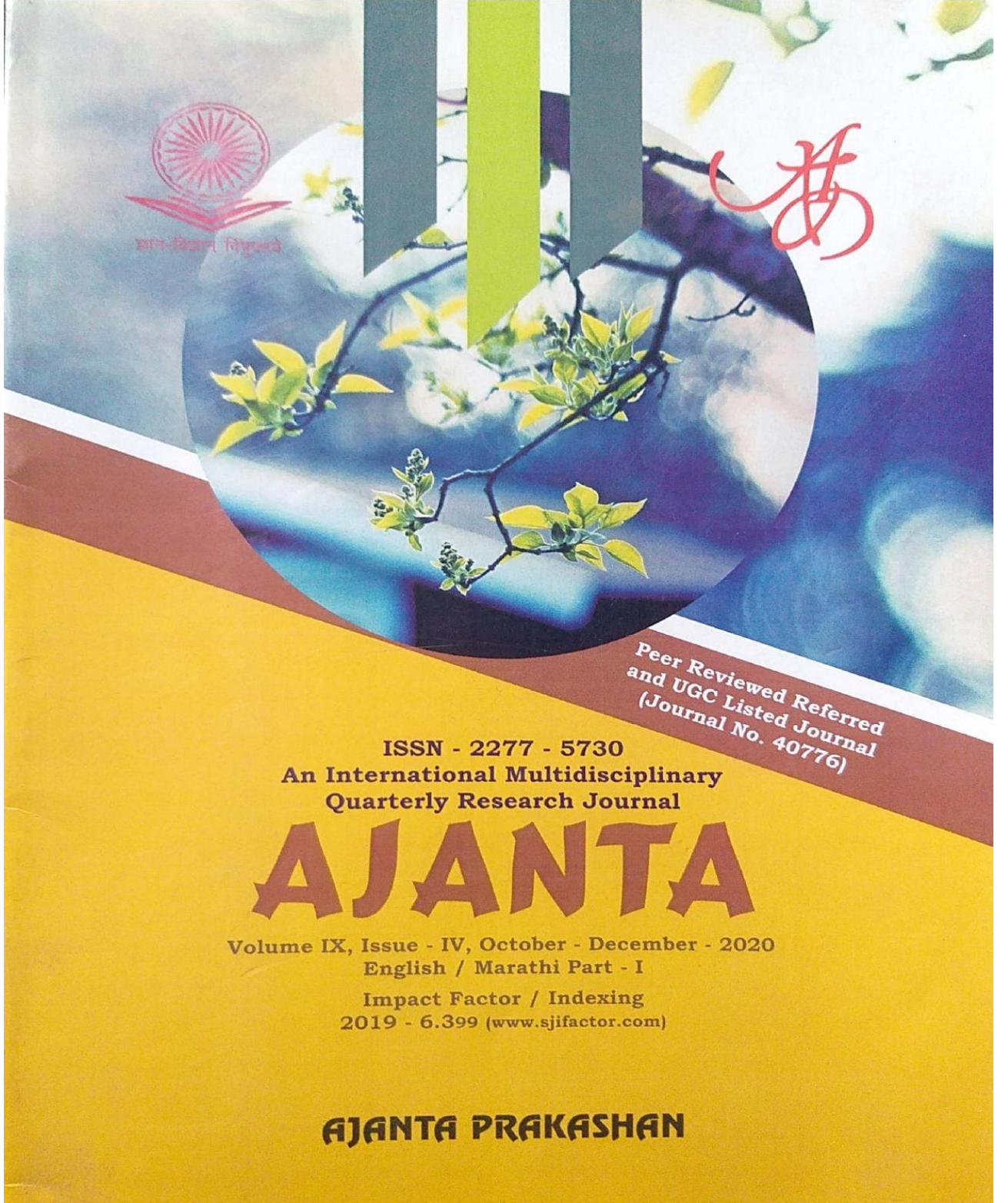
Name of Author/s: Dr Suryakant Kapshikar

Department of Teacher: History

Name of Journal: AJANTA- An International Multidisciplinary Quarterly Research Journal

Year of Publication: 2020

ISSN No. : 2277-5730

VOLUME - IX, ISSUE - IV - OCTOBER - DECEMBER - 2020

AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.399 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF MARATHI PART - I

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
२६	महात्मा फुले यांचे सार्वजनिक सत्यधर्म विषयक विचार प्रा. नवनाथ ज्ञानोबा पवळे	१२३-१२६
२७	कोरोना एक संसर्गजन्य आजाराच्या काळात राष्ट्रीय सेवायोजनेची भूमिका डॉ. संगिता भालचंद्र काटकर	१२७-१३१
२८	बहिष्कृत भारत या वृत्तपत्राच्या जडणघडणीत महारेतरांचे योगदान डॉ. सुर्यकांत महादेवराव कापशीकर	१३२-१३६

२८. बहिष्कृत भारत या वृत्तपत्राच्या जडणघडणीत महारेतरांचे योगदान

डॉ. सुर्यकांत महादेवराव कापशीकर

इतिहास विभागप्रमुख, यशोदा गर्ल्स आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज स्नेह नगर, वर्धा रोड, नागपूर महाराष्ट्र.

प्रस्तावना

तत्कालीन समाजात वृत्तपत्रे ही जनजागृतीची प्रभावी माध्यमे होती. अनेक वृत्तपत्रे सामाजिक व राजकीय समस्यांचा ऊहापोह करित होती; परंतु अस्पृश्यांच्या प्रश्नांची दखल घेणारी फारशी वृत्तपत्रे अस्तित्वात नव्हती. ही उणीव दूर करण्यासाठी डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांनी मूकनायक हे वृत्तपत्र सुरू केले परंतु ते अल्पावधीतच बंद पडल्यामुळे आंबेडकरी चळवळीचा प्रचार-प्रसार करण्यासाठी त्यांनी बहिष्कृत भारत हे वृत्तपत्र सुरू केले. बहिष्कृत भारताच्या जडणघडणीत अस्पृश्यांसह अनेक स्पृश्य मंडळींचासुद्धा सहभाग होता परंतु हे फक्त महारांचे वृत्तपत्र आहे आणि त्यात फक्त महारांचाच सहभाग आहे या गैरसमजुतीमुळे या वृत्तपत्रातील महारेतरांच्या कार्याचे फारसे अवलोकन झाले नाही. त्यामुळे बहिष्कृत भारताच्या जडणघडणीत महारेतरांचे योगदान स्पष्ट करणे हा या शोधनिबंधाचा उद्देश आहे.

बहिष्कृत भारताची सुरुवात

मूकनायकाच्या अस्तानंतर आंबेडकरांनी इ. स. १९२७ मध्ये बहिष्कृत भारत हे वृत्तपत्र सुरू केले. तत्पूर्वी त्यांनी स्थापन केलेल्या बहिष्कृत हितकारिणी सभेच्या अंतर्गत दिनांक ४ डिसेंबर १९२४ रोजी एक हस्तपत्रिका काढून बहिष्कृत भारत प्रकाशन संस्था स्थापन करण्याची एक योजना जाहीर केली होती. या योजने अंतर्गत छापखाना विकत घेण्यासाठी आणि वर्तमानपत्र सुरू करण्यासाठी २० हजार रुपयांचा फंड गोळा करण्यास लोकांना आवाहन केले. हा फंड गोळा करण्याची संपूर्ण जबाबदारी पुण्याचे रामचंद्र कृष्णाजी कदम यांच्याकडे सोपविण्यात आली होती.^१

बहिष्कृत भारत सुरू करण्याचे निश्चित झाल्यावर आंबेडकरांनी जानेश्वर, तुकाराम, रामदास, नामदेव इत्यादी संतांच्या साहित्याचा अभ्यास केला. बहिष्कृत भारताच्या शीर्षभागी संत जानेश्वरांच्या अभंगातील ओवी उद्धृत केली होती. बहिष्कृत भारतातील आपले लेखन प्रभावी व्हावे म्हणून आंबेडकरांनी केसरी, ज्ञानप्रकाश, संदेश, चित्रमय जगत, विविध ज्ञानविस्तार, मनोरंजन इत्यादी वर्तमानपत्रे व मासिके, निबंधमालेचे पुस्तक, आगरकरांचे केसरीतील निवडक लेखांचे ग्रंथ, त्याचप्रमाणे ह. ना. आपटे, राम गणेश गडकरी, कृ. प्र. खाडीलकर, न. चिं. केळकर, श्री. कृ. कोल्हटकर, भा. वि. वरेरकर इत्यादी साहित्यिक व पत्रकारांचे साहित्य अभ्यासले होते.^२ म्हणजेच अप्रत्यक्षपणे का होईना या सर्व महारेतरांचा बहिष्कृत भारताच्या उभारणीत हातभार लागला असे म्हटल्यास वावगे ठरणार नाही.

काळ तग धरू शकले. वाचक वर्गाची कमी, जाहिरातदरांची कमी, वाढता खर्च इत्यादी कारणाने दिनांक १५ नोव्हेंबर १९२९ रोजी शेवटचा अंक निघून बहिष्कृत भारत हे वृत्तपत्र कायमचे बंद पडले. मात्र त्यानंतर एका वर्षाच्या आत आंबेडकरांनी जनता हे वृत्तपत्र सुरु केले.

संदर्भ

1. गणवीर रत्नाकर, बहिष्कृत भारतातील अग्रलेख, रत्नमित्रा प्रकाशन भुसावळ, पृ. १९
2. खैरमोडे चां.भ., डॉ बाबासाहेब आंबेडकर, खंड २, बौद्धजन पंचायत मुंबई, आवृत्ती १ १९५८, पृ. १३२
3. शिंदे वि. रा., भारतीय अस्पृश्यतेचा प्रश्न, नवभारत ग्रंथमाला नागपूर १९३३ पृ. ५
4. बहिष्कृत भारत, दिनांक २ सप्टेंबर १९२७
5. खैरमोडे, उपरोक्त, पृ. १४०
6. बहिष्कृत भारत, दिनांक १५ मार्च १९२९
7. वानखेडे चंद्रकांत, आंबेडकरी चळवळीतील मातंग समाज, अस्मिता प्रकाशन नागपूर, आवृत्ती १ २००७, पृ. २८
8. बहिष्कृत भारत, १६ ऑगस्ट १९२९
9. गणवीर, उपरोक्त पृ. २८
10. खैरमोडे चां.भ., डॉ बाबासाहेब आंबेडकर, खंड ७, महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळ मुंबई, आवृत्ती १ १९८५, पृ. ६२

18. **Title of Paper:** Dr Babasaheb Ambedkar Manavi Adhikarache Udgat (p43-48)
Name of Author/s: Dr Suryakant Kapshikar **Department of Teacher:** History
Name of Journal: B. Aadhar- Multidisciplinary International Research Journal
Year of Publication: 2020 **ISSN No. :** 2278-9308

Impact Factor-7.675 (SJIF) ISSN-2278-9308

B. Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

Human Rights : Reality & Challanges
SPECIAL ISSUE
December-2020

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr. Sandip B. Kale
Coordinator
HOD. Dept. Of Political Science
Yeshwant Mahavidyalaya Seloo
Dist. Wardha

Executive Editor:
Dr. Archana S. Dahane
Officiating Principal
Yeshwant Mahavidyalaya Seloo
Dist. Wardha

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com Aadhar PUBLICATIONS

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	पर्यावरण संरक्षण और मानवाधिकार (औद्योगिक क्रांति के विशेष संदर्भ में)	डॉ. अनुप कुमार सिंह	1
2	मानव अधिकार : बाल अधिकारों के संरक्षण में	डॉ. शुभ्रा मिश्रा	4
3	आतंकवाद नक्सलवाद और मानव अधिकार	डॉ. महेन्द्र कुमार सिरोही	8
4	भारतीय संविधान एवं मानव अधिकार	डॉ. कृष्णा सोलंकी	12
5	वृद्धावस्था: समस्याएँ एवं अधिकार	डॉ. ईश्वरी घनश्यामदास खटवानी	15
6	मानव अधिकार संकल्पना - उल्लंघन घटनाएँ	डॉ. ओमप्रकाश जे. चांडक	20
7	मानवाधिकार और भारतीय लोकतंत्र	डॉ. संजय एस. धोटे	24
8	अनुसूचित जाति में ऐमहिला उत्पीडन एवं मानवाधिकार गोंदिया जिले की महिलाओं के संदर्भ में एक समाजशास्त्रीय अध्ययन	डॉ. शारदा इंद्रजीत महाजन	29
9	भारतीय संविधान और मानवाधिकार	डॉ. अमर बोंदरे	36
10	समकालीन मराठी कादंबरीतून अभिव्यक्त झालेली मानवी हक्कांची जाणीव	प्रा. नरेंद्रकुमार शिवाजीराव कदम	39
11	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मानवी अधिकाराचे उद्गाते	डॉ. सूर्यकांत महादेवराव कापशीकर	43
12	मानवी हक्क आणि कारखान्यातील कामगारांचे आरोग्य व सुरक्षितता	प्रा.डॉ.एम.डी.कच्छवे	48
13	बालकामगार आणि मानवी हक्क	प्रा.दत्तात्रय मुकूंदराव ढवारे	55
14	युनो, मानवी अधिकार आणि परिषदा	प्रा.डॉ.सौ.सुनिता अविनाश शिंदे	60
15	पर्यावरण आणि मानवी हक्क	डॉ. वकील टी. शेख	63
16	बालकामगारासाठी मानवाधिकार: काळाची गरज	श्री. उमेश शंकरराव कु.हाडे	68
17	भारतीय संविधान आणि मानवी हक्क	प्रा.डॉ. दत्ता माधवराव कुंचेलवाड	71
18	मानव अधिकार स्थिती व आव्हाने	प्रा. विजय मुरलिधर गावडे	74
19	दलित, अल्पसंख्यांक यांच्या संदर्भात मानवी अधिकार	प्रा संतोष मारोतराव रामटेके	78
20	मानवअधिकार आणि महिलांची स्थिती	प्रा. डॉ. सिध्दार्थ शिवाजी वाठोरे	82
21	मानवाधिकार व भारतीय संविधान एक चिकीत्सक अध्ययन	डॉ.प्रशांत वामनराव खेडकर	86

डॉ बाबासाहेब आंबेडकर मानवी अधिकाराचे उद्गाते

डॉ सूर्यकांत महादेवराव कापशीकर

विभाग प्रमुख, इतिहास विभाग यशोदा गर्ल्स आर्टस् अँड कॉमर्स कॉलेज स्नेहनगर, वर्धा रोड, नागपूर

प्रस्तावना

डॉ बाबासाहेब आंबेडकर हे भारतातील दलित शोषित पिडीत अस्पृश्य समाजाच्या मानवी अधिकाराचे उद्गाते होते. पिढ्यानपिढ्या सर्वांगीण मानवी अक्लिधकरपसुन वंचित असलेल्या अस्पृश्य समाजाला त्यांचे मानवी अधिकार प्रदान करण्याकरिता त्यांना आयुष्यभर संघर्ष करावा लागला. मानवी हक्क ही आधुनिक संकल्पना असली तरी मानवाच्या मूलभूत अधिकाराचा विचार फार प्राचीन विचार आहे. इ.स. पूर्व सहाव्या शतकात भारतात भगवान बुद्ध यांनी स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुता तत्त्वाचा प्रचार करून सर्व मानवांना त्यांचे सर्व हक्क मिळावे याकरिता प्रयत्न केले. अठराव्या आणि एकोणविसाव्या शतकात मानवाधिकार संकल्पनेचा मोठ्या प्रमाणात विस्तार झाला. ब्रिटनमध्ये मॅगना कार्टा चार्टरच्या माध्यमातून मानवी हक्क या संकल्पनेचा उदय झाला. अमेरिकन स्वातंत्र्य युद्धाच्या जाहीरनाम्यात सर्व माणसे जन्मतः समान असून त्यांना जगण्याचे स्वातंत्र्य मिळविण्याचा अधिकार दिला आहे. ते हक्क कोणालाही हिरावून घेता येणार नाहीत. अशाप्रकारे मानवी हक्काचे संरक्षण केले गेले. फ्रेंच राज्यक्रांतीने स्वातंत्र्य, समता, बंधुता या नैसर्गिक हक्कांना मान्यता दिली. हे सुद्धा मानवाधिकाराच्या दृष्टीने महत्त्वाचे पाऊल होते. परंतु भारतात मात्र सर्रास मानवाला मानवी अधिकारापासून वंचित ठेवल्या जात होते. याविरुद्ध आवाज उठविण्याचे कार्य डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांनी केले.

युनोचा मानवी हक्काचा जाहीरनामा

संपूर्ण विश्वात होणार्या मानवी अधिकाराचे हनन दूर करून मानवी अधिकाराचे संरक्षण करण्याकरिता १० डिसेंबर १९४८ रोजी युनोच्या महासभेच्या अधिवेशनात मानवी हक्काचा जाहीरनामा स्वीकृत करण्यात आला. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या मानवी हक्काच्या सार्वत्रिक जाहीरनाम्यात एकूण तीस कलमे आहेत. त्यामध्ये स्वातंत्र्य आणि समानतेचा हक्क, सापेक्षतेपासून मुक्ती, व्यक्तीला जीवन, मोकळीक आणि सुरक्षेचा हक्क, गुलामगिरी व दास्यत्वापासून स्वातंत्र्य, छळवणूक किंवा मानहानीकारक वागणुकीपासून स्वातंत्र्य, कायद्यासमोर एक व्यक्ती म्हणून अधिकृत मान्यतेचा हक्क, कायद्यासमोर एक समान योग्यतेचा हक्क, कार्यक्षम न्यायसभेमार्फत उपाय मिळविण्याचा हक्क, जुलमी कैद किंवा हद्दपारीपासून स्वातंत्र्य, न्याय सुनावणी किंवा सार्वजनिक सुनावणीचा हक्क, दोषी सिद्ध होईपर्यंत निरपराध मानले जाण्याचा हक्क, एकांतात दबळादबळ करण्यापासून स्वातंत्र्य त्यात घर, कुटुंब व पत्रव्यवहाराचा समावेश आहे, हालचालीच्या स्वातंत्र्याचा हक्क आणि स्वतःच्या देशात घर असण्याचा आणि हवी तेव्हा येण्याजाण्याचा हक्क, सुरक्षित आश्रयस्थानाचा हक्क, राष्ट्रीयत्वाचा हक्क आणि ते बदलविण्याचे स्वातंत्र्य, विवाह व कुटुंबाच्या संरक्षणाचा हक्क, मालमतेवर मालकी असण्याचा हक्क, श्रद्धा आणि धर्मासंबंधित स्वातंत्र्य, अभिप्राय आणि माहितीचे स्वातंत्र्य, शांततापूर्ण सभा आणि संगतीचा हक्क, शासनात सहभागी होण्याचा आणि मुक्त मतदानाचा हक्क

मूल्यमापन

अशाप्रकारे डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांनी आपले संपूर्ण आयुष्य दीन दलित, अस्पृश्य, स्त्री वर्ग, शेतकरी, शेतमजूर, कामगार, भूमीहिनांच्या मानवी हक्कासाठी व्यतित केले. त्यांचे आयुष्य म्हणजे मानवी हक्काची एक चळवळच बनले होते. त्यांच्याच चळवळी आणि संघर्षामुळे भारतातील अस्पृश्य समाज आपले अधिकार उपभोगत आहे. त्यांना एक नवी ओळख देण्याचे कार्य डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांनी केले आहे. त्यामुळे डॉ बाबासाहेब आंबेडकर हे भारतातील तमाम दलित शोषित पिडीत अस्पृश्य समाजाच्या मानवी अधिकाराचे उद्गाते होते हे सिद्ध होते.

संदर्भ ग्रंथ

- 1) Human Rights, Concepts, Issues, Emerging Problem, Ed. Suresh Kumar Soni, Royal Publication, New Delhi, 2007
- 2) मानवी हक्क तत्त्व आणि दिशाभूल, उद्धव कांबळे, साकेत प्रकाशन, औरंगाबाद, 2007
- 3) डॉ बाबासाहेब आंबेडकर, धनंजर कीर, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, 1989
- 4) डॉ बाबासाहेब आंबेडकर, भालचंद्र फडके, श्रीविद्या प्रकाशन पुणे, द्वितीय आवृत्ती 2004
- 5) संयुक्त राष्ट्र, प्रा. जॉन्सन बॉर्जेल (संपा.), डायमंड पब्लिकेशन्स, प्रथम आवृत्ती, पुणे, 2011

19. **Title of Paper:** Mahar Watan Vidheyakachya Samarthanarth Ambedkari Chalavaline Kelele Karya (p132-137)
Name of Author/s: Dr Suryakant Kapshikar **Department of Teacher:** History
Name of Journal: Aayushi International Interdisciplinary Research Journal
Year of Publication: 2020 **ISSN No. :** 2349-638X

Impact Factor 6.293

ISSN 2349-638X

Peer Reviewed And Indexed

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly e-Journal

VOL-VII > ISSUE-XII > Dec. > 2020

Address
· Devgiri Nagar, Ambajogai Road, Latur.
· Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
· (+91) 9922455749, (+91) 8999250451

Email
· aiirjpramod@gmail.com
· aayushijournal@gmail.com

Website
· www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

45	प्रा.डॉ.लोहकरे परमेश्वर माधवराव कदम नारायण भिमराव	चंद्रपूर जिल्ह्यातल्या जिवती तालुक्यातील अनूसूचित जमातींच्या लोकसंख्या (जनगणना- २०११) साक्षरतेचा भौगोलिक अभ्यास	191 To 194
46	डॉ. वेदप्रकाश अविनाश मलवाडे	मद्यपान : एक ज्वलंत सामाजिक समस्या	195 To 199
47	प्रा. रामराव चव्हाण	महात्मा फुले यांचे स्त्रीविषयक कार्य : एक समाजशास्त्रीय अध्यायन	200 To 203
48	श्री. श्रीकांत दत्तात्रय तनपुरे	प्रवीण बांदेकर यांची कविता	204 To 208
49	डॉ. सिंकु कुमार सिंह	नवीन कोरोनाव्हायरस -2019 रूग्णमध्ये योगाचे फायदे	209 To 218
50	प्रा. डॉ. मानसी जगदाळे	फकिरा : क्रांतिकारी नायकाची शौर्यगाथा	219 To 222
51	प्रा. डॉ. यु. टी. गायकवाड	भारतीय शेती पीकप्रारूपा पुढील अव्हाने	223 To 226
52	डॉ. शरद सांबारे	महाराष्ट्राच्या राजकारणावर प्रदेशवादाचा प्रभाव	227 To 230
53	डॉ सुधाकर थुल	महाराजा सयाजीराव गायकवाड— एक विद्याप्रसारक	231 To 235
54	डॉ. सुर्यकांत महादेवराव कापशीकर	महार वतन विधेयकाच्या समर्थनार्थ आंबेडकरी चळवळीने केलेले कार्य	236 To 239
55	डॉ. श्रीकांत गायकवाड	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : संविधान निर्मितीमधील योगदान	240 To 244

महार वतन विधेयकाच्या समर्थनार्थ आंबेडकरी चळवळीने केलेले कार्य

डॉ. सुर्यकांत महादेवराव कापशीकर

इतिहास विभागप्रमुख

यशोदा गर्ल्स आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज

स्नेह नगर, नागपूर

प्रस्तावना

तत्कालीन ग्रामीण समाज व्यवस्थेमध्ये महार वतनाच्या द्वारे महार जातीला गुलामगिरीत बंदिस्त करण्याचे कार्य केल्या जात असे. गावकीची कामे केल्याबद्दल महारांना मिळणारे हक्क म्हणजे महार वतन होय. परंतु हे हक्क फक्त नावापुरतेच होते. उलट महार वतन म्हणजे महारांच्या शोषणाचे एक माध्यम बनले होते. “महार म्हणजे रोखीचा हक्क नसलेला, गुलामगिरीत रखडणारा अशा मध्ययुगीन अस्पृश्यतेच्या गुलामगिरीत आजही जगत आहे.” असे प्रखर विचार विठ्ठल रामजी शिंदे यांनी महार वतनाच्या बाबतीत व्यक्त केले होते.¹ इ. स. १९२३ मध्ये आंबेडकरांचे सहकारी ज्ञानेश्वर ध्रुवनाक घोलप यांनी मुंबई विधिमंडळात ‘सरकारने महार वतनाच्या जमिनी रयतांच्या कराव्या’ अशा आशयाचा ठराव मांडला होता. परंतु सरकारी विरोधामुळे तो परत घेण्यात आला होता.² इ. स. १९२५ मध्ये आर. एस. निकाळजे यांनी ‘महार वतनदारांच्या वेतनाची श्रेणी मासिक १५ ते २० रुपये इतकी करावी आणि त्यांच्या इनाम शेतजमिनीवर महसूल कर माफ असावा’ असा ठराव मांडला होता. त्यास सरकारतर्फे उत्तर देताना “महारांची प्रगती झपाट्याने होत नाही; कारण ते खेड्यात स्वाभिमानाने व स्वावलंबनाने आपला संसार करीत नाही. ते दुसऱ्यांनी दिलेल्या भिकेवर जगतात. तेव्हा गावकीच्या बेडीला मुलामा देऊन महारांना आपली मान त्यात कायमची गुंतविण्यास उत्तेजन देणारा हा ठराव

मुळातच चुकीचा आहे. महारांना सुखी करावयाचे असेल तर ते गावाला चिकटून न राहता ते गाव सोडून जातील अशी व्यवस्था करणे जरूर आहे.” असे मौलिक विचार मॉन्टफोर्ड यांनी व्यक्त केले होते.³ यावरून महार वतनाचे दुष्परिणाम किती प्रखर होते याची जाणीव होते.

डॉ बाबासाहेब आंबेडकरांची भूमिका

महार वतनास पूर्णपणे नष्ट करावे किंवा त्यात सुधारणा कराव्या याबाबतीत अभ्यास करून आंबेडकरांनी महार वतन विधेयक मुंबई विधिमंडळात मांडण्याचे निश्चित केले होते. त्यानुसार दिनांक १९ मार्च १९२८ रोजी महार वतन विधेयक मुंबई विधिमंडळात सादर करण्यात आले. “वतनामुळे महार लोक पिढ्यांपिढ्या सरकारचे, सरकारी अधिकाऱ्यांचे व गावच्या लोकांचे गुलाम म्हणून जगत आलेले आहेत.” अशा अर्थाचे वास्तववादी विचार आंबेडकरांनी या विधेयकावर भाषण करताना व्यक्त केले होते. परंतु ब्रिटीश सरकार व भारतीय सभासद अशा दोघांनाही हे विधेयक मान्य नसल्यामुळे त्यांनी त्यास दुरुस्त्या सुचविल्या होत्या. परिणामी आंबेडकरांना हे विधेयक परत घ्यावे लागले. इ. स. १९३७ मध्ये आंबेडकरांनी पुन्हा हे विधेयक वेगळ्या रूपात मांडले होते. परंतु यावेळी सुद्धा सरकार व सभासदांचा पाठिंबा न मिळाल्यामुळे आंबेडकरांना हे विधेयक मागे घ्यावे लागले होते.⁴ मुंबई विधिमंडळामध्ये जरी ह्या विधेयकास प्रचंड विरोध झाला असला तरी त्यांच्या अनुयायांनी मात्र त्यास तितकाच प्रचंड भरघोस पाठिंबा दिला होता.

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ)

VOL- VII	ISSUE- XII	DECEMBER	2020	PEER REVIEW e-JOURNAL	IMPACT FACTOR 6.293	ISSN 2349-638x
----------	------------	----------	------	--------------------------	------------------------	-------------------

- ³ बहिष्कृत भारत, दिनांक ३० सप्टेंबर १९२७
- ⁴ खैरमोडे, खंड २, पृ. २५८
- ⁵ कीर पृ. ११७
- ⁶ बहिष्कृत भारत, दिनांक १ फेब्रुवारी १९२९
- ⁷ समता, दिनांक ३० नोव्हेंबर १९२८
- ⁸ बहिष्कृत भारत, दिनांक ३ मे १९२९
- ⁹ बहिष्कृत भारत, दिनांक २१ जून १९२९
- ¹⁰ बहिष्कृत भारत, दिनांक २५ नोव्हेंबर १९२७

20. **Title of Paper:** Milind Mahavidyalaya: Maharetaranchya Parishramatun Baharalele Bodhivruk (p147-152)
Name of Author/s: Dr Suryakant Kapshikar **Department of Teacher:** History
Name of Journal: Shodh Nibandh Sangrah- Peer Reviewed Multidisciplinary International Research Journal
Year of Publication: 2021 **ISSN No. :** 2231-4342

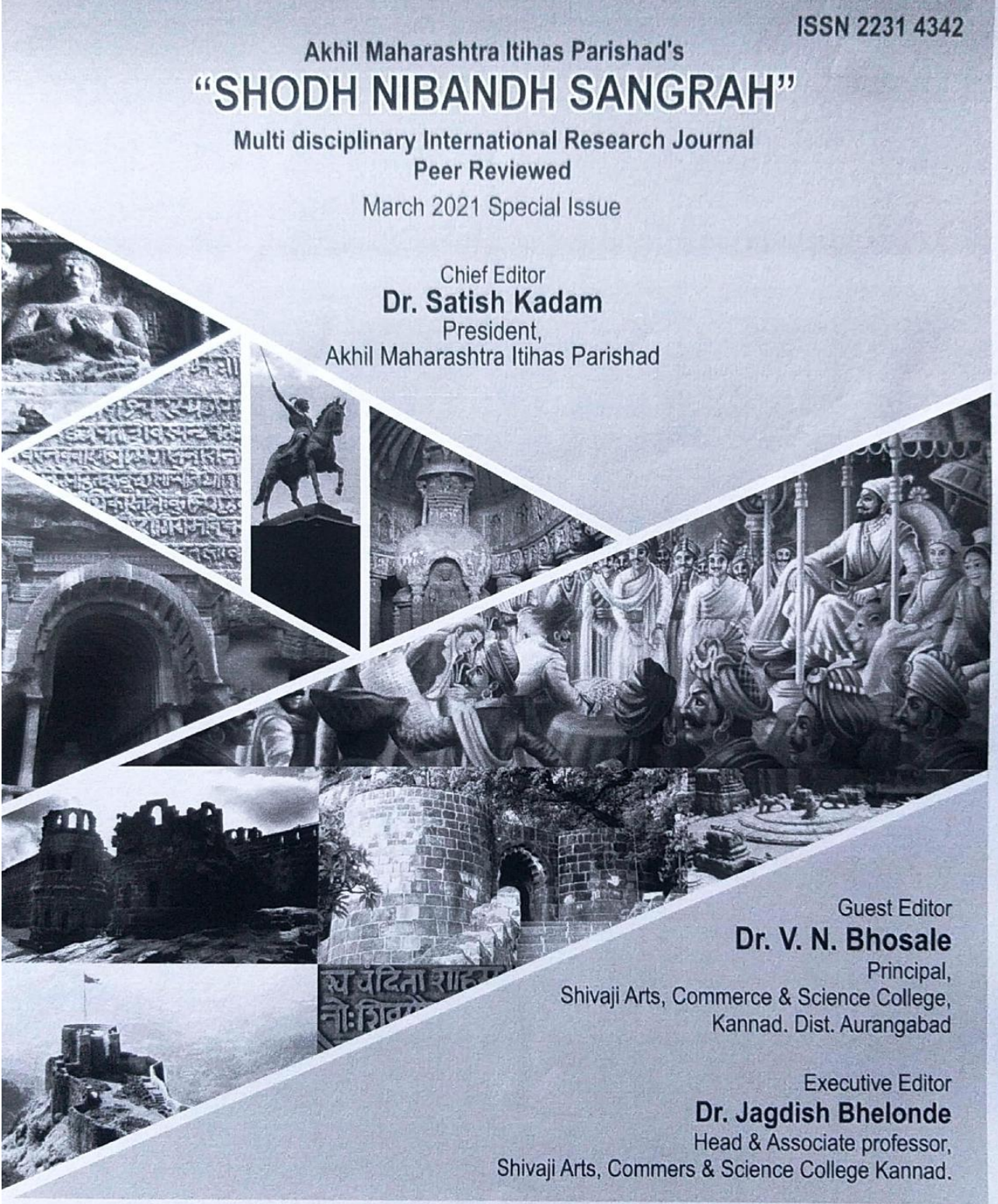
ISSN 2231 4342

Akhil Maharashtra Itihas Parishad's
“SHODH NIBANDH SANGRAH”
Multi disciplinary International Research Journal
Peer Reviewed
March 2021 Special Issue

Chief Editor
Dr. Satish Kadam
President,
Akhil Maharashtra Itihas Parishad

Guest Editor
Dr. V. N. Bhosale
Principal,
Shivaji Arts, Commerce & Science College,
Kannad. Dist. Aurangabad

Executive Editor
Dr. Jagdish Bhelonde
Head & Associate professor,
Shivaji Arts, Commers & Science College Kannad.

21	मध्यकालीन भारत में नगरीकरण की प्रक्रिया (1206 – 1398): एक अध्ययन	डॉ. आभा ए. द्विवेदी	132
22	ग्वालियर राज्य की प्रशासनिक डाकव्यवस्था	डॉ. प्रकाश बाबाराव महाजन	137
23	शारीरिक शिक्षणात मूल्यमापनाचे योगदान-एक अभ्यास	डॉ. दिनेश हरिभाऊ वंजारे डॉ. उदय परमेश्वर डांगरे	142
24	मिलिंद महाविद्यालय: महारेतरांच्या परिश्रमातून बहरलेला बोधीवृक्ष	डॉ. सुर्यकांत महादेवराव कापशीकर	147
25	पर्यटनाच्या दृष्टिकोनातून फलटणचा मुधोजी मनमोहन राजवाडा	प्रा. डॉ. संतोष तुकाराम कदम	153
26	महात्मा जोतीराव फुले: सत्यशोधक समाज चळवळ आणि वर्तमानस्थिती	प्रा. डॉ. संजय बाबुराव वाकळे	158
27	क्रांतिवीर शिवराम जानबा कांबळे यांनी सोमवंशीय मित्रांच्या माध्यमातून देवदासी, मुरळी प्रथे विरुद्ध दिलेले योगदान	Dr. Vandana Rajesh Shinde	163
28	कोळगिरी (जि. सांगली) येथील वैशिष्ट्यपूर्ण वीरगळ शिल्पे	श्री. सचिन पांडुरंग शिंदे	170
29	महात्मा गांधीजींची शिक्षण विचारधारा आणि वर्तमान स्थिती	प्रा. डॉ. केशव अंबादास लहाने	177
30	हैदराबाद संस्थानाचे अखेरचे पंतप्रधान :मीर लायक अली	श्रीनिवास सातभाई	182
31	21 व्या शतकातील शैक्षणिक दृष्टीकोन	डॉ. मोकाटे नाथा रामभाऊ	187
32	आधुनिक काळामध्ये वस्तुसंग्रहालयाची बदलती भूमिका	Mrs. Deshmukh Sujata Sachin	193
33	कन्नड ते चाळीसगाव दरम्यानच्या ओट्टम घाटाचा इतिहास	प्रा. डॉ. सतीश कदम	199
34	सयाजीनगरीतील 'सयाजीकल्चर'	प्रा. पंकजा अहिरे डॉ. जगदीश भेलोंडे	205
35	21 व्या शतकात भारतीय अर्थव्यवस्थेचे बदलते स्वरूप – एक अभ्यास	डॉ. योगेश अ. पाटील	214
36	पहिला बाजीराव पेशवे- एक अपराजित योद्धा पालखेड मोहिम ऐतिहासिक अभ्यास (1728)	प्रा. श्रीकांत पांडुरंग तळेकर डॉ. शरद गावंडे	218
37	भारतातील आदिवासी समाज व नक्षलवादी चळवळ	डॉ. आर. आर. पिंपळपल्ले	223
38	21 व्या शतकातील आढ्याने	डॉ. गंगणे अमोल उत्तमराव डॉ. दळवे अरुण यादवराव	228
39	डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे शिक्षण क्षेत्रातील कार्य	पंढरीनाथ पोपट शेजुळ	233

मिलिंद महाविद्यालय: महारेतरांच्या परिश्रमातून बहरलेला बोधीवृक्ष

डॉ. सुर्यकांत महादेवराव कापशीकर
इतिहास विभागप्रमुख
यशोदा गर्ल्स आर्टस् अँड कॉमर्स कॉलेज
स्नेह नगर, नागपूर
मोबाईल क्रमांक: ९६८ ९२८ १८५७
suryakantmkapshikar@gmail.com

प्रस्तावना

महाराष्ट्रातील आणि त्यातही प्रामुख्याने मराठवाड्यात राहणाऱ्या अस्पृश्य समाजातील तरुण विद्यार्थ्यांना उच्च शिक्षणाचे दालन खुले करून देण्याकरिता डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांनी पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या माध्यामातून दिनांक १९ जून १९५० रोजी औरंगाबाद येथे एक महाविद्यालय सुरू केले. या महाविद्यालयाला पुढे त्यांनी मिलिंद असे नाव दिले. मिलिंद हा बौद्ध संस्कृतीतील एक महान तत्त्ववेत्ता होता. महाविद्यालयासाठी हे नाव आंबेडकरांना त्यांच्या सुविद्य पत्नी सविता आंबेडकर ह्यांनी सुचविले होते. सविता ह्या पूर्वाश्रमीच्या शारदा कबीर सारस्वत ब्राह्मण म्हणजेच महारेतर होत्या. मिलिंद महाविद्यालयाच्या उभारणीत आंबेडकरांना अनेक महारेतरांनी सहकार्य केले होते. त्यांच्या कार्याचा आढावा घेणे हा प्रस्तुत शोधनिबंधाचा उद्देश आहे.

डॉ. म. भि. चिटणीस

आंबेडकरी चळवळीतील एक निःस्वार्थ व प्रामाणिक व्यक्तिमत्त्व म्हणून सर्वपरिचित असलेले डॉ. म. भि. चिटणीस हे मिलिंद महाविद्यालयाचे जणू आधारस्तंभ होते. महाविद्यालयाची संपूर्ण जबाबदारी आंबेडकरांनी चिटणीसकडे सोपविली होती. आंबेडकरांच्या आदेशावरून ते खालसा महाविद्यालयातून सिद्धार्थ कॉलेजमध्ये आले होते. आंबेडकरांनी आता त्यांना सिद्धार्थ कॉलेजमधून मिलिंद महाविद्यालयात पाठविले होते. केवळ आंबेडकरावरील निष्ठेपोटी चिटणीस मुंबईतील स्वतःची आणि पत्नीची नोकरी सोडून औरंगाबाद सारख्या मागासलेल्या भागात आले होते. सुरुवातीच्या काळात मिलिंद महाविद्यालय छावणी भागातील लष्करी इमारतीमध्ये भरत होते. चिटणीसांनी चित्रे व पाटणकरांसोबत स्वतः येऊन ह्या इमारती निश्चित केल्या होत्या. लष्करी भागात महाविद्यालय उभारता येणार नाही अशी हरकत एका लष्करी अधिकाऱ्याने घेतल्यावर चिटणीसांनी तसे ताबडतोब आंबेडकरांना दिल्लीस कळविले होते. तेव्हा आंबेडकरांनी तत्कालीन संरक्षणमंत्री सरदार बलदेव सिंह यांच्याकडून ना हरकत प्रमाणपत्र मिळवून चिटणीसांना पाठविले होते. महाविद्यालयाच्या प्रारंभीच्या काळात आंबेडकरांना लष्कराची फार सहकार्य मिळाले त्यामुळे भारतीय लष्करप्रमुख जनरल नागेश हे औरंगाबादला आले असता आंबेडकरांनी त्यांना मेजवानी दिली होती. त्यावेळी चिटणीससुद्धा आवर्जून उपस्थित होते.

संदर्भ सूची

आंबेडकर सविता, डॉ आंबेडकरांच्या सहवासात, तथागत प्रकाशन कल्याण, सुधारित द्वितीय आवृत्ती २०१३, पृ. १९५

निंबाळकर वामन, सामाजिक क्रांतीच्या दिशा, प्रबोधन प्रकाशन नागपूर, प्रथम आवृत्ती २००७, पृ. ४०६

बागुल योगीराज, आठवणीतले बाबासाहेब, ग्रंथाली प्रकाशन मुंबई, प्रथम आवृत्ती २००८, पृ. ४०३

गायकवाड महेंद्र, सहवास बाबासाहेबांचा, चिन्मय प्रकाशन २०१३, पृ. १६१

सुरवाडे विजय, समकालीन सहकाऱ्यांच्या आठवणीतील आंबेडकर, लोकवाग्मय गृह मुंबई, द्वितीय आवृत्ती २००७, पृ. २८३

निंबाळकर, उपरोक्त, पृ. ३८४

कित्ता, पृ. ४०२

गायकवाड उपरोक्त, पृ. १८८

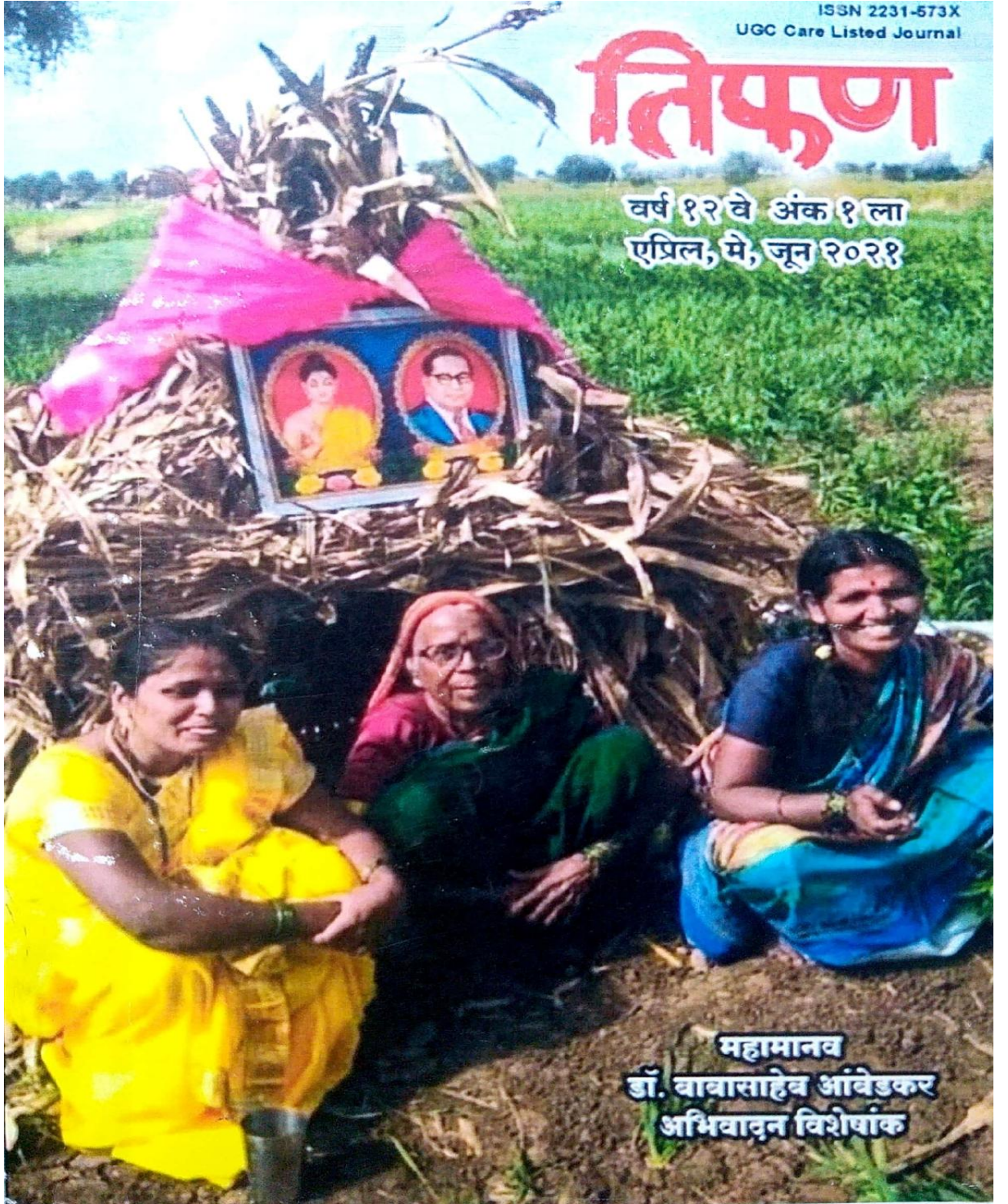
कित्ता, पृ. १८४

निंबाळकर, उपरोक्त, पृ. ४०९

सुरवाडे, उपरोक्त, पृ. ३०९

कीर, डॉ बाबासाहेब आंबेडकर, पॉप्युलर प्रकाशन मुंबई, सहावी आवृत्ती १९८९, पृ. १४७

21. **Title of Paper:** Dr Babasaheb Ambedkar Yanchi Dharmantar Ghoshana: Ek Aetihasik Awalok (p142-150)
Name of Author/s: Dr Suryakant Kapshikar **Department of Teacher:** History
Name of Journal: Tifan
Year of Publication: 2021 **ISSN No. :** 2231-573X

अनुक्रमणिका - 03

अ.क्र.	प्रकरण
•	शुभेच्छा - प्रा. कार्तिक पाटील
•	शोध महानवाचा : संपादकीय - प्रा. प्रफुल एम राजुरवाडे
1	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचा वैचारिक वारसा - प्रा. प्रकाश उत्तमराव हनवते
2	भारतीय वर्ण व्यवस्था आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार डॉ. अतुल म. महाजन
3	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे कुटुंबनियोजनावरील विचार - प्रा. डॉ. महेंद्र गजधाने
4	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे सामाजिक व आर्थिक विचार - प्रा. पितांबर विठोबाजी पिसे
5	डॉ. आंबेडकरांची सामाजिक चळवळ - डॉ. प्रा. दिपक महाजन
6	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे वृत्तपत्रीय कार्य - प्रा.डॉ.राजेंद्र गुलाबराव काकुस्ते
7	स्त्रि स्वातंत्र्याचा जाहीरनामा - हिंदू कोड बिल प्रा. डॉ. उषा खंडाळे
8	महिलांचे मुक्तीदाता . डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर - डॉ. कैलास फुलमाळी
9	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्री विषयक कार्य - प्रा. रामा गोरोबा कांबळे
10	स्त्री उत्थानात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या हिंदू कोड बिलाचे योगदान - प्रा.डॉ.नथु सिताराम गिरडे
11	बाबासाहेबांचे स्त्रीमुक्तीचे विचार व कार्य प्रा. डॉ. दीपक पां. लोणकर
12	महामानव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्त्री कल्याणासंबंधी विचार -प्रा. डॉ. सारीका चौधरी
13	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि शिक्षण - डॉ. संदिप बाळकृष्ण सातव, प्रा. हुमेश्वर डी. आनंदे, प्रा. अरुण व्हि. पिसे
14	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शिक्षण विषयक विचार- डॉ. राहुल गोपीचंद सनेर
15	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची आर्थिक विचारकांती - प्रा. राहुल मोरेश्वर लभाने
16	डॉ बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक .- डॉ.शशिकांत गोकुळ साबळे,
17	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा अर्थशास्त्रीय दृष्टीकोन डॉ. प्रज्ञा एस. जुनघरे
18	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या सामाजिक समरसता तत्वातून निरोगी अर्थव्यवस्थे वरील परिणाम - एक विवेकशील दृष्टीकोन डॉ. हितेश मा. दडमल
19	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व लोकशाही - डॉ. संदिप बाळकृष्ण सातव,
20	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या कांतिऊर्जेतून साकारलेले कवी - मनोहरांचे चिंतनकाव्य संशोधक - तुळशीराम शंकर कांबळे
21	भारतरत्न डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर आणि लोकशाही तत्वज्ञान - प्रा. डॉ. राहुल यशवंतराव निकम .
22	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची राज्य समाजवादाची संकल्पना : एक चिकित्सक अवलोकन डॉ. किर्तीकर वाल्मिक भीमराव
23	डॉआंबेडकर आणि स्वातंत्र्यवीर सावरकर यांच्या जीवनकार्यातील साम्यस्थळे. - प्रा. डॉ. विशाखा कायंदे
24	डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांची धर्मांतर घोषणा: एक ऐतिहासिक अवलोकन - डॉ. सुर्यकांत महादेवराव कापशीकर,
25	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची धम्मकांतीचे ऐतिहासिक महत्व - प्रा. संतोष गोहकार

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची धर्मांतर घोषणा: एक ऐतिहासिक अवलोकन

डॉ. सुर्यकांत महादेवराव कापशीकर

इ.स. १९३५ मध्ये बाबासाहेब डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर यांनी ऐतिहासिक अशी धर्मांतर घोषणा दिली. ही घोषणा युगप्रवर्तक अशी ठरली कारण या घोषणेमुळे तत्कालीन सर्वांगीण समाज जीवन ढवळून तर निघाले आणि त्याचबरोबर अस्पृश्य समाजावर सुद्धा या घोषणेचा अभूतपूर्व असा दूरगामी परिणाम झाला. हिंदू धर्मात गुलामगिरीचे जीवन कंठीत असणाऱ्या अस्पृश्य समाजाच्या आशा पल्लवित करण्याचे महान कार्य धर्मांतर घोषणेने केले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर केवळ धर्मांतर घोषणा करूनच थांबले नाही तर त्यांनी जगातील विविध धर्मांचे सखोल अध्ययन करून धर्मांतर सुद्धा केले. त्यातही त्यांनी फक्त स्वतः धर्मांतर केले नाही तर आपल्या दलित पिढीत अस्पृश्य अनुयायांना हिंदू धर्माच्या अपमानास्पद खाईतून बाहेर काढून प्राचीन भारतातील गौरवशाली बौद्ध धम्म प्रदान केला त्यामुळे या घोषणेचे ऐतिहासिक महत्त्व अनन्यसाधारण आहे. या घोषणेचे ऐतिहासिक दृष्टीकोनातून अवलोकन करणे हा या शोधनिबंधाचा उद्देश आहे.

धर्मांतर घोषणा

दिनांक १३ ऑक्टोबर १९३५ रोजी डॉ. आंबेडकरांच्या अध्यक्षतेखाली 'मुंबई इलाखा दलित परिषद' आयोजित करण्यात आली अमृतराव रणखांबे हे या परिषदेचे स्वागताध्यक्ष होते. स्वागत समितीमध्ये शंकरराव आप्पाजी मांगगारुडी, नाथा सुता भंगी, किसन मंगराजी भंगी, पांडुरंग गोटीराम चांभार इत्यादी महारेतरांचा समावेश होता. आंबेडकरी चळवळीचे हितचिंतक अहमदनगरचे सरदार थोरातनानासाहेब देवचक्रे आणि पाटील वकील हे परिषदेस आवर्जून उपस्थित होते. मुंबई, हैद्राबाद व मध्यप्रांतातून दहा हजार अस्पृश्य समाजातील आंबेडकरी अनुयायी या परिषदेस आले होते. याच परिषदेत आंबेडकरांनी "दुर्दैवाने मी हिंदू धर्मातील अस्पृश्य जातीत जन्मलो परंतु मरताना मात्र मी हिंदू म्हणून मरणार नाही." ही धर्मांतराची घोषणा केली होती. या प्रसंगी केलेल्या भाषणात "काळाराम मंदिराची चळवळ वर्षानुवर्षे चालूनही तिला फळ येत नाही आपला काळ, पैसा आणि शक्ती वाया गेली हिंदूंच्या हृदयाला पाझर दगडीफोडणे अशक्य आहे हेच या चळवळीने सिद्ध झाले आहेच. वार तळ्याच्या सत्याग्रहानेही हिंदूंचे काही परिणाम झाला नाही. आता वेगळा विचार करण्याची वेळ आली आहे. जो धर्म आपल्याला समान दर्जा, समान हक्क व योग्य वागणूक देईल अशा एखाद्या दुसऱ्या धर्मात जावे असे तुम्हास

तिफण (डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर विशेषांक)

विविध धर्मियांना अस्पृश्यांविषयी विचार करण्यास भाग पडले याचा सुद्धा प्रत्यय येतो. आंबेडकरांनी १४ ऑक्टोबर १९५६ रोजी नागपूर येथे आपल्या लाखो अनुयायांसह बौद्ध धम्माची दीक्षा घेतली ही धम्मदीक्षा त्यांच्या धर्मांतर घोषणेची फलश्रुती होती असे म्हटल्यास वावगे ठरणार नाही. एकंदरीत डॉ बाबासाहेब आंबेडकरांच्या धर्मांतर घोषणेने आंबेडकरी चळवळीला योग्य दिशानिर्देश देण्याचे महान कार्य केले.

इतिहास विभागप्रमुख,
यशोदा गर्ल्स आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज

**22. Title of Paper: Authorship Patterns of Library and Information Science Research
Electronic Journal (p98-100)**

Name of Author/s: Dr Sudhakar Thool

Department of Teacher: Library

Name of Journal: Aayushi International Interdisciplinary Research Journal

Year of Publication: 2020

ISSN No. : 2349-638X

**Impact Factor
6.293**

ISSN 2349-638x

Peer Reviewed And Indexed

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly e-Journal

VOL-VII **ISSUE-X** **OCT.** **2020**

Address
· Devgiri Nagar, Ambajogai Road, Latur.
· Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
· (+91) 9922455749, (+91) 8999250451

Email
· aiirjpramod@gmail.com
· aayushijournal@gmail.com

Website
· www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

Sr.No.	Author Name	Research Paper / Article Name	Page No.
17	Dr. Lalita Patole & Vaibhav Joshi	A Review on Muscular Dystrophy in Children & It's Management	81 To 84
18	Nainky Bhalla & Navkaran shergill	Epidemiology of Stroke in India: a Review	85 To 89
19	Dr. Kishorkumar H. Kulkarni	Present and future trends of ICT in Education	90 To 93
20	Dr. Uzma Tabassum & Dr. Badgire Shaikh-Ali Abbas	Trigeminal Neuralgia: A Literary Review Of Trigeminal Nerve Syndrome	94 To 97
21	Dr. Sudhakar S. Thool	Authorship patterns of Library and Information Science Research Electronic Journal	98 To 100
22	Mr. Ashok Kumar	A Comparative Study of Financial Performance of JSPL And Sail	101 To 105
23	Dr. Rajendra V. Deshmukh	Effect of Plyometric Training on the Skills of Football Players	106 To 108
24	Dr.Pravin Nadre	Inscription of Parmar king Jaggadev at Rani Savargaon (Dist. Parbhani)	109 To 110
25	Dr. Santosh P. Tayde	The Study: Effect on Physical Fitness and Endurance of the Students Performing Aerobic Exercises	111 To 115
26	Dr.D.B.Chate & M.A.Gaikwad	Studies on Aeromycological Diversity Over Tomato Crop Field in Kharif Season of district Latur	116 To 118
27	Gajendra Manikrao Dhore	Critical Analysis of Surrogacy (Regulation) Bill 2019	119 To 127
28	डॉ. राजेश उमाले	ठुमरी तथा गझल गायनातील सीमारेषा	128 To 131
29	डॉ. अजय कुमार शर्मा	आयोध्या के रामानन्दी संत एवं संगीत	132 To 133
30	गायत्री	कायदो में प्रतिबिंबित अजराड़ा का तबला	134 To 136
31	पंकज कुमार पाण्डेय	मध्यप्रदेश में प्रमुख व्यावसायिक फसलों का उत्पादन तथा विपणन का विश्लेषणात्मक अध्ययन	137 To 143
32	डॉ. पार्थसारथी पाण्डेय	भारत में बेरोजगारी की समस्या	144 To 147

Authorship patterns of Library and Information Science Research Electronic Journal

Dr. Sudhakar S. Thool

Head of Library

Yashoda Girls' Arts & Commerce College Nagpur

Abstract

LIBRES published twice issues in a year with the section of 'Research and Application', 'Essays and Opinions', 'Reviews/Refereed' and 'Special Section' in which authorship patterns are identified in this study.

Key Word: Authorship, Library LIS

Introduction

Libres is a half yearly magazine that serves as forum for library tech. Professionals to share their technological projects and success stories with one another. The magazines reader-friendly features and columns focus on practical application of technology in public, school, academic, corporate and special libraries. LIBRES discusses ways to handle emerging computer technologies and shows their impact on systems, services, staff and the library community itself. LIBRES is a librarians only independent peer-to-peer resource on library systems and automation technology. LIBRES contain- "Feature written by librarians, for librarians" about tackling the unique challenges of library computing.

Objectives of the Study

1. To examine year wise distribution of articles;
2. To study authorship pattern of contributions;
3. To find out gender wise distribution of articles; and
4. To find out LIBRES' sections wise distribution of articles

Hypothesis of the Study

Following were the hypothesis formulated for the study as

1. Multi authors published more articles than single author;
2. Male authors published more articles than female; and

Research Methodology :-

'Quantitative method and Descriptive research method' are used in evaluating the periodical content analysis itself, is a technique of research used for the systematic objective and quantitative description in the present study

Table no. 1: Year wise authorship pattern

Year	Authors					Total
	1	2	3	4	5	
1996	6	2	0	0	0	8
1997	6	0	0	0	0	6
1998	3	0	0	0	0	3
1999	2	2	0	0	0	4
2000	2	2	0	0	0	4
2001	5	2	0	0	0	7
2002	3	2	0	0	0	5
2003	4	4	0	1	0	9
2004	7	4	0	0	0	11
2005	6	2	0	0	0	8
2006	5	2	0	0	0	7
2007	7	1	1	0	0	9
2008	9	1	2	0	0	12
2009	5	2	0	0	0	7
2010	5	2	0	0	0	7
2011	4	0	1	0	1	6
2012	3	1	0	0	0	4
2013	4	1	0	0	0	5
2014	3	1	5	1	1	11
2015	0	1	3	0	0	4
Total Articles	89	32	12	2	2	137

It can be observed from the table no. 1 that, in 2008 there were single and multi-authored papers

followed by 10 publications of female authors with collaborative coefficient of 0.29. This indicates that **“Male authors published more articles than female authors” (Hypothesis no.2)** is valid. Even though it is stated that higher is the degree of collaboration higher is the research productivity and which leads to greater productivity is true in case of present data, those faculty members whose collaboration coefficient or degree of collaboration is 0.37, have published only 103 papers.

Findings

1. (Table no. 1), Single and multi-authored papers were found in 2008 and it was observed 5 authored papers in 2011 and 2014, followed by 4 authored papers in the year 2003 and 2014. The table further reveals that 64.96% papers were single authored, 23.36% two authored and 8.76% three authored which indicates that collaboration up to 3 authors is prominent. The years 1999-2015 are clearly indicating that the research is being shifted from solo to team, because tendency to collaborate 4-5 authors have been evident during the years 2003-2014. It is further observed that, in the year wise authorship pattern the highest number of single authored publications, two authored publications and three authored publications are 9 in 2008, 4 in 2003 & 2004, and 5 in 2014 year respectively. 8 publications are found in 2014 which were highest numbers of multi authored publications, followed by 5 in 2003, 4 in 2004 and 2015.
2. (Table no. 1 and 2), 207 authors contributed to 137 publications in the sections wise authorship pattern, the collaborative index is 1.51. The papers 64.96%, 23.36% and 8.76% were by single author, two authors and three authors respectively. Publications of single authors are more than multi authors. 35.04% papers were contributed by multi authors where about 64.96% papers were contributed by single authors. The section of Research and Application has highest score of single authors, 2 authors and 3 authors i.e. 45 publications, 22 publications and 9 publications respectively as compared to other sections. Highest multi authorship is found in the section of Research and Application i.e. up to 5 authors with collaborative index is 1.60 and also followed by 5 and 4 authors in Special Section. Hence, the table no. 5.17 & table no. 5.18 indicates that **“Multi authors published more articles than single author” (hypothesis no. 1)** is invalid.
3. In Productivity pattern of Authors: Gender wise distribution (Table no. 3), 5 authored publications

were found amongst male authors only and 4 authored publications were also found amongst male authors, followed by both gender in 3 authored publications. The male authors have published highest publications i.e. 65 Publications in first authored than female authors i.e. 24 publications. While in multi authored publications male authors lead by 38 publications with collaborative coefficient of 0.37, followed by 10 publications of female authors with collaborative coefficient of 0.29. This indicates that **“Male authors published more articles than female authors” (Hypothesis no.2)** is valid. Even though it is stated that higher is the degree of collaboration higher is the research productivity and which leads to greater productivity is true in case of present data, those faculty members whose collaboration coefficient or degree of collaboration is 0.37, have published only 103 papers.

References

1. Arora, J. and Pawan U, Collaborative research and authorship pattern in immunology: Correlation between multiple authorship and citedness, *IASLIC Bulletin*, 40(2) (1995) 73-83.
2. Kumar P S G, *A Student's manual of Library and Information Science*, (B R Publishing Corporation; Delhi), 2002.
3. LIBRES. Available at <http://libres-ejournal.info/all-issues/>
4. Vijay K R, Bibliometric Study of Research publication Trends Among Indian Scientist and Technologists, *Annals of Library and Information Studies*, 32 (3) (2005) 77-81.

23. **Title of Paper:** Contribution of Melvil Dewey for LIS Profession: An Overview (p75-76)
Name of Author/s: Dr Sudhakar Thool **Department of Teacher:** Library
Name of Journal: Aayushi International Interdisciplinary Research Journal
Year of Publication: 2020 **ISSN No. :** 2349-638X

Impact Factor 6.293

ISSN 2349-638X

Peer Reviewed And Indexed

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly e-Journal

VOL-VII ISSUE-XI Nov. 2020

Address
· Devgiri Nagar, Ambajogai Road, Latur.
· Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
· (+91) 9922455749, (+91) 8999250451

Email
· aiirjpramod@gmail.com
· aayushijournal@gmail.com

Website
· www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ)

Vol - VII Issue-XI NOVEMBER 2020 ISSN 2349-638x Impact Factor 6.293

Sr.No.	Author Name	Research Paper / Article Name	Page No.
15	Dr. Kiran Kumar P.	Health Infrastructure In Rural India: Issues And Challenges	68 To 74
16	Dr. Sudhakar Thool	Contribution of Melvil Dewey for LIS Profession: An Overview	75 To 76
17	G.L. Wakle	Effect of Sulphet Sources on Liner Growth Sclerotium Rolfsi	77 To 78
18	Mr.Ganesh Jayatpal	Self-exploration in Kiran Desai's The Inheritance of Loss	79 To 80
19	Dr. Kamalakar Baburao Gaikwad	The Dangers of Environmental Degradation' and Unity of Life' through Chief Seathl's 'A Simple Philosophy	81 To 84
20	Dr. Sanjeev Kumar Bansal & Dr. Pankaj Kukkar	Analysis of Debt-Equity Ratio in Reliance Industries Ltd.	85 To 89
21	Mr.Ganesh Jayatpal	Outstanding contribution of Raja Rao to the Literature and Culture of the South Asian Diaspora	90 To 92
22	Mr. Dattatray D. Jadhav	Pomegranate Farming In Atpadi Tahasil Of Sangli District, Maharashtra. A Geographical Analysis	93 To 95
23	Padmakar Kashinathrao Dhondge	Australia's Witness Protection Law: Analytical Analysis	96 To 99
24	Dr.Pushpatai U.Shinde	Standardization of Herbal Remedy-Musta Kwatha	100 To 103
25	Dr.Pushpatai U.Shinde	Study of Physico-chemical properties of Ashudhha and Shodhit Shilajita-Rasadravya	104 To 109
26	Gajendra Manikrao Dhore	Judicial Response to Surrogacy: A Critical Perspective	110 To 114
27	Dr. Siddharth Sudhakarrao Howal	An Introduction to Mathematical Cryptography	115 To 117
28	Dr. Rajendra Y. Deshmukh	Effect of Yogasanas and Pranayam on the Physiological Fitness of Senior Citizen	118 To 120

Contribution of Melvil Dewey for LIS Profession: An Overview

Dr. Sudhakar Thool

Head of Library,
Yashoda Girls Arts' Arts and Commerce College, Nagpur
Mail ID: ssthoolygc@gmail.com

Abstract

Contribution of Melvil Dewey in American librarianship is not possible to ignore it. The American librarian and reformer Melvil Dewey played a significant role in developing professional institutions for librarians. His range of knowledge and work was wide and varied. He was a pioneer for women in the creation of job opportunities. He developed the Dewey Decimal Classification (DDC) system and Dewey's promotion of his classification and emphasis on centralization of cataloging in a new era.

Introduction

Melvil Dewey was born in Adams Center, New York and, Joel and Eliza Greene Dewey were his child. He had changed his name with 'Melville' to 'Melvil' without redundant letters and had changed his surname to 'Dui'. He admitted in rural schools and determined to reform education of the masses. He attended Alfred University. He had earned a bachelor's degree in 1874 and a master's in 1877. He had founded the Library Bureau, which sold high-quality index-cards and filing-cabinets, and established the standard dimensions for catalog cards. He had worked as a chief librarian at Columbia University during the period of 1883-1888 and worked as director of the New York State Library in 1888-1906. He also established a program of mobile libraries. Melvil Dewey has served as secretary and executive officer of the University of the State of New York in the period of 1888-1900.

Contributions for LIS Profession

Melvil Dewey was a pioneer in American librarianship who played vital role of his contribution in the development of libraries in America. He is developed the decimal classification system (DDC) which is used in many type of libraries in the world. The state's school and public library services was the his idea to control the state library. In Boston, Massachusetts, he has founded the Library Bureau, a private company for the furnishing libraries with equipment.

Contribution of Dewey Decimal Classification (DDC)

Melvil Dewey has worked out for a new scheme that superimposed a system of decimal numbers on a structure of knowledge which was first outlined by Sir Francis Bacon. The first publication of his system was published and copyrighted the system in 1876. Arranging the various fields of knowledge into a logical order and using a decimal system of notation to indicate the arrangement of books. In 1877, Dewey moved to Boston, where he founded and became editor of the library journal. He was one of the founders of the American Library Association, of which he was secretary from 1876 to 1891, and president in 1891 and 1893. The DDC was translated into 30 languages. Translations of full and abridged editions of DDC are completed or underway in Chinese, Arabic, French, Greek, Icelandic, Hebrew, Italian, Korean, Norwegian, Spanish and Russian.

Contribution for New York State Library

Melvil Dewey became librarian of Columbia College in 1883. The proposal of establishing the school was approved by the college's Board of Trustees on 5th May 1884. The school was officially opened on January 5, 1887 with 20 students were enrolled. Melvil Dewey was the director of the New York State Library in the period from 1888 to 1906. He founded the New York Library Club in 1885.

Contribution of Mobile Libraries

In New York, Melvil Dewey had conducted a program of traveling libraries collections of one hundred books sent to communities without public

libraries. His efforts spurred other state organizations and private individuals to create traveling libraries.

Contribution for Metric System

Melvil Dewey established the American Metric Bureau in 1876 and was a secretary of it. He edited the Bureau's official publication, the Metric Bulletin (later called Metric Advocate), first issue published in July 1876. He functioned as member of the Advisory Board and chairman of the Metric Education Committee in the American Metric Association.

Contribution for Winter Sports

Dewey was the promoter of winter sports in Lake Placid and was actively arranged the Winter Olympics. He was the founder of Lake Placid Club Education Foundation in 1922 and established a southern branch of the Lake Placid Club in Florida in 1926.

Conclusion

Melvil Dewey has developed the Decimal Classification System and was also known as a pioneer worked in American librarianship. His contribution in the field of LIS Profession is being used by LIS professionals in their libraries for classifying the library resources.

References

1. Ford, Anne. (2018). Bringing Harassment Out of the History Books. N: American Library Association.
2. Lee, Michael M. (1979). Melvil Dewey (1851–1931): His Educational Contributions and Reforms.
3. Melvil Dewey. Retrieved from <https://biography.yourdictionary.com/melvil-dewey>
4. Melvil Dewey. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Melvil_Dewey

5. Melvil Dewey. Retrieved from <https://www.mentalflow.com/article/566704/melvil-dewey-decimal-system-controversies-facts>
6. Melvil Dewey. Retrieved from <https://www.oclc.org/en/dewey/resources/biography.html>
7. Melvil Dewey. Retrieved from Melvil Dewey. Retrieved from <https://americanlibrariesmagazine.org/2018/06/01/melvil-dewey-bringing-harassment-out-of-the-history-books/>
8. Murray, S. A. (2012). The Library: An Illustrated History. New York: Skyhorse Publishing.
9. Rubin, R. E. (2010). Foundations of Library and Information Science. New York: Neal-Schuman.
10. Wedgeworth, Robert (1993). World Encyclopedia of Library and Information Services. Chicago: America Library Association.

24. **Title of Paper:** Maharaja Sayajirao Gaykawad- Ek Vidyaprasarak (p231-235)
Name of Author/s: Dr Sudhakar Thool **Department of Teacher:** Library
Name of Journal: Aayushi International Interdisciplinary Research Journal
Year of Publication: 2020 **ISSN No. :** 2349-638X

Impact Factor
6.293

ISSN 2349-638x

Peer Reviewed And Indexed

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly e-Journal

VOL-VII ISSUE-XII Dec. 2020

Address
· Devgiri Nagar, Ambajogai Road, Latur.
· Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
· (+91) 9922455749, (+91) 8999250451

Email
· aiirjpramod@gmail.com
· aayushijournal@gmail.com

Website
· www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

45	प्रा.डॉ.लोहकरे परमेश्वर माधवराव कदम नारायण भिमराव	चंद्रपूर जिल्ह्यातल्या जिवती तालुक्यातील अनूसूचित जमातींच्या लोकसंख्या (जनगणना- २०११) साक्षरतेचा भौगोलिक अभ्यास	191 To 194
46	डॉ. वेदप्रकाश अविनाश मलवाडे	मद्यपान : एक ज्वलंत सामाजिक समस्या	195 To 199
47	प्रा. रामराव चव्हाण	महात्मा फुले यांचे स्त्रीविषयक कार्य : एक समाजशास्त्रीय अध्यायन	200 To 203
48	श्री. श्रीकांत दत्तात्रय तनपुरे	प्रवीण बांदेकर यांची कविता	204 To 208
49	डॉ. सिंकु कुमार सिंह	नवीन कोरोनाव्हायरस -2019 रूग्णमध्ये योगाचे फायदे	209 To 218
50	प्रा. डॉ. मानसी जगदाळे	फकिरा : क्रांतिकारी नायकाची शौर्यगाथा	219 To 222
51	प्रा. डॉ. यु. टी. गायकवाड	भारतीय शेती पीकप्रारूपा पुढील अव्हाने	223 To 226
52	डॉ. शरद सांबारे	महाराष्ट्राच्या राजकारणावर प्रदेशवादाचा प्रभाव	227 To 230
53	डॉ सुधाकर थुल	महाराजा सयाजीराव गायकवाड— एक विद्याप्रसारक	231 To 235
54	डॉ. सुर्यकांत महादेवराव कापशीकर	महार वतन विधेयकाच्या समर्थनार्थ आंबेडकरी चळवळीने केलेले कार्य	236 To 239
55	डॉ. श्रीकांत गायकवाड	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : संविधान निर्मितीमधील योगदान	240 To 244

महाराजा सयाजीराव गायकवाड— एक विद्याप्रसारक

डॉ सुधाकर थुल

ग्रंथालय विभागप्रमुख

यशोदा गर्ल्स आर्टस् अँड कॉमर्स कॉलेज नागपूर

प्रस्तावना

परंपरेने राजेशाही कित्येक राजांना मिळाली पण त्यातील काही मोजक्याच राजांची नावे आपल्या स्मरणात आहे, याला कारण म्हणजे त्यांनी केलेले कार्य होय. त्यांची तळमळ, त्यांचा व्यापक दृष्टिकोन, राज्यकारभारातील सुधारणा आणि जनतेच्या समस्यावरील उपाययोजना इत्यादी बऱ्याच गोष्टी त्यांच्या जीवनकार्यावर प्रकाश टाकत असतात. त्यातील एक गुणवंत राजा म्हणून सयाजीराव गायकवाड यांचे नाव घ्यावे लागते. सयाजीराव त्यांच्या राज्यातील एका भागात जाऊन तेथील स्थितीचे प्रत्यक्ष अवलोकन करून, समस्यांचा अभ्यास करित. दौऱ्याचा परिणामासाठी त्यांना त्यांच्या राज्यातील सर्व गावांची व तेथे राहणाऱ्या प्रजाजनांची बिनचूक माहिती प्राप्त होत असे व सर्व लोकांना दौऱ्यादरम्यान प्रत्यक्ष संवादसाधण्याची संधी देखील मिळत असे. या दौऱ्या मागील महत्त्वाचा उद्देश म्हणजे प्रत्येक गावातील प्रमुख लोक, सरकारी आमदार यांच्याशी संवाद साधून त्यांच्या अडचणी, तक्रारी, आवश्यक व जरूरी सुधारणेसंबंधित यांचे मत घेणे, ही त्यांची शैली एखाद्या पित्याप्रमाणे चौकशी करणे, त्यामुळे त्यांची लोकप्रियता वाढून त्यांना

पाहण्याकरिता लोकांच्या झुंडीच्या झुंडी येत. कालांतराने लोकांना आपल्यामुळे स्वागत व आदर—सत्कार याकरिता खर्च येतो म्हणून त्यांनी त्यांच्या सोबत येणाऱ्या नोकरांची संख्या कमी केली. शिवाय ज्या ठिकाणी महाराज जाणार त्या ठिकाणी अगोदर त्यांचे नोकर तंबू व इतर तयारी करून ठेवायचे, इतका सूक्ष्म विचार आणि निरीक्षण क्षमता असलेला राजा खर्च होऊ नये म्हणून स्वतः जातीने लक्ष द्यायचा. महाराज प्रत्येक नागरिकांशी साधत असलेल्या संवादांमुळे त्यांच्या अडचणींचे यथार्थ ज्ञान त्यांना प्राप्त व्हायचे आणि त्यातून त्यांचा नवीन—नवीन सुधारणा करण्याचा उपक्रम सुखकर व्हायचा. यामुळे त्या काळी लाच—लुचपत वसुली व पैशाची अफरातफर नियंत्रित आली आणि लोकांची महाराजाप्रती न्यायिक भावना दृढ झाली.

सयाजीराव गायकवाड यांनी सामाजिक क्षेत्रामध्ये बहुमूल्य कार्य केलेले आहे आणि अजूनही त्यांच्या सामाजिक सुधारणेची साक्ष आपल्याला त्यांच्या कार्यातून दिसून येत असतेच. त्या काळात अस्तित्वात असलेल्या जुन्या चालीरिती ज्याचा परिणाम सामाजिक गतिशीलतेवर होत होता, अशा पद्धती त्यांनी बंद करून समाजात सुधारणा घडवून आणल्या. त्याकाळी अस्तित्वात असलेली

राज्यात व्हावा म्हणून महाराजांनी लक्षावधी रुपये खर्च करून अनेक उपयुक्त ग्रंथांची भाषांतरे या सुशिक्षित युवकांकडून करवून घेऊन मातृभाषेतील साहित्याच्या अभिवृत्ती मध्ये भर घातली. महाराजांचा जीवन हेतू आपल्या प्रजेला साक्षर करणे हा तर होताच पण त्यांचा दूरदृष्टीकोण म्हणजे युवकांचे उत्तम शील बनवून मानसिकरित्या प्रबळ करणे हा देखील होता.

निष्कर्ष

राजेशाही जन्माने मिळाली तरी राज्यकारभारात सुधारणा आणि जनतेच्या समस्या सोडवून गुणवंत राजा प्रत्येक जण होऊ शकत नाही. राज्यातील समस्या सोडविण्याची कलाही संवादात्मक प्रत्यक्षदर्शी असल्याने त्यांची लोकप्रियता सर्वदूर होती. सूक्ष्म विचारशक्ती व निरीक्षण क्षमतेच्या जोरावर त्यांनी नवनवीन सुधारणा घडवून आणल्या. जनतेचा विकास हा शिक्षणाच्या माध्यमातूनच होऊ शकतो त्यामुळे शिक्षणाचा प्रसार आणि प्रचार व्हावा याकरिता सक्तीचे आणि मोफत शिक्षण आपल्या राज्यात सुरू केले. प्राथमिक शिक्षण प्राप्त केले की उच्च शिक्षणाची ओढ लागते आणि उच्च शिक्षण प्राप्त करायचे म्हटले की ग्रंथसंपदा समृद्ध असावयास हवी म्हणून वाचनालयाची निर्मिती करण्यात आली. अमेरिका सारख्या देशांना भेट देऊन तेथील शिक्षण पद्धती आणि ग्रंथालय पाहून ते प्रभावित झाले आणि आपल्या देशामध्ये शिक्षण आणि ग्रंथालयीन व्यवस्था त्यांनी निर्माण केली.

संदर्भ

- 1- बडोदा — सयाजीराव गायकवाड. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Baroda_State
- 2- महाराजा सयाजीराव गायकवाड Retrieved from https://mr.wikipedia.org/wiki/महाराजा_सयाजीराव_गायकवाड
- 3- महाराजा सयाजीराव गायकवाड Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Gaekwad_dynasty
- 4- मालकर, यमाजी. (२०१८). महाराज सयाजीराव गायकवाड चरित्रसंग्रह भाग-१. पुणे: महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ.
- 5- सयाजीराव गायकवाड Retrieved from https://www.wikiwand.com/mr/महाराजा_सयाजीराव_गायकवाड
- 6- सयाजीराव गायकवाड Retrieved from <https://www.marathirushti.com/profiles/sayajirav-maharaj-gaikwad/>
- 7- सयाजीराव गायकवाड Retrieved from <https://www.misalpv.com/node/27532>
- 8- सयाजीराव गायकवाड.III. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Sayajirao_Gaekwad_III

25. Title of Paper: Authorship trend Amongst Librarians in Nagpur District (p379-383)

Name of Author/s: Dr Sudhakar Thool

Department of Teacher: Library

Name of Journal: International Journal of Research and Analytical Review (IJRAR)

Year of Publication: 2021

ISSN No. : E 2348-1269, P 2349-5138

Authorship Trend amongst Librarians in Nagpur District

**Dr Sudhakar Thool
Librarian**

YashodaGirls' Arts and Commerce College, Nagpur

Abstract

In this study, examined the authorship trend amongst librarians in Nagpur district (MS). For this purpose, the data was collected from the librarians who working in RTM Nagpur University and its aided affiliated colleges in Nagpur district and published 1261 publications in the span of 20 years.

Keyword Authorship trend, Librarians

Introduction

Research oriented activities are the lifeblood of higher education in which librarians are playing a vital role in his/her interested discipline at information world. Research publications are one of the quantitative measures of the research activity in a global or a national or an institution. The bibliometrics provides powerful tools for the evaluation of research oriented activities in various academic branches. Therefore, bibliometrics technique applied in the present study to evaluate research productivity of librarians at global context for obtaining necessary inferences.

Objective of the Study

Present study is undertaken with a view as

1. To know the authorship trend;
2. To find out the authorship trend in urban areas of Nagpur district; and
3. To find out the authorship trend in rural areas of Nagpur district.

Hypothesis

Following were the hypothesis formulated for the study as

- Publications of multi authors are more than single author.

Scope and Limitations of the Study

- The study is confined to the authorship patterns of librarians in RTM Nagpur University, Nagpur and its affiliated colleges in Nagpur district; and
- Only Grant-in-Aid university departments and colleges are considered for this study.

Research Design and Methodology

The questionnaire is used to collect data. The questionnaire contained the bibliographical description of their publications i.e. personal information, research activities, curriculum activities, publications in journals, proceedings, books, chapter in books, MRP (Research Project), and others publications. Relevant data of productivity patterns of librarians have been collected. Total 1261 publications published by 66 librarians in the span of 20 years. The collected data has been analyzed with the help of statistical techniques and presented data in tabular as well as in graphical form. For the purpose of analyzing the data collected, some statistical techniques have also been used. In addition, some of the tools, techniques used for analyzing includes bibliometrics tools and techniques to come to the conclusions.

Authorship Trend

This era is the era of team research, attempts were made to see the extent to which the work in the present study is trend of collaboration amongst librarians in RTM Nagpur university and its affiliated colleges in Nagpur district during the period of 1999-2018. Authorship trend amongst librarians, authorship trend in urban and rural areas are shown in table no. 1 to table no. 3.

Table no. 1: Authorship Trend

Sr. No.	Authors	Number of Papers	Percentage	Cumulative Papers	Cumulative Percentage
1	Single	614	48.69	614	48.69
2	Two	566	44.88	1180	93.57
3	Three	76	6.03	1256	99.60
4	Four	4	0.32	1260	99.92
5	Five	1	0.08	1261	100
	Total	1261	100%		

From the above, the authorship trend amongst librarians working in RTM Nagpur-university and its aided affiliated colleges in Nagpur district. Majority of the papers are multiple authored papers 647(51.31%), followed single authored papers constitute 614(48.69%) of the total papers. Papers having two authors are 566 (44.88%) and papers having three authors are 76 (6.03%). The remaining 0.4% of papers have more than three authors.

The trend appears to be that the highest number of joint authors, the lesser the numbers of papers they constitute. The two authors have contributed 566 papers; the three and four authors combinedly contributed only 80 papers. More than four authors have contributed only 1 paper. It is inferred that the multi authored papers are more in number of publications than other single authored papers. Hence, this indicates that the hypothesis “**Publications of multi authors are more than single author**” is valid.

References

- 1 Clarke, L. Beverly.(1964). Multiple Authorship Trends in Scientific Paper. *Science*,143, 822-824.
- 2 Kannappanavar, B. U., & Vijay, Kumar M. (2001). Authorship Trend and Solo V/S Team Research in International Monetary Fund Literature: A Bibliometric Study. *Annals of Library and Information Studies*, 48 (3), 117-120.
- 3 Kumar. P. S. G. (2002). *Students manual of library and information science*,Vol-2. Delhi : B R Publishing Corporation.
- 4 Mondal, D., & Jana, Sibsankar (2018). Collaborative authorship trend in leading Indian LIS journals. *DESIDOC Journal of Library and Information Technology*, 38 (5), 320-325. Retrieved from <https://publications.drdo.gov.in/ojs/index.php/djlit/article/view/12917/6332>
- 5 Panda, B. D. (1997). *Research Methodology for Library Science (with statistical methods and bibliometrics)*. New Delhi :Anmol Publication.
- 6 Rana, M. S., & Sunita, Agarwal. (1994). Authorship trends in Indian wildlife and fisheries literature-A bibliometric study. *Annals of Library Science and Documentation*,41 (1), 13-18.
- 7 Sheeja, N. K., & Mathew, S. K. (2014). Trends in Research Productivity: An Analysis of the Research publications of Cochin University of Science and Technology. *Dibrugarh University*, 270-276.
- 8 Suradkar, P., & Khaparde, V. (2012). Authorship Pattern and Degree of Collaboration in Library Management, *International Journal of Digital Library Services*, 2 (1), 243-257.

NON-UGC APPROVED JOURNAL (2020-2021)

3.3.1 Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC care list during the year

3.3.1.2 Number of research papers in the Journals notified on UGC CARE during the year

Year	2020-2021
Number	02

1. Title of Paper: Dr Babasaheb Ambedkar Dwara Sthapit Samata Sanghachya Jadanaghadanit Maharetaranche Yogadan (p69-74)

Name of Author/s: Dr Suryakant Kapshikar

Department of Teacher: History

Name of Journal: Research Hub-International Peer-Reviewed Multidisciplinary E-Journal

Year of Publication: 2020

ISSN No.: 2582-9173

Volume-1 (2020)
Issue-1 (October-2020)

RESEARCH HUB
International Peer-Reviewed Multi-Disciplinary E-Journal

ISSN:

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर द्वारा स्थापितसमाज समता संघाच्या जडणघडणीत महारेतरांचे योगदान

डॉ. सुर्यकांत महादेवराव कापशीकर
इतिहास विभागप्रमुख
यशोदा गर्ल्स आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज
स्नेह नगर, वर्धा रोड, नागपूर महाराष्ट्र
Email: suryakantmkapshikar@gmail.com

प्रस्तावना

डॉ बाबासाहेब आंबेडकर हे सर्वसमावेशक दृष्टीकोण असलेले एक विद्वान समाजसुधारक होते. आपल्या आंबेडकरी चळवळीत त्यांनी महार या आपल्या स्वजाती व्यतिरिक्त विविध जाती धर्म आणि पंथाच्या पुरोगामी व्यक्तींना सहभागी करून घेतले. या महारेतर मंडळींनी सुद्धा मानापमान आणि हालअपेष्टा सहन करून आंबेडकरी चळवळीत उल्लेखनीय कार्य केले. आंबेडकरांनी स्थापन केलेल्या समता समाज संघातसुद्धा विविध जाती धर्म आणि पंथातील सुधारक प्रवृत्तीच्या लोकांनी योगदान दिल्याचे स्पष्ट होते. परंतु आंबेडकरी चळवळ ही केवळ महार लोकांची चळवळ आहे असा गैरसमज असल्याने महारेतरांच्या कार्याकडे दुर्लक्ष झाले आहे. महारेतरांचे समता समाज संघाच्या जडणघडणीत योगदान स्पष्ट करणे हा प्रस्तुत शोधनिबंधाचा उद्देश आहे.

समता समाज संघाची स्थापना

पंजाबमधील भाई परमानंद यांनी समाजात समता प्रस्थापित करण्याकरिता स्थापन केलेल्या जातपाततोडक मंडळी या संघटनेपासून प्रेरणा घेवून डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांनी विविध जाती धर्म आणि पंथातील आपल्या सहकार्यांशी चर्चा करून दिनांक ४ सप्टेंबर १९२७ रोजी मुंबई येथे 'समता समाज संघा' ची स्थापना केली. या संघात विविध जाती धर्म आणि पंथातील स्पर्श आणि अस्पर्श महारेतरांनी स्पृहणीय असे कार्य केले. किंबहुना महारेतरांच्या सक्रियतेमुळेच संघाने अल्पावधीच महाराष्ट्राच्या सामाजिक जीवनात महत्त्वपूर्ण स्थान निर्माण केले होते.

संघाचे पदाधिकारी

समता समाज संघाचे अध्यक्ष डॉ. भीमराव आंबेडकर हे संघाच्या कार्यकारिणीतील एकमेव महार होते. त्यांचा अपवाद वगळता बाकी उपाध्यक्ष— डॉ. आर. एन. भाईदरकर, देवराव नाईक, सचिव— एस. एस. गुप्ते, बी. व्ही. प्रधान, खजिनदार—आर. डी. कवळी, ऑडिटर— डी. बी. सुभेदार, आर. एम. कर्णिक, कार्यकारी मंडळ— एफ. डी. सिल्हवा, व्ही. आर. चोनकर, डी. व्ही. प्रधान, पी. पी. ताम्हणे, आर. जी. प्रतापगिरी, जे. पी. मुळे, एन. व्ही. खांडके हे सर्व पदाधिकारी हे स्पर्श होते. त्यातही उच्चवर्णीय समजले जाणारे ब्राह्मण बहुसंख्य होते. यावरून डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांची सर्वसमावेशकता दृष्टीपथात येते. त्याचप्रमाणे संघात महारेतरांचे असलेले स्थान स्पष्टपणे निदर्शनात येते.

जोगळेकर, फासे, प्रधान बंधू, कवळी, खांडके, कद्रेकर, जाधव, उत्तमराव कदम, गोपीनाथ प्रधान, द. वि. प्रधान, भा. वि. प्रधान इत्यादी मंडळी उपस्थित होती. श्रीधरपंत टिळक यांना अधिक आयुष्य लाभले असते तर समाज समता संघाच्या कार्याला अधिक गती मिळाली असती यात शंका नाही.

मूल्यमापन

डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांनी स्थापन केलेला समाज समता संघ हा तत्कालीन सामाजिक अभियांत्रिकीचा एक अभिनव असा प्रयोग होता. जातीअंतासाठी आयुष्यभर प्रयत्न करणाऱ्या डॉ आंबेडकरांच्या या अभूतपूर्व उपक्रमात त्यांच्या महारेतर सहकार्यांनी तन मन धनाने सहकार्य केले. समता वृत्तपत्र, यज्ञोपवीताचे वाटप, वैदिक पद्धतीचा विवाह, आंतरजातीय विवाह, सहभोजन, गणेशोत्सवात पूजेचा अधिकार, दंगलग्रस्तांना सहकार्य ग्रंथप्रकाशन, संघाची पुणे येथील शाखा किंवा संघास आर्थिक मदत असो. अशा प्रकारे आंबेडकरी चळवळीतील विविध जाती धर्म आणि पंथातील महारेतर अनुयायांनी समता संघात उल्लेखनीय योगदान दिले त्यामुळे समाज समता संघ भारताच्या सामाजिक इतिहासात एक मैलाचा दगड सिद्ध झाला आहे.

संदर्भ

- खैरमोडे चां.भा., भीमराव रामजी आंबेडकर, बौद्धजन पंचायत समिती मुंबई, आवृत्ती १, १९५८ , खंड २, पृ. १५७
- बहिष्कृत भारत, दिनांक ४ नोव्हेंबर १९२७
- खैरमोडे, उपरोक्त, पृ. १५८
- जनता, दिनांक २७ फेब्रुवारी १९३२
- बहिष्कृत भारत, दिनांक ६ सप्टेंबर १९२९
- सुरवाडे, समकालीन सहकार्यांच्या आठवणीतील डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, लोकवाङ्मय गृह मुंबई, आवृत्ती २, २००७ पृ. ३४
- समता, दिनांक ३० नोव्हेंबर १९२८
- समता, दिनांक २१ सप्टेंबर १९२८
- खैरमोडे, उपरोक्त, पृ. १६६
- समता, दिनांक २२ फेब्रुवारी १९२९
- समता, दिनांक ७ सप्टेंबर १९२८
- समता, दिनांक १३ जुलै १९२८
- जाधव शत्रुघ्न, श्रीधरपंत तिलक और बाबासाहाब डॉ अम्बेडकर संस्करण १, सम्यक प्रकाशन दिल्ली २०१२, पृ. १५५
- समता, दिनांक १० ऑगस्ट १९२८

2. **Title of Paper:** Nagavansh: Babasahab Dr Ambedkar Ka Aetihasik Drushtikon (p35-42)
Name of Author/s: Dr Suryakant Kapshikar **Department of Teacher:** History
Name of Journal: Research Hub-International Peer-Reviewed Multidisciplinary E-Journal
Year of Publication: 2021 **ISSN No. :** 2582-9173

Volume-2 (2021)
Special Issue-1

RESEARCH HUB

International Peer-Reviewed Multi-Disciplinary E-Journal

Website : www.researchhub.org.in/research-hub

!!

Email : researchhubjournal@gmail.com

नाग वंश: बाबासाहब डॉ अम्बेडकर का ऐतिहासिक दृष्टीकोन

डॉ सुर्यकांत कापशीकर

इतिहास विभाग प्रमुख

यशोदा गर्ल्स आर्ट्स अंड कॉमर्स कॉलेज

स्नेह नगर, नागपूर

प्रस्तावना :-

‘नाग’ यह भारत के एक प्राचीन वंश का नाम है। ‘बाबासाहब डॉ अम्बेडकर अपने नागपूर बौद्ध धम्मदीक्षा समारोह में दिनांक १५ अक्टूबर १९५६ के भाषण में, “नागपूर शहर यह नाग वंशियों का शहर है और उनके कारण इस स्थान को नागपूर नाम मिला है,” ऐसा वक्तव्य करते हैं। नागपूर एक हजार पुराना ऐतिहासिक स्थल है ऐसा भारत के एक प्रमुख पुरातत्वविद् डॉ वि. स. वाकणकर अपने उत्खनन के आधार पर कहते हैं।ⁱ आर्यों के सिंधू सभ्यता पर आक्रमण से विस्थापित होकर उत्तर भारत से नागवंशीय लोगो की टोलीयाँ सर्वप्रथम इ. स. पूर्व २७५० आसपास दक्षिण भारत में आने लगीं। महर नामक नाग टोलीयाँ मध्यप्रदेश के बिलासपुर जिले के मल्हार प्रांत से दक्षिण भारत के पूर्व विदर्भ में आकर स्थायिक हो गयीं। इन लोगो ने यहा के जंगल साफ करके अपनी बस्तीयाँ बनाई इसी कारण इस प्रदेश की नदी को नागनदी तथा इस प्रदेश को नागपूर यह नाम मिला। भारशिव नाग का एक शिलालेख नागपूर परिक्षेत्र के पवनी नामक स्थान पर प्राप्त हुआ। इससे यह सिद्ध होता है की, इस प्रदेश में नागवंशीय राजा की सत्ता थी। विख्यात इतिहासकार विद्याधर महाजन कहते हैं की, “नाग लोक प्राचीन भारत के नागपूजक अनार्य मुलनिवासी थे। वे देश के विभिन्न प्रदेशो में रहते थे।”ⁱⁱⁱ

नाग वंश :-

बाबासाहब डॉ अम्बेडकर के अनुसार , भारत के इतिहास का आरंभ नाग वंश से होता है। नाग वंश का अर्थ नागसर्प द्वारा निर्मित वंश ऐसा नहीं है। प्राचीन काल में जो लोग नाग को अपना दैवत मान कर उसका पूजन करते थे, जिनका टोटम चिन्ह नाग था उन्हे नागवंशीय लोग कहा जाता है। नाग यह प्राचीन भारत का एक महत्वपूर्ण वंश है। महाभारत के आदीपर्व नागवंश का स्पष्ट उल्लेख मिलता है।^{iv} महाभारत के २२८ वे अध्यायानुसार, कृष्ण तथा अर्जुन ने खांडववन से नागसत्ता का उच्चाटन कर के उनकी राजधानी हस्तिनापुर में कुरु की राजधानी प्रस्थापित कर दी। कुरु राज्य क्षीण के उपरांत नागवंशियों ने पुनः अपना वर्चस्व निर्माण किया।

नागवंशीय लोहयुगीन महाशम संस्कृती के निर्माता थे। सिंधू सभ्यता में अनेक नाग मुद्रा तथा नाग छत्र धारीत योगीयो की मुर्तिया प्राप्त हुई है, जिससे यह सिद्ध होता है की, सिंधू सभ्यता के निर्माता द्रविड भी नागपूजक नागवंशीय थे। विश्वविख्यात भारतीय इतिहास संशोधक डॉ दामोदर धर्मानंद कौसंबी इस बात की पुष्टी करते हैं। बाबासाहब डॉ अम्बेडकर कहते हैं की, “दक्षिण भारत के द्रविड तथा उत्तर भारत के नाग अथवा असुर ये

- xix गणवीर, रत्नाकर, महार हे कोण? सा. सिंहगर्जना, (संपा. म. बा. मेश्राम) दिवाळी अंक, १९७५
- xx सांकलिया ह, श्री.माटे म.धी.महाराष्ट्रातील पुरातत्त्व पृ ८० .
- xxi कित्ता पृ. १८
- xxii कठारे अनिल, शिवकाळ व पेशवाईतील महारांचा इतिहास, सुगावा प्रकाशन पुणे, तृतीय आवृत्ती २००९ पृ. ५३
- xxiii खैरमोडे, चां. भ. अस्पृश्यांचा लष्करी पेशा, पृ. २
- xxiv कठारे, उपरोक्त, पृ. ३८

